T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

SINIRAŞAN SU YÖNETİMİ AÇISINDAN DİCLE VE FIRAT NEHİRLERİNİN ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Coşkun ŞEREFOĞLU

Ankara-2018

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

SINIRAŞAN SU YÖNETİMİ AÇISINDAN DİCLE VE FIRAT NEHİRLERİNİN ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mutlu YILMAZ

Coşkun ŞEREFOĞLU

Ankara-2018

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

SINIRAŞAN SU YÖNETİMİ AÇISINDAN DİCLE VE FIRAT NEHİRLERİNİN ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mutlu YILMAZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı-İmzası

Doç. Dr. Mutlu YILMAZ ----------

Doç Dr. Necla TÜRKOĞLU ----------

Doç Dr. Barış TAŞ ----------

Tez Sınavı Tarihi 18 Ocak 2018

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (……/……/20…)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Coşkun ŞEREFOĞLU

İmzası

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **vii**
HARİTALAR LİSTESİ ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **viii**
ÖZET ..... **ix**
ABSTRACT ..... **x**
GİRİŞ **1**
1. Amaç 6
2. Yöntem 7
I. BÖLÜM **13**
ANALİTİK ÇERÇEVE **13**
1.1. Literatür Özeti 14
1.2. Kuramsal ve Kavramsal Altyapı 18
1.2.1. Sınıraşan Su 18
1.2.2. Uluslararası Su Anlaşması 19
1.2.3. Çatışma 25
II. BÖLÜM **26**
SU PAYLAŞIMI KONUSUNDA GELİŞTİRİLEN DOKTRİNLER **26**
2.1. Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini 26
2.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini 27
2.3. Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini 27
2.4. Hakça ve Makul (Adil) Kullanım Doktrini 28
III. BÖLÜM **30**
SU KITLIĞI, ÇATIŞMA VE YÖNETİM **30**
3.1. Kıtlık 31
3.2. Çatışma Riskleri 33
3.3. Yönetim 38
IV. BÖLÜM **41**
SINIRAŞAN SU KONUSUNDA ÇEŞİTLI UYGULAMA ÖRNEKLERİ **41**

4.1. ABD-Kanada 42
4.3. Tayland, Kamboçya, Laos, Vietnam, Burma (Myanmar) ve Çin 45
V. BÖLÜM 48
HİDROPOLİTİK TARİH 48
5.1. Fırat ve Dicle Nehir Havzası 48
5.2. Türkiye 57
5.3. Irak 59
5.4. Suriye 59
VI. BÖLÜM 61
TÜRKİYE-SURİYE-IRAK ARASINDA SU KONUSUNDA YAPILAN ANLAŞMALAR 61
6.1. Türkiye-Irak Protokolü 61
6.2. Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği 63
VII. BÖLÜM 65
BULGULAR 65
7.1. Doktrinler, Sınıraşan Su, Uluslararası Su 65
7.2. Fırat ve Dicle Nehir Havzası 68
7.3. Fırat ve Dicle Nehirleri Açısından GAP'ın Önemi 70
7.4. Fırat ve Dicle Nehirlerinden Kaynaklı Çatışma Riski 73
7.5. İşbirliği ve Yönetim 76
SONUÇ ve ÖNERİLER 81
KAYNAKÇA 86

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Örneklem Grubu ve Sayıları 8
Tablo 2. Yarı Yapılandırılmış Mülakatların Yöntemi Ve Tarihleri 10
Tablo 3. Mülakatların Yanıtlanma Durumu 11
Tablo 4. Sınıraşan Sular Knusunda Yapılan Toplantılar, Konferans vb. Etkinlikler. 21
Tablo 5. Fırat ve Dicle Havzasında Başlıca Olayların Kronolojisi 24
Tablo 6. Falkenmark Göstergesi 32
Tablo 7. Türkiye, Irak ve Suriye'de Kişi Başı Yıllık Su Miktarı 33
Tablo 8. Farklı Mekânsal Düzeylerde Çatışma Dinamikleri 34
Tablo 9. Sınıraşan Suların Yönetiminde Olması Gereken İşbirliği Mekanizmaları .. 44
Tablo 10. Dicle ve Fırat Nehirlerinin Kıyıdaş Ülkelere Yaptığı Katkılar 53
Tablo 11. Suriye, Irak ve Türkiye'deki Su Kullanımının Sektörlere Göre Dağılımı. 54
Tablo 12. İşbirliği Bağlamında Fırat Nehri İle İlgili Temel Bilgiler 55
Tablo 13. İşbirliği Bağlamında Dicle Nehri İle İlgili Temel Bilgiler 56
Tablo 14. GAP İllerininin Nüfus Projeksiyonları 58

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Irak, Suriye ve Türkiye'nin Buğday Üretim Alanları (ha.) 38
Şekil 2. Mekong Nehir Komisyonunun Yönetişim Yapısı 47
Şekil 3. Irak, Suriye ve Türkiye'de Kırsal Nüfus Oranları (1992-2014) 52
Şekil 4. Irak, Suriye ve Türkiye'de Yıllar İtibariyle Ekilebilir Tarımsal Alan Oranları (1992-2014) 52

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Türkiye'nin Sınıraşan Suları 19
Harita 2. Ülkelerin Su Stresi Durumu (2040) 37
Harita 3. ABD-Kanada Arasında Sınırötesi Sular 43

Harita 4. Hindistan ve Bangladeş Arasındaki Ganj Nehri 45
Harita 5. Mekong Nehri ve Havzası..... 46
Harita 6. Fırat ve Dicle Nehirleri Üzerindeki Barajlar..... 48
Harita 7. Fırat ve Dicle Havzası Konum Haritası 49
Harita 8. Fırat ve Dicle Nehri Havzasında Nüfus Yoğunluğu 51

KISALTMALAR

BM	Birleşmiş Milletler
DSİ	Devlet Su İşleri
ETİC	Fırat ve Dicle İçin İşbirliği Girişimi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
IPCC	İklim Değişikliği İçin Hükümetlerarası Panel
ORSAM	Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
SSCB	Sosyal Sovyetler Cumhuriyet Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TFDD	Transboundary Freshwater Dispute Database (Sınıraşan Su Tartışmaları Veritabanı)
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UOK	Uluslararası Ortak Komisyon
UN	United Nations

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye-Irak ve Suriye sınırlarından geçip anlaşmazlıkların tam olarak çözüme kavuşturulamadığı Dicle ve Fırat Nehirlerini derinlemesine inceleyerek, yakın ve orta gelecekte Suriye ve Irak'taki mevcut konjoktür içerisinde suya olan talebin artması ile birlikte ne tür anlaşmazlıkların beklediği sorusuna cevap aramak ve tezde sınıraşan suların paylaşımı konusunda dünyadaki başarılı uygulamaların incelendikten sonra Türkiye'deki politika yapıcılarla derinlemesine mülakat gerçekleştirerek suyun etkin yönetimine ilişkin ne tür mekanizmalar geliştirilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Dünya'da yaklaşık 300 anlaşma aynı suyu paylaşan komşu ülkeler arasında geliştirilmiştir. Türkiye'de bulunan 26 havzanın 5'i sınıraşan sular kapsamında olup, bunlardan birisi olan Dicle-Fırat Nehirlerinin ülkemizden kaynaklanan su potansiyeli 52,94 milyar/m^3 olup Türkiye'nin akış potansyelinin % 28,5'sine denk gelmektedir. Fırat ve Dicle sınıraşan suları ile ilgili ilk antlaşma 1946 yılında Türkiye ve Irak yetkili temsilcileri arasında imzalanmış, Suriye ile ise 1987 yılında imzalanmıştır. Türkiye, Irak ve Suriye arasında tartışma yaşanan konuların başında Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında inşa edilen barajlar gelmektedir. Türkiye, Irak ve Suriye'de uluslar arası arenada tartışma yaşanan konulardan birisini de sınıraşan su ve uluslar arası su kavramları oluşturmaktadır. Türkiye, Fırat ve Dicle sularının kullanımının sadece üç ülke arasında tartışılması gerektiğini belirterek sınırşan su kavramını kullanırken, Suriye ve Irak Türkiye'nin hegemon durumunu zayıflatmak için uluslar arası su kavramını kullanmayı tercih etmektedir.

Genel olarak, işbirliği ve yönetim konusunda üç ülkenin de bütüncül bir strateji kapsamında hareket etmesi önem arz ediyor. Geleceğe yönelik eylem planlarının sivil toplum kuruluşlarının içerisinde olduğu bir yapının önceliğinde hazırlanması, gerek AB fonları gerekse ülkelerin su yönetimine yönelik yapacağı finansal katkılar işbirliği mekanizmaları açısından önemlidir.

Anahtar kelimer: Sınıraşan su, Fırat-Dicle nehirleri, Güneydoğu Anadolu Projesi, İşbirliği

ABSTRACT

The objective of this study is to find a convincing answer for the question of what kind of transboundary water management techniques could be applied for the basin by deeply analysing Euphrates-Tigris basins which across Turkey, Iraq and Syria and by carrying out some interviews with policy makers and with think-thank institutions who deal with water issues in Turkey. Also, the interviews made with water experts from Syria and Iraq were analysed.

Approximately 300 treaties have been signed among the riparian countries. Turkey has five transboundary water basins, one of which Euphrates-Tigris basin has the water potential of 52,940 billion/meter^3 that corresponds to 28,5 % of Turkey's flow potential. The first agreements on Euphrates-Tigris rivers in between Turkey and Iraq and Turkey and Syria were made in 1946 and in 1987, respectively. One of the most challenging issue in Euphrates-Tigris rivers is the dams which have been constructed during the project period of Southeastern Development project. Another discussion point comes from definition for Euphrates-Tigris rivers from both sides. Turkey sees Euphrates-Tigris rivers as "Transboundary water" by highlighting three

countries only negotiate it while Both Syria and Iraq defines it as “International water”.

In general, it is quite important to make a collaboration process among three countries regarding cooperation and good governance. The action plans to be prepared for the future of the region needs to be prepared by a wide range of stakeholders. This will enhance cooperation among countries and facilitate financial contribution of relevant institutions on water management.

Key words: Transboundary water, Euphrate- Tigris rivers, South Eastern Anatolia Project, Cooperation

GİRİŞ

Braun (2005) tarafından ifade edildiği gibi suya verilen anlam ve önem, sosyal, dini ve kültürel etkenlere bağlı olarak kişiden kişiye değişebilmektedir, Hintliler için tüm sular kutsanmışken, İslam dini ise suyun temiz olmasında ısrar etmektedir. "İnsan Hakları Temel Evrensel Bildirgesi" kapsamında su her bir şahsın temel hakkı olmasının ötesinde yaşamın gitgide vazgeçilmesi olmaktadır. Dünya nüfusunun hızla artması paralelinde, nüfusu besleyecek tükenebilir su kaynakları ve günümüzde önemi iyice artan iklim değişikliklerinin bir sonucu olarak, dünyanın birçok bölgesi yakın dönemde kuraklık tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Bunun sonucu olarak meydana gelebilecek çatışmalar şimdiden kaygı verici hale gelmiştir. Üstelik, dünya nüfusunun neredeyse yarısının sınıraşan nehir havzalarından gelen suyu paylaştığı gerçeği çok az insan tarafından bilinmektedir (Rowland, 2005). Birleşmiş Milletler (BM) raporuna göre, 2025 yılına kadar dünya nüfusunun yarısı tatlı suya erişim sorunuyla karşı karşıya gelecek ve suya olan talep gitgide artacaktır. Ülkeler bağlamında ele alındığında ise birden fazla ülke sınırından geçen su bir çatışma ortamına dönüşebilmektedir. Çatışma ortamını önlemek için ülkeler uluslararası temel sözleşmeler ışığında hareket etmektedirler. Almanya, Avusturya ve İsviçre sınırlarını kapsayan Constante Gölünde 1841 yılında Ren bölgesi için Fransa, Baden bölgesi için Almanya ve bazı İsveç kantonları arasında yavru somonun korunmasına yönelik bir uluslararası antlaşma yapılmıştır (Schröder, 2005). Sınıraşan antlaşmaların odaklandığı alanlar incelendiğinde % 39 ile hidroelektrik onu takiben % 37 ile su tahsisi yer almaktadır (Jagerskog ve Philip, 2006). Zehir (2003), Dünya Bankasına yapılan kredi taleplerinde konu, sınıraşan su üzerinde baraj, sulama ve hidroelektrik enerjisine yönelik projeler ise, bir takım kritelerin yerine getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunlar, projeleri kapsamlı bir planın parçaları olarak bir bütün olarak görmek istenmesi, bütün nehire

kıyı devletlerinin onayının istenmesi, nehire kıyıdaş ülkeleri ilgilendiren anlaşmazlıklara karşı sahip olunan kazanılmış hakların tanınması ve esnek bir yaklaşımın benimsenmesidir. Dolayısıyla sınıraşan kaynakların yönetimi ulusal yasalar ve uluslararası çevre antlaşmaları bakımından sınıraşan ülkeler arasında yakın işbirliğini gerektirir. Rüştü ve Salem (2004) tarafından benzer bir şekilde ifade edildiği üzere, uluslararası yargı ve hakemlik organlarının kararları, akarsu kollarının ana akarsu rejimine bağlı olarak ele alınması eğilimindedir. Bununla birlikte, zaman zaman kendi aralarında farklı yönetim becerileri geliştirebilmektedirler. Çünkü söz konusu antlaşmalar değişen sosyal, ekonomik ve iklim şartlarını işaret etmede önemli araçlardan yoksundurlar (Cooley ve Gleick, 2011).

Diğer yandan, sınıraşan sularda meydana gelebilecek bir kirlenme diğer ülkeleri olumsuz etkileyebilecektir. Bu yönüyle de sınıraşan suların yönetimi önem arz etmektedir. Üstelik birden fazla ülke sınırları içerisinde olan nehirler, ülkeler açısından stratejik öneme sahip olup, alt nehir havzası ve üst nehir havzası ülkelerinde suyun kullanımı konusunda anlaşmazlıklara sebebiyet vermektedir. Bu çatışmaları çözecek bir sistem nüfusun refahı ve su kaynaklarının sürdürülebilirliğini korumak için inşaa edilmek zorundadır. Fırat ve Dicle Nehirleri I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yer almıştır. Savaş sonrasında ise imparatorluğun parçalanması ile birlikte Türkiye, Irak ve Suriye toprakları içinden geçerek sınıraşan su özelliği göstermiştir. Küçükmehmetoğlu ve Guldman (2010) tarafından altı çizilen husus bu üç ülkeyi çevreleyen Mezopotamya Bölgesi ilk insanlığın doğuşundan beri Fırat ve Dicle Nehirleri tarafından sulanan verimli toprakların kontrolü üzerinden etnik ve dini gruplar arasındaki çatışmaların merkezi olduğudur. Bölgede artan su kıtlığı, her bir ulusun tutkulu kalkınma planlarını bu iki nehire çekmektedir. Bu yüzden bölgede uygun ana su kaynaklarının oluşturularak etkin bir şekilde yönetimi Ortadoğu'nun bir çok bölgesinin refah ve politik istikrarına yardımcı olacaktır (Kolars ve Mitchell,

1991). Zeitoun ve Warner (2006) hidro hegemon çerçevesinde Nil, Ürdün ve Dicle ve Fırat Nehirlerini incelemişlerdir. Bu çerçevede Dicle-Fırat nehri için su hegemonu ülkenin Türkiye olduğuna vurgu yapılarak, hidro-hegemonu ülkelerin en azından kendisi için pozitif bir çıktıyı güvence altına almak istediğinin altını çizmişlerdir. Hidro-hegemon yönüyle süper gücü elinde tutan ülke veya ülkelerin pozisyonun bakıldığında, hidro-hegemon ya baskın hidro-hegemonun olumsuz bir formunu ya da hidro-hegemonu liderliğinin olumlu bir formunu seçecektir. Yapılan analizde kabul gören varsayım her bir kıyıdaş ülkenin sahip olduğu kaynak ile hedeflerini maksimize etmek yoluna gitmek istemesidir. Ülkeler sınıraşan suların yönetiminde başlıca iki yola başvururlar. İlki, ana kaynağın paylaşılması (işbirliği formlarının denenmesi), ikincisi, hegemon ülkenin lehine konsolide edilmiş (işbirliği düzeyi en az düzeyde olup rekabet yolu kapanmıştır) veya tartışmaya açık durum (acımasız rekabet sözkonusu). Vinogradov ve Langford (2001) ise sınıraşan su anlaşmazlıklarında, iyi tasarlanmış antlaşmalar, tüm paydaşları dahil eden katılımcı yaklaşım, anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması için yaptırım mekanizmalarının işletilmesi, finansal hesap verebilirlik ve etkili raporlama sistemlerinin çok önemli olduğunu belirtmiştir. Eşitlikçi su kullanımını esas alan Helsinki kurallarının yanısıra 21 Ağustos 2004 tarihinde Uluslararası Hukuk Derneği tarafından kabul edilen Berlin kuralları da uluslararası sular için yeni bir paradigma getirmiştir. Bu paradigmanın üzerinde durduğu hususlar; işbirliği, eşit düzeyli kullanım ve sınırötesi zarardan kaçınmadır (Dellepenna, 2007).

Türkiye hidrolojik olarak 26 havzaya ayrılmış olup, bu havzalardan beş tanesi sınıraşan sular kapsamındadır (Yıldız ve Özbay, 2009); Bunlar, Meriç-Ergene Havzası, Asi Havzası, Çoruh Havzası, Aras Havzası ve son olarak Fırat-Dicle Havzası'dır. Bu havzalar Türkiye'nin kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneydoğu kesimlerinde yer almaktadır. Örneğin, Türkiye'de Asi Havzası'nın (Hatay) toplam su potansiyeli 1,17 milyar

m^3/yıl'dır. Diğer yanda, Çoruh ve Aras havzalarının su potansiyelleri sırasıyla, 6,30 milyar m^3/yıl ve 4,63 milyar m^3/yıl'dır.

Fırat havzasının ve Dicle havzasının yıllık ortalama su potansiyelleri sırasıyla 31,61 milyar m^3 ve 21,33 milyar/m^3 olup Türkiye memba ülke konumundadır. Zeitoun ve Warner (2006) tarafından yapılan bir araştırmada, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile yapılan yatırımlar sonucu Türkiye'nin suyun kullanımında üstün hale geldiği tespit edilmiştir. Fırat ve Dicle ülke su potansiyelinin % 28,5'lik bir payına sahiptir (Yıldız ve Özbay, 2009). Fırat ve Dicle sınıraşan suları ile ilgili ilk antlaşma 1946 yılında Türkiye ve Irak yetkili temsilcileri arasında imzalanarak 5 Eylül 1947 tarihinde 5130 sayılı kanun ile yürürlüğe girmiştir (Türkiye-Irak Protokolü, 1947). İmzalanan protokolün en önemli yönü, Dicle-Fırat Havzası'nda su kaynaklarından istifa edilebilmesi için barajların yapılmasının zorunlu olduğu ve baraj yapımı için havzadaki en uygun fiziki koşulların Türkiye toprakları içerisinde bulunmasının teyidi olmuştur. Türkiye-Suriye arasında 17 Temmuz 1987 tarihinde imzalanan ve 10 Aralık 1987 tarihinde resmi gazetede yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü kapsamında "Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar, Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m^3/sn'den fazla su bırakmayı taahhüt eder" hükmü getirilmiş, ayrıca aylık akışın belirtilen düzeyin altına düşmesi halinde müteakip ayda farkın telafi edilmesi hükmü getirilmiştir (Türkiye-Suriye Protokolü, 1987). Bununla birlikte, Fırat-Dicle Nehrini kullanan tüm ülkeler tek taraflı olarak su gücü potansiyelini artırmak ve sulanan tarım alanlarını genişletmek için durumların güçlendirmeye çalışmışlardır. Türkiye ile Suriye arasında 1987 ara protokolü, 2001 ortak bildiri, 2003 uygulama protokolü, 2009 yılında su kaynaklarının etkin kullanımı konusunda mutabakat metni imzalanmıştır. Türkiye ile Suriye arasında tartışmalı konular prosedürler üzerinde herhangi bir uzlaşmaya varılamamış olması, Fırat-Dicle'nin tek bir akarsu sistemi

üzerinde şekillenip şekillenmediği ve Ilısu Barajı'nın inşaasına yöneliktir (Kibaroğlu ve Scheumann, 2011). Suriye-Irak tarafında ise suyun miktarı konusunda bir ortak anlaşma bulunmamakla birlikte, yeraltı suları her iki ülke tarafından aşırı kullanıma maruz kalmakta ve koruma ve iyileştirme politikaları zayıf kalmaktadır. Üstelik uluslararası su uzmanlarınca Türkiye, Irak ve Suriye'nin sulamayı planadıkları görüşler incelendiğinde görülmektedir ki Türkiye'de Fırat ve Dicle Nehirleri'nin geçtiği alanlarda yapılacak sulama ile tarımda yüksek verim alınabilecekken aynı şey Suriye ve Irak'ta çok daha düşük düzeydirler (Zehir, 2003). Diğer yandan, Irak ve Suriye Fırat ve Dicle Nehirlerini uluslararası su statüsünde kabul edip buna yönelik politikalar üretirken Türkiye ise sınıraşan su kavramını kullanarak diğer ülkelerin söz konusu nehirlere müdahil olmamasını istememektedir. 1997 yılında imzalanıp 2014 yılında uygulamaya geçen Birleşmiş Milletler (BM) su anlaşmasında bunu kanıtlayıcı unsurlardan birisidir. İmza atıp bunu parlamentolarından geçiren ülkeler arasında Suriye ve Irak yer alırken Türkiye'ye imza atmış ülkeler arasında bulunmamaktadır.

Türkiye-Suriye ve Türkiye-Irak ilişkilerinin gergin olduğu günümüzde Dicle ve Fırat Nehir havzaları çok daha önemli bir hal almıştır. Yıldız ve Özbay (2009) tarafından uyarıldığı gibi Fırat Havzası'ndaki su kullanımı artışına bağlı olarak Suriye tarafına taahhüt edilen 500 m^3/s koşulu 2020'li yıllarda zora girebilir. Üstelik, Haftendorn (2000)'den alıntı yapan Yılmaz (2010) Suriye ve Irak'ın Türkiye'den gelen suyu yetersiz bulup bu miktarın 700 m^3/s'ye çıkarılmasını istediklerinin altını çizmektedir. Bu yüzden gerekli teknik çözümlerin bir an önce yaratılması gerekmektedir.

Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinden günümüze kadar komşu ülkeler arasında geçerliliğini koruyarak somut uygulama adımlarına dönüşmüş bir anlaşma imzalanamamıştır. Her bir ülke, söz konusu nehirlerden faydasını azami düzeye çıkarmak için çeşitli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Özellikle Türkiye tarafından Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde

yapılan hidroelektrik santraller diğer ülkelerin şiddetle karşı çıkmasına neden olmaktadır. Bu yüzdendir ki uluslararası düzeyde su konulu yapılan toplantılarda Irak ve Suriye tarafından Türkiye'nin yürütmüş olduğu politikalar konusunda aleyhte çalışmalar yürütülmektedir. Bunun yanısıra, bölgedeki politik ve siyasi nedenler kadar ekonomik nedenlerden kaynaklı demografik yapıdaki değişim, kuraklıktan en fazla etkilenecek havza olması bakımından yağış miktarındaki ciddi azalışların olacağı beklentisi gibi birçok unsurdan dolayı Fırat ve Dicle Havzaları hem sınırı bulunan ülkeler hem de başka aktörler arasında kısa ve orta dönemde bağlayıcı anlaşmalar yapılmadığı taktirde çatışma riski ihtimalini içinde barındırmaktadır.

1. Amaç

Bu çalışmanın amacı Fırat ve Dicle Nehir havzasına sınırı bulunan Türkiye, Irak ve Suriye arasında mevcut siyasi konjonktür ekseninde yaşanan gerilimin su kaynakları üzerinde yaratacağı etkiyi derinlemesine incelemek ve orta ve uzun dönemde iklim değişikliğinden kaynaklı yağış miktarındaki azalış, suya olan talebin artması ve havzada söz sahibi olmak isteyen aktör sayısındaki değişim sonucu ne tür yeni anlaşmalar yapılması gerektiğini politik, ekonomik ve çevresel tüm boyutları yansıtacak şekilde incelemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, Fırat ve Dicle Havzasına sınırı bulunan Türkiye, Irak ve Suriye'deki mevcut ekonomik ve siyasal yapı, demografik yapıdaki değişim, göç boyutu, bölgedeki ülkelerdeki siyasi ve fiziki konjoktürel yapı ve iklim değişikliği ve çevre boyutu üzerinde durulacaktır.

Belirlenen amacı gerçekleştirmek amacıyla, çatışmacı taraflar arasında kurumsal altyapılar, dış kaynaklara bağımlılık, devletlerin, ekonomik, sosyal ve kurumsal faktörleri, GSYH, ve idari yönetimlerine devletlerin kabiliyetleri, nüfus büyümesi, nehir kıyıdaş ülkeler arasındaki güç dağılımı ve politik iliskiler ile uzun sure devam eden çatışmaya yoğunlaşılacaktır. Belirtilen konular ele alınırken, dünyanın bir çok

bölgesinde yaşanılan sınıraşan suların durumları incelenerek, ülkelerin benzer sorunlar karşısında sergiledikleri yönetim becerileri ekonomik ve politik yönden detaylı bir şekilde incelenecek, Türkiye ve Ortadoğu bağlamında politika yapıcılara Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine öneriler getirecektir.

2. Yöntem

Araştırma ikincil kaynaklara ve yarı yapılandırılmış mülakatlara dayanmakta ikincil kaynaklar kapsamında dünya literatüründe yapılmış örnek çalışmalar, başarı ve başarısızlıkla sonuçlanmış anlaşma örnekleri aktarılmıştır. Ayrıca, yarı yapılandırılmış mülakatlar yolu ile başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere, sırasıyla Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve konu ile ilgili düşünce kuruluşları ve Üniversiteler ile gözlem ve mülakata dayalı görüşmeler yapılarak Dicle ve Fırat nehirleri, Türkiye-Irak ve Suriye bağlamında incelenmiştir. İstatistikler başta Birleşmiş Milletler, FAO ve TÜİK gibi kurumlardan alınmıştır. Ülkeler arasında imzalanan protokoller resmi gazete sayılarından takip edilmiştir. Her bir mülakat süresi yaklaşık 60-120 dakika aralığında olmuştur. Mülakat 3'ü kamu, 3'ü üniversite ve 3'ü de sivil toplum kuruluşu olmak üzere 9 kişi ile gerçekleştirilmiştir.

Yapılan çalışma öncelikle analitik bir çerçeve çözmek amacıyla sınıraşan su çatışmaları ve getirilen işbirlikleri örneklerini araştırmıştır. İkinci olarak, suyun hidropolitik tarihi ile ilgili detaylı bir calışma gerçeklestirilmiştir. Üçüncü kısımda, su kıtlığı, çatışma ve yönetimi ele alınmıştır. Türkiye-Suriye-Irak arasında su konusunda varılan antlaşmalar dördüncü kısımda incelenmiştir. Son kısımda ise, çevresel STK'lar ve politika yapıcıların su konusunda yaptıkları çalışmalar ele alınmıştır. Çalışma, ikincil kaynaklara dayalı olmakla birlikte, Türkiye`de su konusunda politika üreten başta Devlet Su İşleri (DSİ) ve Dış İşleri Bakanlığı olmak üzere, su konusunda çalışmaları bulunan ilgili düşünce kuruluşları ile bir dizi yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Örneklem

Çalışmada temel olarak iki yöntem üzerinden gidilmiştir. Bunlardan ilki "maksimum çeşitlilik örneklem modeli'dir. Bu örnekleme büyüklüğünde seçilen kişilerin maksimum çeşitliliğe sahip olması temeldir. Bu bağlamda, üç temel bileşen olan kamu, üniversite ve sivil toplum kuruluşunun hedef kitleyi oluşturması konu hakkında farklı bakış açılarını yaklamak bakımından maksimum çeşitliliği sağlamaktadır. Bu örneklem yönteminin seçilme nedenlerinden biri ise kamu, üniversite, ve STK'dan temsilcilerin aynı konu üzerinde görüş farklılıkları olup olmadığını tespit edebilmektir.

Tablo 1. Örneklem Grubu ve Sayıları

Örneklem Grubu	**Kişi Sayısı**
Kamu	3
Üniversite	3
STK	3

Örneklem yöntemlerinden ikincisi kartopu yöntemidir. Kartopu yöntemini, araştırma yapılan konu hakkında bilgi ve donanıma sahip kişilerden konu ile ilgili kimlerin olabileceğine ilişkin bir süreci gerektirir. Katz (2006), kartopu yönteminin birkaç yanlılığı içerisinde barındırdığını ifade etmiştir. Örneğin, mülakat yapılan kişi bir çok bağlantıya sahipse, doğrudan bu kişiler örneklem içerisinde yer alabilmektedir.

Mülakat

Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış mülakat ve online mülakat teknikleri kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniklerinde hedef su konusunda politika üreten veya çalışmaları bulunan kamu kurum ve kuruluşları, düşünce kuruluşları ve üniversiteler olmuştur. Bu bağlamda, dünyada ve Türkiye'de su konusunda özellikle

Dicle ve Fırat Havzaları konusunda araştırma yapan kişiler tercih edilmiştir. Mülakatlar tercihen yüzyüze ve mümkün olmadığı durumlarda e-posta ortamında sorularak yanıtlar alınmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Mülakat

Yarı yapılandırılmış mülakatta, araştırmacı mülakat esnasınca sormak istediği spesifik konu ile ilgili bir kaç soruyu içermektedir. Yarı yapılandırılmış mülakatta, sorular statik olacağı gibi dinamik bir sekilde alınabilmektedir. Mülakatı gerçeklestirecek olan kişinin ek sorular sorabilmesine veya ankete yanıt veren kişinin daha derinlemesine cevap verebilmesine olanak sağlamaktadır. Bunun yanısıra, sorular mülakat yapılacak kişiye bağlı olarak esneklik gösterebilecektir. Örneğin, politika yapıcı bir kuruluşa daha çok su politikaları ile ilgili sorular sorulmakta iken düşünce kuruluslarına yönelik mülakatlar hem politika hem de mevcut politikaların dünya su politikaları ekseninde konumlandığı yer üzerine gerçekleşmiştir. Anketi yanıtlayanlar temsil ettiği kurum ve kuruluşlara göre Kamu (K), Üniversite (Ü) ve sivil toplum kuruluşu (S) şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tablo 2. Yarı Yapılandırılmış Mülakatların Yöntemi Ve Tarihleri

Mülakat Yapılan Kişinin Temsil Ettiği Kurum	Uzmanlığı	Mülakat Aracı ve Yöntemi	Mülakat Tarihleri	Kodu
Hidropolitik Akademi	Su politikaları konusunda çalışmakta olup, Fırat ve Dicle nehirlerine yönelik makaleleri ve yazıları bulunmaktadır	Yüzyüze mülakat	22.04.2016	S1
Dış İşleri Bakanlığı	Sınırşan sular konusunda uluslar arası müzakerelere Türkiye adına katılmaktadır	Yüzyüze mülakat	28.04.2016	K1
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	Fırat ve Dicle havzasının yer aldığı sınıraşan su konusunda çalışmalar yürütmekte	Yüzyüze mülakat	23.05.2016	K2
Harran Üniversitesi	Güneydoğu Anadolu projesinde Fırat-Dicle ile ilgili çalışmaları bulunmaktadır	Yüzyüze mülakat	27.05.2016	Ü1
Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi	Fırat ve Dicle özelinde çalışmalar yürütmektedir	Yüzyüze mülakat	06.06.2016	S2
Ankara Kalkınma Ajansı	Su konusunda ABD'de yapmış olduğu bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır	Yüzyüze mülakat	15.06.2016	K3
Kuzey Irak Koya Üniversitesi	Fırat ve Dicle nehirleri konusunda çalışmaları bulunmaktadır	E-posta yoluyla sorular sorulmuştur	06.07.2016	Ü2
Okan Üniversitesi	Fırat ve Dicle özelinde çalışmaları bulunmaktadır.	E-posta yoluyla sorular sorulmuştur	06.07.2016	Ü3
Alman Kalkınma Enstitüsü		E-posta yoluyla sorular sorulmuştur	28.07.2016	S3

Tablo 3. Mülakatların Yanıtlanma Durumu

Yanıt Veren Kuruluşlar		
Kamu Sektörü	**Üniversite**	**Sivil Toplum Kuruluşu**
Dış İşleri Bakanlığı	Harran Üniversitesi	Hidropolitik Akademi
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	Kuzey Irak Koya Üniversitesi	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
Ankara Kalkınma Ajansı	Okan Üniversitesi	Alman Kalkınma Enstitüsü

Veri Analizi

Verilerin kodlamasında Corbin ve Strauss (1990, 1998) tarafından geliştirilen sistematik yaklaşım tercih edilmiştir. Corbin ve Strauss (1990, 1998)'den aktaran Ilgar ve Ilgar (2013), sistematik yaklaşımda, araştırmacıların 20-30 görüşmeyi kategorilere ayırmak için bilgi topladıklarının altını çizmektedir. Burada sözü geçen kategori, bir olayı ele alabileceği gibi, bir olayın bütünününden toplanacak bir bilgiyi de içermektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda, çalışmamızda açık kodlama ile başlanarak kategoriler oluşturulmuştur ve eksenli kodlama ile kategoriler görselleştirilip birleştirilmiştir. Son aşamada ise seçici kodlama yapılarak benzer ve karşıt fikirler çakıştırılmaya çalışılmıştır.

Durum çalışması ve betimsel analiz çalışmada kullanılmıştır. Yın (2003) durum çalışmasının bireysel olarak, bir gruba atfen, sosyal, politik ve ilgili alanlarda kullanabileceğini belirtmiştir. Durum çalışması araştırmacının nasıl ve niçin sorularına yanıt vermek için tasarlanmakta olup, davranışsal olayları kontrol altına almayı gerektirmeyip günümüze dair olaylara ve durumlara odaklanmaktadır. Saha çalışması

sonucunda toplanan bilgi ve belgeler araştırma problemi ile ilişkilendirilerek analiz ve çıkarım süreci gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada tercih edilen yöntemlerden birisi de betimsel analizin benimsenerek toplanan verilerin görüşülen kişilerin kendi ifadeleri değiştirilmeksizin alıntılar şeklinde metinlere işlenmesidir. Bu yola başvurularak araştırmacının önyargıları ve görüşleri sistem dışarısına çıkarılmaktadır.

Güvenirlik

Bilimsel çalışmalarda toplanan verilerin doğruluğu ne kadar fazla olursa araştırmaya yapacağı katkı o oranda olmaktadır. Bu yüzden, çalışmada güvenirliği sağlamak adına, görüşme yapılacak kişilerin kendilerini rahat hissedecekleri görüşme yapılan ortamın ayarlanması araştırmacının objektifliği açısından önem arz eder. Bu bağlamda, araştırmacı, topladığı verilerin gizliliğini vurgulayarak, bilgilerin hiçbir şekilde başka maksatla kullanılmayacağı güvencesini vermesi, görüşme notlarının hiçbir şekilde yanlış anlaşılmaya veya yorumlamaya ihtiyaç duyulmayacak şekilde ses kaydı cihazı ile kayıt altına alınması ve ilgili notların tutulması çalışmamızda titizlilikle yerine getirilmiştir. Çalışmada yüzyüze görüşme yöntemi tercih edilmekle birlikte, gerek kişilerin verdiği bilgiler doğrultusunda gerekse sosyal medya aracılığıyla yeni kişilere ulaşılması sağlanmıştır.

I. BÖLÜM

ANALİTİK ÇERÇEVE

Sınıraşan su, suyun birden fazla ülkeden geçtiği durumlarda söz konusu olup, ilgili taraflar arasında çatışmamaya dönmemesi için genellikle uluslararası sözleşmeler ışığında sınırları çizilmekletir. Bununla birlikte, değişen sosyo-ekonomik ve çevresel koşullar, suyun kaynağında etkin bir şekilde kullanımınının kazan-kazan yaklaşımında daha fazla öneme sahip olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Sınıraşan sularda taraflar arasında anlaşmazlığa neden olan ana sorunun kaynağı bazen basit bir şekilde yüzey suyu olmaktadır. Fakat çoğunlukla akan yeraltı ve yerüstü suyunun birbiriyle bağlantılı sistemidir (Rowland, 2005). Anlaşmazlık genellikle suyun hangi ülke tarafından hangi oranda pay alacağı ile ilgili görülmektedir. BM (2006) raporuna göre, 2025 yılına kadar dünya nüfusunun üçte ikisi suya erişimde zorluk yaşayacak ve suya olan talep artan nüfusa paralel olarak mevcut sorunu daha kronik bir hale getirecektir. Sınıraşan sularda yaygın olan husus hidrogücü elinde bulunduran ülke kadar göreceli daha zayıf bir yapıdaki tarafın hedeflerini maksimize etme yönünde hareket edeceğidir. Hidro-hegemon ülke konumundaki taraf ya işbirliğine girerek suyun paylaşımı yolunu seçecek, ya kendi lehine daha fazla su tahsisi yoluna gidecek ya da tartışmaya açık bir şekilde kıran kırana bir rekabete sahne olacaktır. Somomon (2010) benzer şekilde toplumların suya sahip olma veya olmama döngüsünün çeşitli kategorilere ayrılabileceğini vurgulamıştır. Birinci kategori kronik su fakiri ülkeleri işaret etmekte olup, bu kapsamda alt Sahara Afrika ve Asya bölgesinde yer alan ülkeler gelmektedir. İkinci kategoriyi oluşturan ülkeler ciddi kıtlık şartlarında olan modern toplumları kasteder. Bu ülkelerin tatlı suya erişimlerinde ciddi sıkıntılar yaşanmasıdır.

Zeitoun ve Warner (2006) çalışmalarında sınıraşan sular konusunda, mevsu bahis suyun ne kadarının, nasıl ve niçin ve kim tarafından yöneliceğini analiz etmişlerdir.

Analizlerinde, iki yaklaşım üzerinde durmuşlardır. Bunlardan ilki, Yoffee vd. (2003) tarafından geliştirilen su çatışma yoğunlukları ölçeğidir. Bir diğeri ise Frey (1993) tarafından geliştirilen güç analitik çerçevesidir. Her iki yaklaşımdan da çıkan sonuç, su savaşlarının olmayışı, çatışmanın olmadığı anlamın gelmeyeceği, savaşın su çatışmalarının bir sonucu olamayacağıdır. Dicle ve Fırat Nehirlerinin analiz edildiği yukarıdaki iki ölçekte, bu bölgede suyun tahsisisin ne tam eşit ne de tam eşit olmadığıdır. Çatışma ortamı bulunmamasına karşın, soğuk çatışma şeklinde nitelendirilmektedir. Yıldız ve Özbay (2009) ise 2020 yılına gelindiğinde Dicle-Fırat bölgesinde artan su talebinin baş göstereceği, ve gerekli işbirlikleri geliştirilmediği taktirde Türkiye'nin yıllık 500 m^3/s taahüdünü yerine getirememesi durumunda anlaşmazlıkların kaçınılmazlığına dikkat çekmiştir. Bu yüzden, Dicle-Fırat Nehirleri üzerinden suyun tahsisi, çatışmalı ortama ev sahipliği yapan bu coğrafyada önemini iyice artırcaktır. Bu çalışma sınıraşan çatışma modelleri üzerinde durmakta, ülkelerin geliştirdikleri yönetim becerileri ele alınmaktadır.

1.1. Literatür Özeti

Sınıraşan su ile ilgili yurtiçi ve yurt dışında yayınlanan konuyla ilgili yakınlık gösteren bazı çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Kolars ve Mitchell (1991), Fırat Nehri ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) konulu çalışmalarında, bölge ülkeleri olan Türkiye, Irak ve Suriye'nin kalkınma planlarını bu nehirler üzerine çektiğini, ileriki yıllarda uygun yönetim geliştirilemediği taktirde bölgenin refah ve politik istikrarını erteleyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'de uygulanan GAP'ın ayrıntılı bir şekilde inceleyerek bölge için ve taraf ülkeler için önemi üzerinde durulmuştur.

European Rivers Network (2000), çalışma Türkiye'de yapımı devam eden Ilısu barajını konu almış olup, bir takım politika önerileri geliştirilmiştir. Bunlar ise, bağımsız

izlemeyi içeren uluslararası kabul edilmiş uygulamaları içeren yeni iskan programları, su kalitesini güvence altına alma, nehrin alt tarafında kalan bölgelerinde yeterli bir akışın güvence altına alınması ve Hasankeyf'in arkeolojik mirasının korunmasıdır.

Cooley ve Gleick (2011), Dünya'da 260'ın üzerinde Nehir havzası ve 270 taban suyu akiferinin iki veya daha fazla ulus tarafından paylaşıldığını belirterek, petrolün devletler arasında anlaşmazlığa yol açtığı gibi, suyunda uzun yıllar uluslararası politika ve anlaşmazlıklarda önemli bir paya sahip olduğunun altını çizmiştir. Çalışmada, dünyada ki sınıraşan anlaşmaların en fazla odaklandığı alanın hidroelektrik olduğu, bunu suyun taraflar arasında tahsis edilmesi takip ettiği ifade edilmiştir. Çalışma, sınıraşan su yönetimi konusunda taraflar arasında bir başucu rehberinin önemine dikkat çekerek spesifik antlaşmaların ne kadar önemli olduğu belirtilmiştir.

Darakas (2002), çalışmanın amacı Aritotle Thessalonki Üniversitesi (Yunanistan) ve Sofya Üniversitesi (Bulgaristan) arasındaki sınıraşan sulardan kaynaklı işbirliğini derinlemesine analiz etmektir. Çalışma da her iki ülkedeki genç mühendislerin su yönetimi ve çevrenini korunmasına yönelik aldıkları eğitimler ve bilgi paylaşımı sonucunda nasıl bir gelişme yakalandığı üzerinde durulmuştur.

Fischendler (2003), çalışmasında sınır anlaşması ve uluslararası ortak komisyonun kurulduğu 1912 yılında ilk olarak şekillenen ABD ve Kanada su rejiminin kuruluşu işaret edilmektedir. Halen devam eden bu rejimin kendi uluslararası suyunu düzenlemeyi araştıran diğer kıyıdaş ülkeler için başarılı bir model olarak sunulabileceğinin altı çizilmiştir. Çalışma, diğer bazı çalışmaların aksine ne kadar su yönetiminde aktör sayısı artarsa o kadar işbirliği problemlerinin ortaya çıktığını savunmaktadır.

Braun (2005), çalışmasında suyun, antropolojik, sosyal ve dini tüm toplumlarda neyi ifade ettiği üzerine yoğunlaşılmakta ve suyun bir hintli için bir müslüman için ne

anlama geldiğine odaklanmaktadır. Tüm modern öncesi dinlerde sağlık ve dinsel inanışlar arasında sıkı bir bağlantı vardır. Bu yüzden çoğu geleneksel dinde, insanlar haç vazifelerini kutsal kaplıcalar, kutsal kuyular, kutsal nehirler veya kutsal plajların olduğu yerlerde yaptıklarına dikkati çekmiştir. Suyun "İnsan Hakları Temel Bildirgesi Madde 22"'de her birey için yaşam için gerekli bir hak olduğu üzerinde durmuştur.

Rowland (2005), sınıraşan su çatışmalarının önemine değinerek, dünya üzerinde sınıraşan suların yönetilmesi konusunda dünyanın beş farklı bölgesinden başarısız uygulamalara değinerek, başarının önündeki etmenlerin neler olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Çalışmada üzerinde durulan noktalardan birisi, tekdüze hukuk kurallarını tüm uluslara formüle etmede güçlüklere yol açtığıdır.

Schroeder (2005), Constance gölünde sınıraşan su yönetimi: geleneksel yöntemden işbirliğine isimli çalışmasında, Fransa , Almanya ve İsveç arasında göldeki yavru somonları kurtarmaya yönelik 1841 yılında yapılan uluslararası antlaşmayı incelemiştir. Constance gölünde su yönetiminde uluslararası organizasyonların farklı karakteri gölün tarihsel gelişiminin ana sonucu olmuştur.Kamunun göle olan ilgisi her geçen gün artmakta olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, gölün daha iyi yönetimi kurulmuş olan geleneksel bir komisyon aracılığıyla gerçekleşmektedir. Çalışmada uluslararası bir ağın kurulumuna doğru farklı sınıraşan kurumlar arası işbirliğinin gelecekte uluslararası işbirliğini güçlendireceği belirtilmiştir.

Zeitoun ve Warner (2006), sınıraşan su çatışmalarının analiz edildiği çalışmanın amacı sınıraşan suyun ne kadarının, nasıl ve niçin ve de kim trafından yönetileceğini analiz etmektir. Çalışmada Yoffee vd. (2001) tarafından geliştirilen su çatışma yoğunluğu ölçeği ve Frey (1993) tarafından geliştirilen güç analitik çerçevesi kullanılmıştır. Çalışmada, Fırat ve Dicle Nehirleri de belirtilen analizlere tabi tutulmuştur. Sonuç

olarak, suyun su savaşları yoluyla değil güce dayalı taktik ve stratejilerle ancak başarılacağı vurgulanmıştır.

Zeitoun ve Mirumachi (2008), Çalışmada vurgulanan husus, çatışma ve işbirliğinin birlikte olduğunda daha fazla kazanım sağlanacağını ve sınıraşan suyun karşılıklı etkileşimi diğer tüm politik süreçler gibi gücün hevesine bağlı bir politik süreç olacağı sorularına cevap bulmayı amaçlamaktadır.

Yıldız ve Özbay (2009), Su ve Toprak isimli kitaplarında sınıraşan sular kapsamında Türkiye'deki 26 havzadan 5'ini incelemiştir. Bu havzalar içerisinde Türkiye açısından stratejik öneme sahip olan Fırat ve Dicle Nehirlerinin ülkemiz akış potansiyelinin %28,5'ine denk geldiği vurgulanmıştır. Yazarların dikkat çektiği noktalardan bir diğeri ise Türkiye'nin Suriye'ye taahhüt ettiği 500 m^3/s koşulunun gerekli teknik düzenlemeler yapılamadığı taktirde 2020'li yıllarda yerine getirmenin zorlaşacağı belirtilmiştir. Teknik konuları ise, Dicle-Fırat havzasında su kaynaklarının rasyonel kullanımı için bölgesel bir işbirliğinin oluşturulması, sınır aşan akarsuların rasyonel kullanımı için teknik işbirliği ve bölgesel suların rasyonel kullanımı konusunda ortak bir teknik komitenin teşkil edilmesidir.

Kücükmehmetoğlu ve Guldmann (2010), çalışmalarında bir ülkenin tarım, kentsel tüketim ve enerji üretimi için kullandığı sudan sağladığı faydayı ele alan çok amaçlı linear bir model uygulamışlardır. Model içerisinde, baskın olmayan çözümlemeler seti kullanılmış ve politik faktörler, havza suyunun faydaları ve tahsisini de içermiştir. Modellemede kullanılan yetersiz verinin modelin başarılı sonuçlar vermesinde sınırlayıcı faktör olduğu ifade edilmiştir.

Somomon (2010), Su isimli kitabında, toplumların kendi kültürel normlarında suyu nasıl konumlandırdığını belirterek, su kıtlığı dönemlerinde her toplumun artan tatlı su ihtiyacını nasıl karşılayacağı konusunda birincisi hiçbir şeyin yapılmaması veya

yenilikçi buluşları beklemek olduğu, ikincisi mevzuat ve pazar odaklı metotlar yoluyla su kullanımının verimliliğinin sağlanması, üçüncüsü su sıkıntısı yaşayan ülkeler tarafından yerinde yapılan ertelemeler ve son olarak ise uzun mesafeli su transferi projeleridir.

Kibaroğlu ve Scheumann (2011), Dicle ve Fırat Nehir sistemleri üzerinden politik uzlaşma ve sınıraşan su işbirliğini incelemektedir. Çalışmada Türkiye-Suriye ve Türkiye-Irak arasında ortak bir uzlaşının henüz gerçeklememiş olduğuna değinilerek Türkiye tarafında yürütülen Ilısu gibi baraj inşaatlarının hala tartışmalı konu olarak gündemde yer aldığı belirtilmiştir. Çalışmada altı çizilen diğer önemli husus ise, Fırat ve Dicle nehirlerinden çekilen su ile öngörülen sulanan alanların genişletilmesinin büyük bir tehdit olarak ortaya çıkabileceğidir. Ayrıca bölgede yürütülen GAP uluslararası finansörlerinin politik ve çevresel olarak projeyi destekleme konusundaki çekincelerine yer verilmiştir.

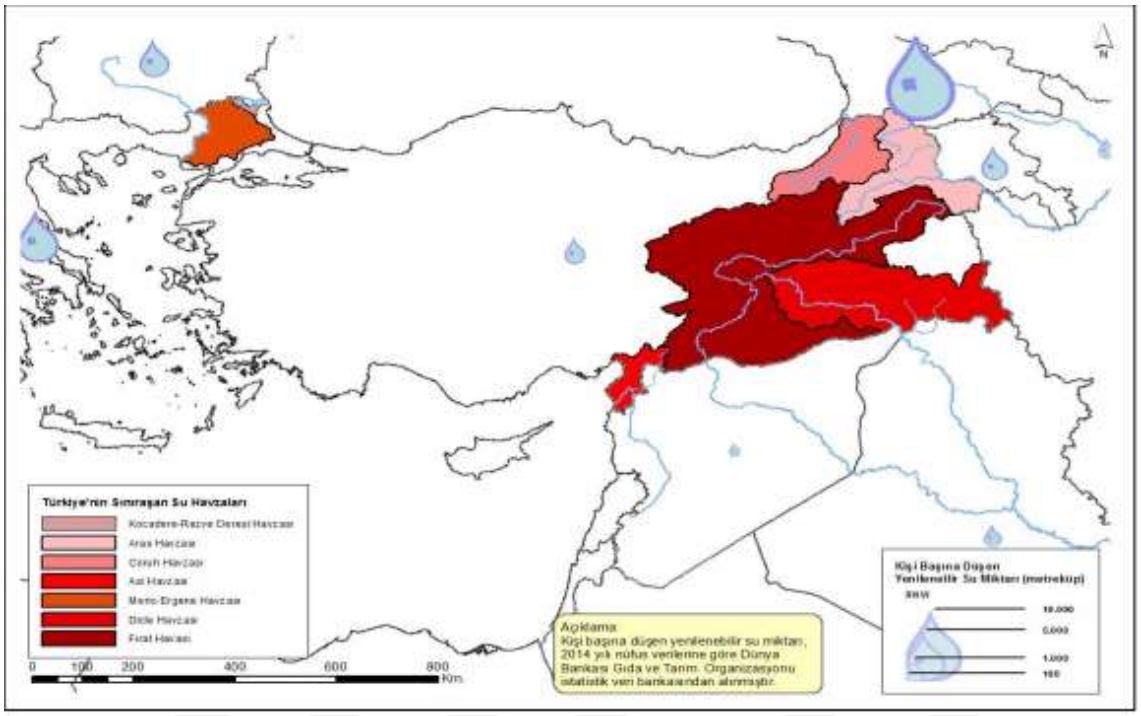
1.2. Kuramsal ve Kavramsal Altyapı

1.2.1. Sınıraşan Su

Sınıraşan su, su kullanımı ile ilişkili farklı ihtiyaç ve değerlere sahip olan çoklu kullanıcı grupları arasında paylaşılan tatlı su kaynakları olarak literatürde tanımlanmaktadır. Tanımda geçtiği şekliyle birden fazla ülkenin sınırları içerisinden geçen akarsuları işaret etmektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık % 40'ının iki veya daha fazla ülkenin paylaşımda bulunduğu nehir veya göl havzalarında yaşamaktadır (UN, 2008). Sınıraşan sularda önemli olan ve sürekli tartışmaya açık olan husus ise suyun hangi miktarda kim tarafından karşılanacağıdır. Bu yüzden bu aşamada uluslararası düzeyde yapılan anlaşmalar önem arz etmektedir. Bu anlaşmalara örnek olarak ABD-Kanada arasında yapılan anlaşma verilebilir. Türkiye'de sınırşan suların gösterildiği

Harita 1'de görüldüğü gibi, başta Fırat ve Dicle olmak üzere Çoruh, Aras ve Kocadere-Rezve Deresi havzaları gelmektedir.

Harita 1. Türkiye'nin Sınıraşan Suları

Kaynak: Köle, 2017

1.2.2. Uluslararası Su Anlaşması

Dünya su kaynaklarının yaklaşık % 60'ının sınıraşan su havzalarına girdiği düşünüldüğünde, uluslararası anlaşmaların paylaşılan sular üzerinde gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası akarsuların denizcilik dışında kullanımı üzerine BM kararı 1997 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Sözkonusu BM kararı su konusunda işbirliği mekanizmalarının teşvik edilmesini, paylaşılan suların uluslararası topluluklar tarafından geliştirilmiş ilkelerin birçoğunu birleştirmiştir[1]. Birleşmiş Milletlerin su anlaşmasına Irak ve Suriye imza atıp parlemantolarından çıkarmalarına karşın Türkiye dışarda kalmayı tercih etmiştir. Anlaşmaya imza atan

[1] http://www.waterencyclopedia.com/St-Ts/Transboundary-Water-Treaties.html

ülkeler için bağlayıcılığı olmasına karşın, imzası olmayan ülkelere teknik yönden bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

Tarihsel sürece bakıldığında, ilk uluslararası su anlaşması Almanya, Lüksemburg, Fransa ve Hollanda sınırlarından geçen İsviçre'deki ana kaynaktan Kuzey Denizi'ne dökülen Ren nehrini paylaşan ülkeler arasında 19. yüzyılın ortalarında imzalanmıştır. Bu antlaşmalar Ren nehri boyunca suyun çekilmesi, balık avcılığı ve navigasyona müsaade eden kuralları yerleştirmiştir (Cooley ve Gleick, 2011). Uluslararası anlaşmalar su konusunda olabilecek anlaşmazlıklar açısından gerekli bir mekanizma içermesine karşın, değişen sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlerden dolayı mevcut anlaşmalar yetersiz kalabilmektedir. Bu yüzden politik ve ekonomik olarak yeni teknik işbirliği olanakları geliştirme ihtiyacı doğmaktadır.

Dünyada sınıraşan su havzası sayısı 263 olup, bunun % 48'i uluslararası havzalarda yer almaktadır. Sınıraşan sularla ilgili anlaşmalara bakıldığında görülmektedir ki, % 40'ı hidroelektriğe dayanıp bunlar sürpriz olmayan bir şekilde nehrin üst kısmını tutan ülkelerde kurulu santrallerdir. Örneğin, dünyanın hidroelektrik potansiyelinin tek başına % 2'sine sahip olan Nepal'de büyük güç potansiyelini kullanmak için Hindistan ile 4 antlaşma yapmıştır (1954, 1966 ve 1978 yıllarındaki Kosi Nehri antlaşmaları ve 1959 yılındaki Gandak Gücü Projesidir). Anlaşmaların düzenlendiği diğer önemli konu ise % 37 ile suyun aşağı ve yukarı nehir havza ülkelerinde hangi oranda paylaşımının yapılacağı gelmektedir.

Temiz su kaynaklarının artan nüfus ihtiyaçlarını karşılayamayacak hale gelmesi ve iklim değişikliğinin etkileri gibi nedenler ülkeler ve bölgeler arasında entegre sınıraşan su yönetim ve planlamalarını gündeme getirmeye başlamıştır. Sınıraşan su yönetimini iyileştirmek ve su konusunda çalışan kurumların kurumsal yapılarını güçlendirmeye

yönelik Tablo 4'de verildiği gibi uluslararası boyutta yapılan bir çok etkinlik düzenlenmektedir.

Tablo 4. Sınıraşan Sular Knusunda Yapılan Toplantılar, Konferans vb. Etkinlikler

Küresel Bağlamda Sınıraşan Su Yönetiminin Yükselişi		
Tarih	**Yer**	**Etkinlik**
1972	Stokholm, İsveç	Birleşmiş Milletlerin insan-çevre temalı konferans
1977	Mar Del Plata, Arjantin	UNESCO, su üzerine yapılan ilk uluslararası konferans
1981-1990	Sanitasyon ve İçme Suyu için Uluslararası 10 yıl	
1990	Dublin, İrlanda	Su ve çevre üzerine uluslararası konferans
1992	Rio de Janerio, Brezilya	Çevre ve kalkınma üzerine BM konferansı
1997	Marakeş	I. Dünya Su Forumu
1997	Valancia	UNESCO ADC Milenyum konferansı
1998	Petersberg, Almanya	1. Petersberg yuvarlak masa uluslararası diyalogu
1998	Paris, Fransa	Paris su konferansı
1998	New York, ABD	BM'nin sürdürülebilir kalkınma üzerine yaptığı 6. oturum
1998	Berlin, Almanya	Uluslararası yuvarlak masa-sınıraşan su yönetimi
2000	New York, ABD	BM'nin milenyum zirvesi
2000	Haag, Hollanda	2. dünya su forumu
2001	Bonn, Almanya	Uluslararası temiz su konferansı
2002	Johannesburg, Güney Afrika	Johannesburg, Rio plus 10 yeryüzü zirvesi
2002	Delf, Hollanda	Uluslararası su kaynakları yönetiminde çatışmadan işbirliğine: Güçlükler ve Fırsatlar
2003	Uluslararası temiz su yılı	
2003	Kyoto, Japonya	3. dünya su forumu
2005-2015	Su hayattır için uluslararası 10 yıl	
2007	İstanbul, Türkiye	5. Dünya su forumu
2010	Hua Hin, Tayland	Değişen dünyada sınıraşan su kaynak yönetimi üzerine uluslararası konferans
2018	Cenova, İsviçre	Sınıraşan suyun ötesine gitme: Faydalarını değerlendirme çalıştayı

Bu anlaşmaların dışında 27 Mayıs 1997 yılında Birleşmiş Milletler Akarsu ve derelere yönelik uluslararası bir antlaşma yapılmış olup 17 Ağustos 2014'te yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma uluslararası bir kuruluş tarafından denizcilik dışındaki hususları kapsayan ilk anlaşma olması bakımından önemlidir. Anlaşma mevcut ve gelecekte yapılacak anlaşmalara etki edebilecek düzeyde, suyun eşit ve mantıklı bir kullanımını esas almakta ve herhangi bir tarafa zarar vermemeyi kapsamaktadır. Anlaşmayı onay sürecinden geçiren ülkeler Finlandiya, Fildişi Sahili, Macaristan, Irak, Ürdün, Lübnan, Nambiya, Hollanda, Almanya, Norveç, Katar, Güney Afrika, ve Suriye Arap Cumhuriyeti'dir. Diğer yandan anlaşmaya imza atmasına rağmen onay sürecinden geçmeyen ülkeler ise Lüksemburg, Paraguay, Portekiz, Tunus, Venezuela ve Yemen'dir (Vinogradov ve ark., 2003). Görüldüğü gibi, Fırat ve Dicle Nehirlerini ilgilendiren bir durumda, Irak ve Suriye'nin bu anlaşmadan doğan haklarını kullanmak isteyecektir.

İlgili antlaşmanın en tartışmalı maddelerinden birisi Madde 7 olup, bu madde ile yükümlülüğün önemli bir zarara sebep vermemesi şeklindedir (BM, 1997). Üye ülkelerin diğer akarsu ve Nehirlere önemli ölçüde zarar vermemesini önlemeye yönelik gerekli tedbirleri alır şeklindedir.

Toplam 26 havzadan oluşan Türkiye'de havzaların toplam su akışı 186,05 milyar m^3'dür. Ortalama yıllık akış oranında ise Fırat Havzası % 17, Dicle Havzası ise % 11,5 ile en büyük paya sahip iki büyük havzayı oluşturmaktadırlar (Yıldız ve Özbay, 2009). Türkiye-Suriye ve Irak ilişkileri görünürde olmasa da Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinden bir çok tartışmaya neden olmaktadır. Bu kapsamda, GAP bünyesinde yapılan yatırımlar bile zaman zaman tartışma konusu haline gelmektedir. Bu yüzden üç ülkeyi kapsayan daha entegre çalışmaların yapılması ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye ile Suriye arasında 17 Temmuz 1987 tarihinde imzalanan "Türkiye-Suriye Ekonomik İş Birliği Protokolü" kapsamında "su" başlığı altında yer alan 6. Maddede "Atatürk Barajı rezervuarının

doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç kıyıdaş ülke arasında nihai tesisine kadar, Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m^3/s'den fazla su bırakmayı kabul eder ve aylık akışın 500 m^3/s'lik düzeyin altına düştüğü durumlarda farkın müteakip ayda kapatılmasını kabul eder" şeklinde bir hüküm yer almıştır (Yıldız ve Özbay, 2009). 2001 yılında ortak bir bildirinin yayınlanması, 2003 yılındaki uygulama protokolü ile uzman değişimi, eğitim, ortak projeler ve ortak teknik komitenin oluşturulması, 2009 yılında su kaynaklarının etkin kullanımı, su kalitesinin iyileştirilmesi ve kuraklıkla mücadele alanında mutabakat metni imzalanmıştır. Türkiye ile Irak arasında ise ilk olarak 1946 yılında Fırat-Dicle Nehirleri ve kollarının akış regülasyonu üzerine bir anlaşma imzalanmıştır. 2009 yılında Dicle Nehrinden çekilen su için Suriye-Arap Cumhuriyeti sınırlarında bir pompa istasyonunun inşaa edilmesine yönelik mutabakat zaptı imzalanmıştır. Tartışmalı konular ise prosedürler üzerine herhangi bir uzlaşmaya varılamamış olması ve Ilısu Barajı inşaatı üzerine tartışmalar devam etmektedir. FAO tarafından yapaılan tespitler sonucuna göre, su kalitesinin bozulması ve çoğu kaynaktan gelen ağır kirlilik Fırat ve Dicle Nehir havzası için ciddi tehditler doğurmaktadır. Dikkat çekilen nokta ise, etkili bir su izleme ağının olmamasıdır (FAO, 2009).

Fırat ve Dicle Nehirleri konusunda yaşanan gelişmeler kronolojik sıralamaya göre Tablo 5'te sunulmuştur. Havzanın yönetiminin oldukça eskiye dayandığı ve çok aktörlü bir ilişkiler ağının olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 5. Fırat ve Dicle Havzasında Başlıca Olayların Kronolojisi

Yıl	Planlar/Projeler/Anlaşmalar/ Anlaşmazlıklar	Dahil Olan Ülkeler	Ana Unsurlar
1914	Fırat nehrinde Hindiya Barajı	Irak	Sel kontrolü ve sulama amaçlı
1920	Fırat ve Dicle Nehirlerinin sularını kullanmayı içeren anlaşma	Fransa ve Büyük Britanya	
1930	Türk-Fransız protokolü	Türkiye ve Fransa	Fırat sularını kullanmak için planlamarı koordine etme
1946	İyi komşuluk anlaşması	Irak ve Türkiye	Her iki Nehirde su gelişimi ile ilgili karşılıklı işbirliği
1951	Fırat nehrinde Ramadi Habbaniye barajı	Irak	Sel kontrolü ve sulama amaçlı
1960'lı yıllar	Üçüncü nehrin inşaasına başlanması	Irak	1992 yılında tamamlanan Fırat ve Dicle Nehirleri arasında 565 km'lik kanal
1970'li yıllar	Birkaç kanalın inşaası	Irak	Thartar gölünü Fırat ve Dicle'ye bağlama
1973	Keban Barajı	Türkiye	Türkiye için Fırat nehri ile ilgili ilk Baraj. Hidroelektrik amacı altında 1960'lı yıllarda inşaa edilmiştir.
1973	Tabka Barajı	Suriye Arap Cumhuriyeti (Sosyal Sovyetler Cumhuriyet Birliği (SSCB)'nin desteğiyle)	Su ve enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti tarafından Fırat üzerinde inşaa edilen ilk Baraj.
1975	Tabka Baraj anlaşmazlığı	Suriye Arap Cumhuriyeti ve Irak arasında (uzlaşmacı SSCB)	Suriye Arap Cumhuriyeti ve Irak arasında anlaşmazlık olmuştur. Nihayetinde Suriye Arap Cumhuriyeti Irak'a daha fazla su vermiştir.
1976	Fırat nehrinden 350 m^3/s suyun açığa çıkarılması	Türkiye	Tabka Barajının doldurulması bakımından Suriye Arap Cumhuriyeti ve Irak arasında önlenen gerilim
1977	GAP	Türkiye	Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralin yapımının planlanmasının duyurulması
1983	Bölgesel sular konusunda ortak teknik komitenin kurulması	Türkiye, Irak ve Suriye	Havzadaki su konuları hakkında görüş alışverişinde bulunulması amaçlanmıştır.
1984	Türkiye'nin üç aşamalı bir plan önermesi	Türkiye (dolaylı olarak Irak ve Suriye)	Suyun optimum, eşit ve akılcı kullanımı
1985	Haditha Barajı	Irak	Hidroelektrik üretmek için Fırat nehri üzerine baraj kurulması
1986	Bath Barajı	Suriye	Suriye tarafından Fırat üzerine ikinci barajın inşaası. Sulama için küçük ölçekte elektrik üretme.
1987	Türkiye'den Suriye'ye Fırattan 500 m^3/s suyun resmi olmayan şekilde garanti edilmesi	Türkiye ve Suriye Arap Cumhuriyeti	Suriye birkaç kez Türkiye'yi anlaşmayı çiğnemekle suçlamıştır.
1988	Karakaya Barajı	Türkiye	Fırat üzerine inşaa edilen ikinci baraj. GAP altında inşaa edilen ilk baraj.

Tablo 5'in devamı

1990	Suriye Arap Cumhuriyeti ve Irak arasında Fırat nehri sularını paylaşmayı amaçlayan anlaşma	Suriye Arap Cumhuriyeti ve Irak	Suriye Fırat sularının % 58'ini Irak'a ve % 42'sini ise Suriye'ye paylaştırılması konusunda. Yıllık 9 km^3'lük bir akışa denk gelmektedir.
1992	Atatürk Barajının inşaa edilmesi	Türkiye	Fırat üzerindeki üçüncü baraj. GAP'ta inşaa edilen en önemli baraj. Barajın suyun doldurulması esnasında Irak ve Suriye arasında bir çok anlaşmazlıklar yaşanmıştır.
2001	Ortak Komite	GOLD (Suriye) ve GAP	Eğitim, teknoloji transferi, çalışma ziyaretleri ve ortak projeleri kapsamıştır.
2002	Suriye tarafından Dicle nehri üzerinde bir pompa istasyonunun kurulması bakımından ikili bir anlaşma	Suriye ve Irak	Sulama amaçlı
2008	Bir su enstitüsü kurularak su konularında işbirliği	Türkiye, Suriye ve Irak	Su konusunda yaşanan problemleri çözmek adına her bir ülkeden 18 su uzmanının ortak çalışmalar yapması.

Kaynak: FAO, 2009

1.2.3. Çatışma

Wolf (2006) uluslararası sınırlardan geçen yerüstü ve yeraltı suların su ihtiyaçlarına politik düşüncelerinden katılması ile birlikte bölgesel istikrar için artan düzeyde zorlukları beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Homer-Dixon (1994) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda, çevresel kıtlıkların çoğu gelişmekte olan ülkede çatışmalara neden olduğu tezini ortaya atmıştır. Özellikle de yoksul toplumların çevresel kıtlıklardan etkilenerek sonrasında sosyal krizlere yol açtığının altını çizmiştir. Son 5 yıllık dönemde Suriye'de meydana gelen gelişmelerin de iklim değişikliği ve su kıtlığı bağlamında düşünüldüğünde çatışmalar ortaya çıkardığı uzmanlar tarafından savunulmaktadır. Nitekim denilmektedir ki, mikro düzeyde, Suriye'de başgösteren kuraklık, tarımsal aktiviteyle uğraşan bir çok üreticiyi topraklarından ederek, şehirlere zorunlu göçlere neden olmuş, kentler bu hızlı göç dalgası sonucunda hazır bir altyapı ve sosyo ekonomik yapıya sahip olmadığından ülke içerisinde bir dizi düzensizliklere neden olmuş, olaylar işin içerisinden çıkılamaz hale gelmiştir. Makro düzeyde düşünüldüğünde ise, gerek Irak ve Kuzey Irak bölgesel kürt yönetimi, gerek se Suriye'de meydana çıkma ihtimali olan küçük devlet parçacıkları ilerde olması muhtemel çatışmaların kaynağını oluşturacaktır.

II. BÖLÜM

SU PAYLAŞIMI KONUSUNDA GELİŞTİRİLEN DOKTRİNLER

Sınırşan sularla ilgili olarak tüm devletler tarafından genel kabul görmüş hukuksal bir düzenleme mevcut olmamasına karşın, ülkeler yaptıkları çalışmaları bir hukuki altyapıya dayandırma yoluna gitmek isteyebilmektedirler. Entegre su kaynakları yönetimine müsaade etmesi için ülkeler arasında ortak bir zemin bulma değişen çıkarlar, tarihi anlaşmalar ve hukuki çerçeveler ile daha da zorlaşmaktadır (Robertson, 2004). Sınıraşan su konusunda yapılan uluslararası anlaşmalar gibi hukuki belgeler geçmişteki günün şartlarını yansıttığından, gelişen ekonomik, kültürel ve sosyal yaşam normlarında gerçeliliğini korumakta başarısız olabilmektedir. Rancier (2012) özellikle eko-sistemin korunması, toplumsal normlardaki değişimler, yerlilerin hakları ve iklim değişikliği gibi olayların uluslararası hukuki anlaşmalarda kapsanmadığını vurgulamıştır.

Dellepenna (2007) tarafından altı çizilen nokta nehrin yukarı kıyısında yer alan ülke veya bölgenin aşağı kıyıdaki ülke veya bölgenin nasıl etkilendiğine bakmaksızın, sudan daha fazla fayda sağlamak yoluna gitmek için mutlak egemenlik doktrinine uygun hareket ettiğini, alt havzada kalan ülkelerin ise doğal durumun bütünlüğü doktrinini benimsedikleridir.

Temel kabul görmüş doktrinler ise Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini, Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, Kullanım Önceliği Doktrini ve Hakça, Makul ve Optimum Kullanım Doktrini'dir.

2.1. Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini

ABD Başsavcısı Judson Harmon'dan esinlenerek ortaya çıkan Harmon Doktrini yukarı kıyıdaş ülkenin kendi ülke sınırları içerisinden geçen suyun tümünün kullanım hakkına sahip olduğunu destekler. Ghosh and Bandyopadhyay (2009) Harmon doktrinini

"Benim çatıma düşüyorsa, o benimdir" şeklinde tanımlamışlardır. 1894-1895 yılları arasında ABD'nin Rio Grande Nehrinin sularını kendi ülke sınırları içerisinde kalan tarım alanlarına yönlendirmesi sonucunda Meksika kendi topraklarına akan sudan zarar görmeye başlamıştır. Bunun sonucunda, Meksika hükümeti ABD'ye gönderdiği nota ile protestoda bulunmuştur. Dönemin ABD Başsavcısı Harmon sunduğu görüşünde, uluslararası hukukun ABD'ye bir sorumluluk yüklemediğini ve devletin ülkesi üzerindeki egemenliğinin ancak devletin kendi rızası ile kısıtlanabileceğini belirtmiştir. Türkiye, Güney Afrika ve Çin yukarı kıyıdaş hegemonları olarak sayılabilecek ülkeler olup, genellikle memba ülkeleri bu görüşü savunma yoluna gitmektedirler. Bununla birlikte, Wolf (1999) bu doktrinin uluslararası adalet divanı tarafından açık bir şekilde reddedilmiş olup, hiçbir ülke tarafından herhangi bir su antlaşmasında kullanılmadığına dikkat çekmiştir. Türkiye açısından düşünüldüğünde, en uygun doktrinlerden birisi Harmon doktrini olup, bu doktrinin altını çizdiği nokta, memba ülkesinin, sınırlarından geçen suyun tüm kullanım haklarına sahip olmasıdır.

2.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Bu doktrinde temel düşünce bir ülkenin kendi içerisindeki coğrafi şartlardan kaynaklı edindiği avantajı başka bir ülkenin aleyhinde kullanamamasıdır (Rüştü ve Salem, 2004). Bu doktrinin ilk savunucuları arasında İsviçreli Max Huber ve İngiliz Oppenhaim gelmektedir. Bu doktrine temel olan hususları şu şekilde özetlemek mümkündür;

- Yukarı kıyıdaş devlet, nehrin fiziki durumunda bir değişiklik yapamaz.
- Aşağı kıyıdaş devletin, yukarı kıyıdaş devletinin kendi ülkesindeki kullanımlarına karşı veto yetkisi bulunmaktadır.
- Aşağı kıyıdaş devletin muhtemel kullanımları korunmaktadır.

2.3. Ön Kullanımın Üstünlüğü Doktrini

Önceden kazanılmış haklara dayanan bu doktrine göre, bir su kaynağını daha önce kullanmaya başlayan ülke durumu geçerli kıldığı sürece bir çeşit hak elde etmiş

sayılmaktadır. Tarihsel kullanımda öncelik olarak da isimlendirilen bu doktrinde, diğer ülkeler sözkonusu suyu kullanmak istemeye başladıklarında bu hakkı gözetmek durumundadırlar (Yılmaz, 2010). Irak ve Suriye açısından düşünüldüğünde Fırat-Dicle havzalarında kendileri için en yakın tutum bu doktrin görülmektedir.

Burada dikkat çekilmesi gereken nokta ise, bir devletin bir su kaynağını daha önce kullanmaya başlamış olması, ilgili su kaynağını daha geç kullanmaya başlayan ülkelere göre ilk kullanmaya başlayan ülkenin mutlak dokunulmazlık isteyemeceğidir.

2.4. Hakça ve Makul (Adil) Kullanım Doktrini

Sınıraşan suların adil kullanımı görüşünü ABD`li hukukçu Lipper şu şekilde tanımlamıştır; "sınıraşan suların adil kullanımı kıyıdaş devletler arasında, her birinin farklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını uyarmaktadır. Bu sebeple, azami her ülkeye fayda ve her ülkeye asgari zarar verecek şekilde bölüştürülmesi şeklinde belirtilmiştir" (Zehir, 2003). Buna göre su sistemi üzerinde hem menba hem de mansap ülke(ler) eşit haklara sahiptirler (Zorlu ve Akıllı, 2015). Bu kapsamda, bir nehire kıyıdaş olan ülkelerin kendi ülkelerindeki nehir ve akarsulardan akan su üzerinde kullanma hakkının makul olması beklenmektedir. Bu makul ölçü ise bir ülkenin su kullanımında diğer bir kıyıdaş ülkeye ciddi düzeyde zarar vermesi anlamında kullanılmaktadır. İlk defa ABD tarafından Kanada ile ortaya çıkan Colombia Nehri uyuşmazlığında ortaya atılmış olan hakça ve makul kullanım doktrininde göz önünde tutulması gereken faktörler 1966 yılında yapılmış Helsinki Kararının 5/2. Maddesi şu hususlara dikkat çekmiştir; her havza devletinin ülkesine düşen drenaj alanının oranı da dahil olmak üzere, havzanın coğrafik ve hidrolojik durumu, iklim şartları, havzanın sularının geçmiş (tarihi) kullanımı, her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları, geçimi havza sularına bağlı nüfus miktarı, havza sularının kullanılmasında israfın önlenmesi, kullanıma bağlı çatışmaları uzlaştırma çaresi olarak, bir ya da daha çok havza devletine tazminat verme

imkânları ve havza devletinin ihtiyaçlarının, diğer bir havza devletine ciddi zarar verilmeden karşılanabilme derecesidir. Türkiye Fırat-Dicle nehirlerinde bu doktrin üzerinden hareket etmektedir.

III. BÖLÜM

SU KITLIĞI, ÇATIŞMA VE YÖNETİM

Dicle ve Fırat havzasının tarihine bakıldığında suyun bir silah olarak ilk defa M.Ö. 705-720 yıllarında Süryani kralı Sargon II'nin askeri kampanya esnasınca Haldinyalı'ların gelişmiş su sistemlerini tahrip ettiği görülmektedir. Yine benzer şekilde M.Ö. 690'lı yıllarda Süryanilerin sennacharibi, Babilleri su altında bırakmak için Fırat nehri üzerindeki su kanallarını bilinçli bir şekilde yön itibariyle değiştirmiştir (Gleick, 2014). Dünyadaki toplam su miktarı çok büyük olmasına karşın, toplam suyun kullanılabilir miktarı % 0,007 olup kişi başı 2300 m^3'lük su miktarına karşılık gelmektedir (Wolf, 2007).

Dünyada 263 sınıraşan su yolu mevcut olup, artan su kıtlığı ülkeler arasında anlaşmazlıklara sebebiyet vermektedir. Dünya'da bir milyardan fazla insanın güvenilir su kaynaklarına erişimi mümkün değilken, yaklaşık 3 milyon kişi her yıl su ile ilgili bir hastalıktan veya yetersiz sanitasyon şartlarından ölmektedir. Somomon (2010) tarafından altı çizilen husus ise insanlığın su fakirliği sıralamasında en alt kademede yer alan alt Sahara Afrika ve Asya bölgesidir. Bu bölgede yasayanlar temel ev ve hijyen ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli temiz suya güvenilir bir erişim sağlamaksızın suyun yıkıcı şoklarının acımasız kaprislerine karşı onlara tampon vazifesi gören etkili bir altyapıya sahip olmaksızın yasayanlardır.

Diğer yandan, dünyada sulanabilir tarım arazilerin %20'si tuzlu olup, tarımsal ürün üretimini etkilemektedir[2]. Bilindiği üzere, dünyada en fazla su kullanımı gıda ihracatçısı ülkeler tarafından yapılmaktadır. Türkiye'yi de temel tarım ürünleri bakımından

[2] https://www.dunya.com/kose-yazisi/erozyon-tuzluluk-ve-coraklasma/23395

kendine yeter ve bir çok üründe ihracat yapan ülke konumunda olduğu düşünülünce, gelecek yıllarda sudan kaynaklı sıkıntıların başgöstereceği söylenebilir.

Wolf (2007) paylaşılan suların çatışmaya yol açmadığı tezini savunurken Gleick (2014) tam tersi bir düşünceye sahiptir. Suriye üzerinden geliştirdiği çalışmasında su ile ilgili anlaşmazlıkların bir çok şekilde ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Bunlar ise suya erişim ve su sistemlerinin kontrolü, geleneksel çatışma ve terörizm faaliyetleri esnasınca su altyapısı ve sistemlerini hedef alınması şeklinde suyun bir silah olarak kullanımını içermektedir. Bunların yanısıra, küreselleşmenin bir sonucu olarak, ekonomik gelişmede sağlanan ilerlemeler sonucu üçüncü sınıf yaşam standartlarından birinci sınıf yaşam standartlarına geçen uluslarda suya olan talep ciddi bir şekilde artmaktadır (Somomon, 2010). Bu kısımda kıtlık, çatışma ve yönetim ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.1. Kıtlık

Su ekosistemin dengesini koruması ve sürdürmenin yanısıra temel insan ihtiyaçlarını güvence altına almak için kültürel ve ekonomik aktiviteleri güvence altına almaktadır (Lovstad, 2013). İklim değişikliğinin ve suyun yanlış yönetimi ve uygulamalarından dolayı dünya üzerindeki bir çok nehirin gelecek on yıllar içerisinde ciddi azalışlar yaşayacağı öngörülmektedir. Özellikle Akdeniz havzasında yer alan Türkiye'de ise bu etkilerin boyutunun artacağı öngörülmektedir. Türkiye her ne kadar su bakımından kendine yeter bir ülke gibi görülse ve de bilinsede istatistikler bunun aksini göstermektedir. Karşılı (2011) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de havzalara düşen yıllık yağış miktarını hesaplamıştır. Yapılan hesaplamada, Türkiye'de yer alan 26 havza sınırlarına düşen toplam yağış miktarı 477 milyar m^3 olarak hesaplanmış olup, Fırat ve Dicle havzalarına düşen ortalama yıllık yağış miktarları sırasıyla 71 milyar m^3 ve 38 milyar m^3 olarak bulunmuştur. Yapılan çalışma göstermiştir ki yıllık yağış miktarının en fazla olduğu havza Fırat havzasıdır. Benzer şekilde kişi başına düşen yıllık yağış miktarı

bakımından da Fırat havzasında 9.243 m^3, Dicle havzasında 11.225 m^3'tür. Havza düzeyinde incelendiğinde bu bölgenin su sorunu yaşamayacağı görülse de ülke ortalamaları bakımından ortalama miktarları düşürmektedir (Aydın ve ark., 2017). Bununla birlikte, Çiçek ve Ataol (2009) ortalama yağış tutarı azalan havzalar arasında Akdeniz ve Dicle havzalarını göstermişlerdir.

İsveçli su uzmanı Falkenmark (1989), su zengini ve fakiri ülkeleri sınıflandırdığı çalışmasında yıllık kişi başı en az 10.000 m^3 suya sahip ülkeler kısıtlı probleme sahip, yıllık kişi başı 1.667-10.000 m^3 suya sahip ülkeler genel sorunlarla karşılaşmakta, 1.000-1.667 m^3 suya sahip ülkeler su stresi yaşayan ülkeler, 500-1.000 m^3 suya sahip ülkeler su kıtlığından ve 500 m^3 sudan daha az ülkeler ise su eşiğinin altında düşünülmektedir.

Tablo 6. Falkenmark Göstergesi

Aralık (kişi m^3/yıl)	**Kategori**
>1.700	Su baskısı bulunmamakta
1.000-1.700	Su baskısı altında
500-1.000	Yoğun su baskısı altında
<500	Mutlak su baskısı

Kaynak: Falkenmark, 1989

Türkiye yıllık kişi başı 1.423 m^3 su ile yoğun su baskısı altındadır (Köle, 2017). Uzun gelecekte, iklim değişikliğinin de etkisiyle yoğun su baskısı altında ülkeler arasında olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 7. Türkiye, Irak ve Suriye'de Kişi Başı Yıllık Su Miktarı

Ülkeler	Kişi Başı Su Tüketimi (m^3/yıl)	Yıllar	Kişi Başı Su Tüketimi (m^3/yıl)	Yıllar
Türkiye	1.423	2016	1000	2023
Irak	3287	2002	950	2020
Suriye	890	2002	780	2020

Kaynak: Sağsen, 2006; Köle, 2017

3.2. Çatışma Riskleri

Literatür incelendiğinde suyun bir *çatışma*[3] unsuru olarak görüldüğü çok az çalışma vardır. Su her ne kadar doğrudan bir çatışma unsuru olmasa da dolaylı olarak ülkeler arasında bir çatışma nedeni olarak görülmektedir. Wolf (2007), paylaşılan suyun ülkeler ve uluslararasında gerginliğe, tehditlere ve hatta daha da kötüsü bazı yerel şiddet eylemlerine neden olabileceği üzerinde durmaktadır. Carius, Dabelko ve Wolf (2004) ise su üzerinden yapılan uluslararası ihtilafların tipik bir şekilde şiddetle sonuçlanmadığını fakat ülkeler arasında gerginliğe neden olduğunu ve ilişkileri uzun dönemde zedelediğinin altını çizmiştir. Benzer sonuçlara Güney Afrika'da yaptıkları alan çalışmasıyla ulaşan Turton ve ark. (2006) su stresi yaşanması durumu ile çatışma riskinin ortaya çıkması arasında istatistiki olarak anlamlı bir korelasyona ulaşamamışlardır.

Su talebe uygun olarak her yerde artan bir şekilde kıt olduğu için, uluslararası nehirler üzerinden ortaya çıkabilecek çatışma beklentilerini artmaktadır (Sadoff and Grey, 2002). Bununla birlikte Gleick (2014) suyla ilgili çatışmaların çok nadir olmakla birlikte bir çok formda oluşabileceğini, bunlardan başlıcalarının ise geleneksel çatışma

[3] Çatışma, Wolf ve ark. (2003) tarafından dostça olmayan karşılıklı iletişim olarak tanımlanmış olup, bu tanım içerisinde fikir ayrılığını içeren nazik bir yüz ifadesinden diplomatik ve ekonomik yaptırımlara kadar her şey girmektedir.

ve terörizm gibi faaliyetler olduğunu vurgulamıştır. Örneğin, İsrail ile komşuları arasında 1967 yılında çıkan savaşın en önemli nedeni olarak Ürdün Nehri gösterilmektedir. Wolf ve ark. (2005) farklı mekânsal düzeyde oluşabilecek çatışma türlerini Tablo 8'deki gibi özetlemişlerdir. Tabloda en ilginç husus ise yerel düzeydeki çatışma riskinin uluslararası düzeyden daha yüksek olduğudur.

Tablo 8. Farklı Mekânsal Düzeylerde Çatışma Dinamikleri

Coğrafik Ölçek	**Özelliği**
Uluslararası	İhtilaflar sınıraşan sular üzerindeki kıyıdaş ülkeler arasında ortaya çıkmaktadır. Çok az şiddet olmasına karşın, taraflar arasındaki mevcut gerginlikler her tarafı kuşatmakta olup sorunların üstesinden gelinmesi kolay olmamaktadır. Genellikle de politik ilişkilerde bozulma, etkin olmayan su yönetimi ve ekosistemin ihmal edilmesi ile sonuçlanmaktadır.
Ulusal	İhtilaflar genelde iller, etnik veya dini gruplar veya ekonomik sektörleri içeren alt ulusal politik birimler arasında ortaya çıkmaktadır. Uluslararası düzeyden daha yüksek bir şiddet ölçüsüne sahiptir. Ulusal hükümranlığı tehlikeye atmasından dolayı uluslararası dahil olma oldukça zordur.
Yerel	Suya dayalı geçimdeki kayıplar politik olarak şehirlere ve komşu ülkelere göçe neden olmaktadır. Yerel düzeyde ortaya çıkan istikrarsızlık bölgeyi istikrarsız hale getirebilir. Yoksulluğun azaltılması imalı olarak güvenlik endişelerini iyileştirmeye bağlıdır.

Kaynak: Wolf ve ark., 2005

Golub (1996)'dan aktaran Mostert (2006), ırmağın yukarısındakiyle aşağısındaki arasında oluşan sorunların üstesinden gelinebilmesi için sekiz mekanizmanın olması gerektiğini belirtmiştir. Bunlar sırasıyla şu şekildedir;

Husus bağlantısı:

Husus bağlantısı, ırmağın yukarısı-aşağısı hususu ırmağın aşağısındakinin denetim altında olduğu, ırmağın yukarısındakinin ise talep eden tarafta olduğu diğer bir husus ile ilişkili olduğu zaman ortaya çıkar. Bu husus bir su yönetimi olabilir (örneğin, ırmağın

yukarısındaki devlete denizle erişimin iyileştirilmesi) veya tamamen farklı politika içeren bir sektördende olabilir.

Karşılıklı münasebeti yaygınlaştırma/iyi ilişkiler:

Karşılıklı münasebeti yaygınlaştırma iyi ilişkileri sürdürmek için ve gelecekte faydalanabileceği iyi niyet durumu yaratmak için kendileri için daha az olumlu hususları içeren anlaşmaları kabul eden ülkeleri işaret etmektedir. Karşılıklı münasebeti yaygınlaştırma zaman içerisinde spesifik olarak belirtilmemiş bir tür husus bağlantısıdır.

Geniş Coğrafik Alan

Geniş coğrafik alan ırmağın yukarısı ve aşağıdındaki devletten kaynaklı sorunlar ırmağın aşağısındaki ülkenin yukarıdaki ülke gibi, yukarıdaki ülkenin aşağıdaki ülke gibi olduğu Nehirleri içeren anlaşmaların kapsamını genişleterek üstesinden gelinir. Bu durum coğrafik husus bağlantısıdır.

Yan Ödemeler

Yan ödemeler veya finansal telafi ödemeleri doğrudan veya bir imtiyazın karşılığında artan sübvansiyonlar veya azalan katkılar yoluyla olan ödemelerdir. Yan ödemeler ekonomik veya finansal kayıpları telafi etmede kullanılan en etkin araçlardır. Etkilerinin azaldığı durumlar değerler veya temel insan ihtiyaçlarının içerildiği durumlar ve rüşvet olarak görülebilecek durumları işaret eder.

Sektörel Gevşeme

Sektörel gevşeme: Sektörel gevşeme sektörel düzeydeki hükümet organları ulusal kanallardan yoluyla yapmak istediğinden daha fazla istekli ulusal bir politikayı takdim etmek için uluslararası alana önceliklendirdiklerierişimi kullanma anlamına gelmektedir.

Planlı Uymama

Ülkeler anlaşmaların zorunluluk getirmeyeceğini düşünürse iddialı uluslararası anlaşmaları kabul etme isteğinde olabileceğini ima etmektedir.

Öngörülemeyen Sonuçlar

Yukarı kıyıdaş ülke anlaşmanın sonuçlarını görmediği için yukarı-aşağı kıyıdaş çatışmalarının basit bir şekilde üstesinden gelinebilir. Bu anlaşmaya varılmak üzere iken ağır baskı altında son dakika değişikliklerinde müzakere edenlerin deneyimsiz olduğu zamanlarda meydana gelir.

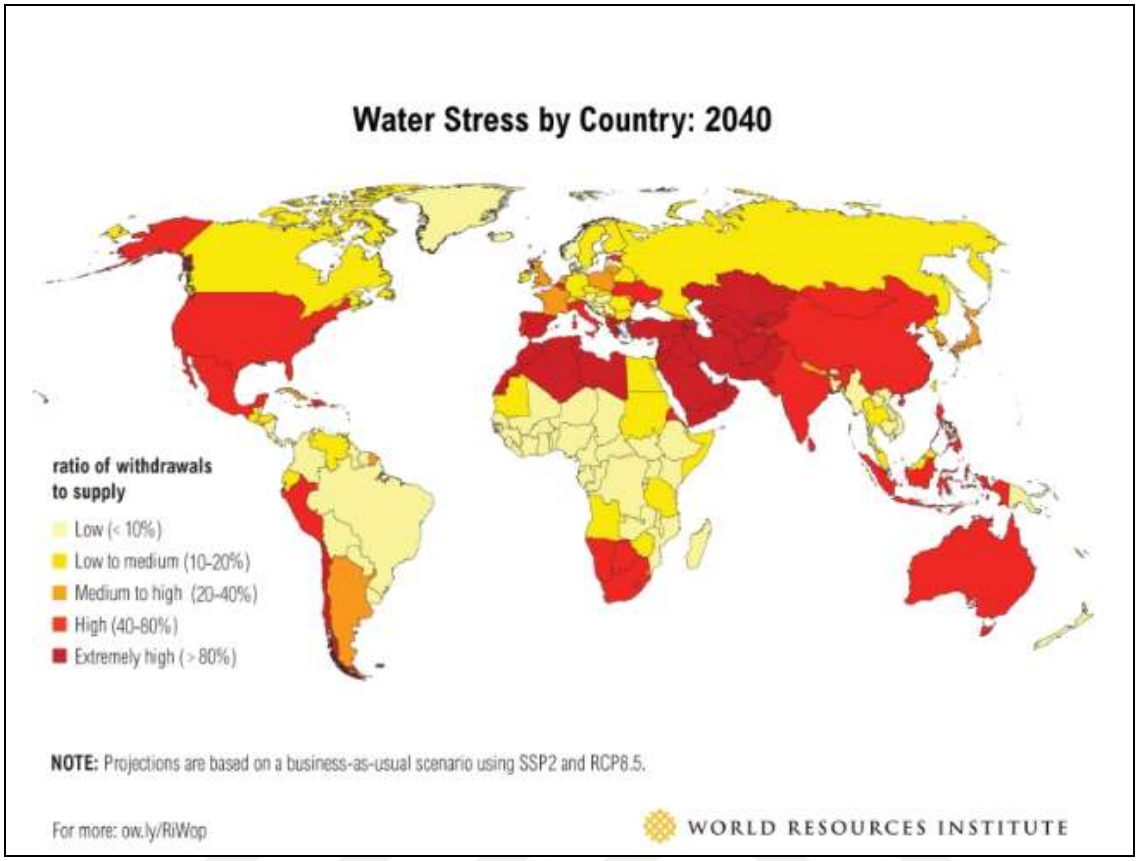
Gücün Uygulaması

Sadece hidrolojik bakış açısından bakıldığında, daha az güçlü durumda olan aşağı kıyıdaş ülkeler bu eksikliklerini ekonomik, politik ve askeri diğer güçlere sahip olarak giderebilirler.

Fırat Nehri üzerinden geçmişte Suriye ile Irak arasında da ciddi gerilimler yaşandığı bilinmektedir. Bilhassa 1975 yılının Nisan ve Ağustos aylarında Fırat nehri boyunca düşüş akışlı dönemde Iraklılar ülkelerine düşen su akış miktarını katlanamaz bulmuşlardır. Bu yüzden konu Arap Birliğine intikal ettirilerek müdahele etmesi istenmiştir. Bunun üzerine Arap Birliği teknik bir komitenin yaşanan gerilimi azaltmak için görevlendirmiştir. Hemen sonrasında ise Suriye havasahanını Irak uçuşlarına kapatmış her iki tarafta sınırlarına asker yığmışlardır (Wolf, 1998).

Harita 2 ülkelerin 2040 yılında yaşayacağı su stresini göstermektedir. Görülmektedir ki, Fırat ve Dicle havzasına komşu her üç ülke de su stresini ciddi olarak hissedecek ülkeler sıralamasında ön sıralarda gelmektedir.

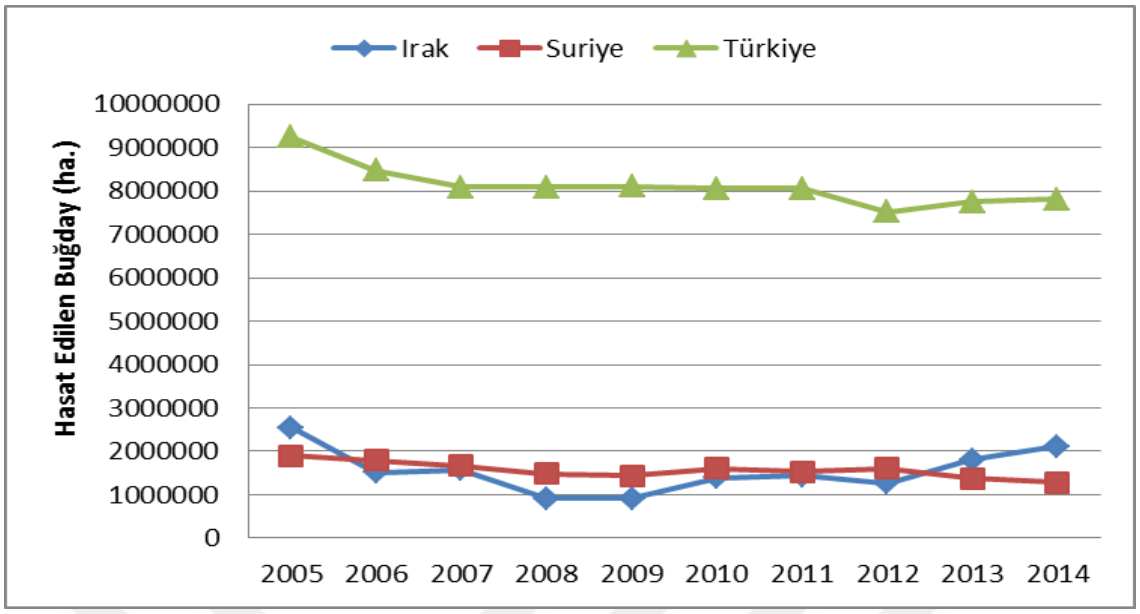
Harita 2. Ülkelerin Su Stresi Durumu (2040)

Kaynak: World Resources Institute

Su stresinin yanısıra, gıda güvencesi de çatışma riskini doğurabilecek önemli bileşenlerden birisidir. Irak, Suriye ve Türkiye'nin buğday üretim alanlarını gösteren şekil 1'de, temel besin maddesi olan buğday ürününün hasat edilen miktarı her üç ülke içinde yıllar içinde ciddi düşüşler göstermiştir. Bu düşüşlere etki eden en önemli faktör kuraklıktır. Suriye ve Irak içinse kuraklıkla birlikte iç savaş koşulları da oldukça etkilidir. Nüfus artış hızının ters orantılı artış gösterdiği düşünülürse yoksulluk ve açlıkla başbaşa kalma riskinin artış göstereceği öngörülmektedir.

Şekil 1. Irak, Suriye ve Türkiye'nin Buğday Üretim Alanları (ha.)

Kaynak: FAO İstatistikleri

2011 yılından beri devam eden Suriye'de yaşanan iç savaşın bile su ile doğrudan bağlantıları olabileceğini belirtmiştir. Örneğin, Türkiye ve Suriye Fırat Nehri'nin yönetimi üzerinde uzun yıllardan beri gelen bir anlaşmazlık yaşamaktadırlar. Bunun başlıca nedenlerinden birisi Atatürk Barajının tamamlanması ile birlikte ortalama yıllık su akışlarındaki düşüş bir diğer nedeni ise buharlaşma oranındaki düşüştür. Hatta yapılan bazı analizler göstermektedir ki, Suriye'de 2000'li yılların sonlarında yaşanan kuraklık sonucunda yaşanan su kıtlığı ve suyun iyi yönetilememesi sonucunda şehirlere akın eden tarım nüfusu ile birlikte sosyal yapıda kırılmalar meydana gelmiş olup bunun ise şu anda Suriye'de yaşanan iç savaşta önemli bir etkiye sahip olabileceğidir.

3.3. Yönetim

Su yönetimi denince kelime olarak entegre su yönetimi genellikle kabul görmektedir (Nilsson, 2003). 26 Ocak 1992 tarihinde Dublin'de gerçekleşen Uluslararası Su ve Çevre konferansında kabul edilen 4 temel prensip şu şekildedir; temiz su tükenebilir bir kaynak olup, yaşam, toplumsal kalkınma ve çevre için gereklidir; su kalkınma ve yönetimi kullanıcı, planlayıcı ve politika yapıcılar olmak üzere tüm düzeylerde katılımcı

bir yaklaşımı esas almalıdır; suyun yönetimi ve korunmasında kadınlar önemli bir role sahiptirler; su ekonomik bir değere sahip olup, ekonomik bir araç olarak kabul görmelidir. Su yönetimi yaklaşımı sadece suyun fiziksel özellikleri olan suyun nitelik ve nizeliği ile ilgili olmayıp aynı zamanda ekonomi ve politika ile içiçe girmiştir.

Nitekim, Savenije and van der Zaag (2000), entegre su kaynakları yönetimi altında politika, teknik işbirliği ve kurumların yer aldığı çatısını ise paylaşılan uluslararası su kaynaklarının oluşturduğu bir yapı çizmektedir. Su kaynaklarının kötü yönetimi, bilinçsiz kullanım, aşırı tüketim, iklim değişikliğinden kaynaklı kuraklık tehlikesine karşı alınan önlemlerin yetersizliği, su konusunda taraflar arasında işbirliği eksikliği ve suyun en etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasına yönelik alınacak önemlerin yetersiz kalmasından kaynaklanabilmektedir. Kibaroğlu (2012), su sektöründe enerji ve tarım başta olmak üzere mevcut taleplerin karşılanmasının yanısıra, ekosistemin ihtiyaç duyduğu akış sisteminin sağlanması ve bu sistemin korunmasına yönelik su geliştirme projelerinin önemine değinerek, havza bazlı uyumlaştırma çalışmalarının ilgili kıyıdaşların ortak çabalarıyla planlama ve yönetiminin yapılması gerektiğini belirtmektedir.

İklim değişikliği, Irak ve Suriye'deki bölgesel kaoslar, sınırlarda yaşanan göç hareketleri, temel besin maddeleri arzında karşılaşılan sıkıntılar, yüksek doğum oranları ve nüfuz artış hızları gibi etkenlerden dolayı Fırat ve Dicle Nehirlerine sınırı bulunan Türkiye, Irak ve Suriye ve yeni bölgesel konjoktürde kendine yer etmek isteyen etnik yapılar arasında yakın gelecekte ciddi su gerginlikleri yaşanacağı beklenmektedir. Türkiye-Suriye ve Irak bağlamında düşünüldüğünde su yönetimi en temel meselelerden birisini oluşturmaktadır. Su her ne kadar bir çatışma aracı olarak görülüp literatürde ağırlıklı olarak yerini almasada, bir çok çatışma unsurunun önemli bir aracı olarak işlev görmektedir. Türkiye ile Irak ve Suriye arasında geçmiş yıllarda imzalanan

protokollerin en önemli içeiriklerinden birisini de suyun ülkeler arasında kullanımının yönetimi gelmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde, Türkiye mahreç ülkeleri olan Irak ve Suriye'ye karşı teknik işbirliği kapsamında uzman desteği sağlamıştır. Her iki ülkede su konusunda çalışan uzmanlara teknik destek sağlanmıştır.

Paylaşılan su yönetiminin belli temel ilkelerini özetleyen Madrid bildirisi nehir kıyısında bulunan ülkelerin birlikte daimi birleşik komisyonlar kurması gerektiğini ve tavsiye edip uluslararası nehirlerdeki tek yanlı havza yaklaşımlarından uzak bir tutumu benimsemiştir.

IV. BÖLÜM

SINIRAŞAN SU KONUSUNDA ÇEŞİTLI UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Wolf (1998) suyu bir devletin halkın biyolojisinden ekonomisine kadar hayatta kalması ile doğrudan ilişkisi bulunan hayati bir kaynak olarak tanımlamıştır. Sınıraşan sular geçtiği ülkeler arasında çatışmalardan çok daha ziyade ülkeler veya bölgeler arasında yeni işbirliklerinin oluşmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte, doğrudan sunun bir çatışma konusu olduğu yönünde literatürde çok destekleyici çalışma bulunmamaktadır. Ama bir çok gerginliğin arkasındaki nedenlerin başında da su gelmektedir. Özellikle kurak veya yarı kurak iklim şartlarına sahip ülkelerde ve bölgelerde yaşanan su kıtlığı politik baskılara neden olmaktadır. Hatta çok daha eski zamanlara gidilecek olursa, Cooper (1983) çalışmasına atıfta bulunan Wolf (1998) tarihte tek ve son savaşın 4500 yıl önce Dicle Nehri boyunca sınır kanallarından faydalanma hakkını kendisinde bulundurmak için Lagash ve Umma şehir devletleri arasında yaşandığını belirtmiştir.

Ulusararası yasalar sadece devletlerin sorumluluk ve hakları ile ilgilenmektedir. Su üzerinde hak sahibi olduklarını iddia eden bazı politik yapılar bu yüzden uluslararası yasalar tarafından temsil edilmemektedir. Bunlara örnek olarak Filistinliler ve Kürtler verilebilir (Wolf, 1998).

Uluslararası sular konusunda tarihte devletler arasında su yüzünden kaynaklanabilecek çatışma risklerini azaltmak ve suyun optimum bir şekilde kullanımına yönelik bir çok anlaşma olmuştur. Bunlardan bazıları günümüzde hala geçerliliğini sürdürürken bir çok anlaşma geçerliliğini kaybedip yerine yeni anlaşmalar yoluna gidilmiştir.

Bu bölümde, Türkiye, Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerinden ortak bir uzlaşıda yer almasına yönelik incelenen literatürde, benzer sorunsallık gösteren 3 anlaşma başarılı ve başarısız yönleri verilmiştir.

ABD-Kanada arasında yapılan su anlaşması, Hindistan ve Bangladeş arasında Ganj Nehri konusunda yapılan anlaşmalar ve son olarak 6 ülkenin müdahil olduğu Mekong Nehri üzerinde yapılan çalışmalara odaklanılacaktır.

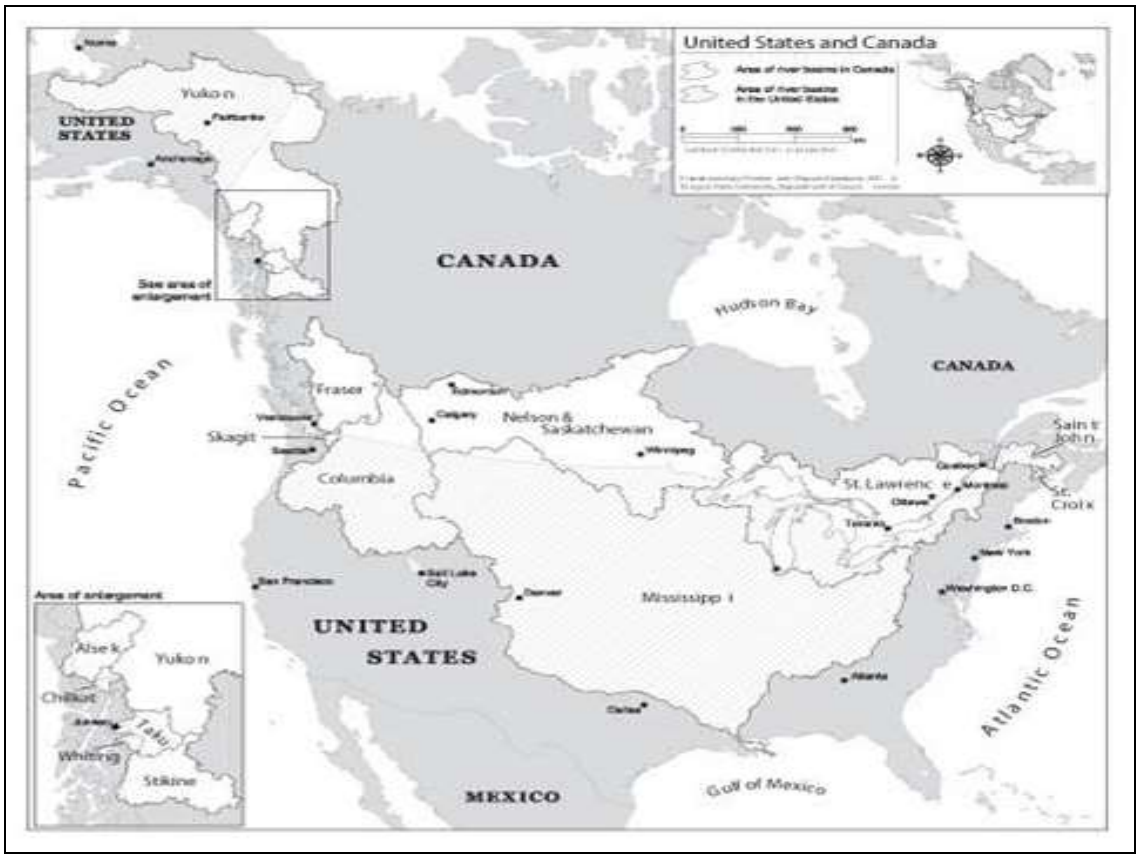
4.1. ABD-Kanada

ABD ile Kanada arasında 1909 tarihinde imzalanan bir yüzyıldan daha fazla ömre sahip olup halen geçerliliğini koruyan sınır suları antlaşması sınıraşan sular konusunda en başarılı olan anlaşmalardan birisi olarak gösterilmektedir. İmzalanan bu antlaşma ile birlikte inzalandığı dönemde iki ülke arasında yaşanan gerginlikler ve anlaşmazlıklar konusunda yeni bir döneme geçilmiştir. Özellikle Niagara Nehri üzerinde artan hidroelektrik güç taleplerini dengeye getirmek için bir yönetim planına ihtiyaç duymuşlardır. Bu antlaşmayı takiben aynı yıl içerisinde iki ülke arasında Uluslararası Ortak Komisyon (UOK) kurulmuştur. Hem Kanada hem de ABD Uluslararası Ortak Komisyonun 6 üyesinden üçünü, her bir ülkeden bir başkan olacak şekilde, atamışlardır. Komisyonerler her bir ülkedeki hükümetin en üst düzey temsilcileri tarafından atanmıştır. Fakat atanan bu kişiler atanmalarını takiben ulusal hükümetlerini temsil edememektedirler. Komisyonerler geleneksel şekilde her iki ülkenin en iyi çıkarını gözetecek şekilde sorunlara çözüm bulmak için oybirliği mekanizmasını çalıştırmaktadırlar. UOK, baraj, köprü gibi projelerin uygulaması için karar verici role sahip yarı yargı gibi hareket etme kabiliyetine sahiptir. Bunların yanısıra, projelerin izlemesi içinde UOK kurullar atama yetkisine sahiptir.

Ortak Komisyon ilk toplantısını 3 yıl sonra 1912 yılında yapmıştır. Bu toplantıda her iki federal hükümet tarafından açığa çıkarılan yaklaşık 100 konuda uzlaşma sağlamak üzere çalışmıştır. 1918 yılında ise büyük göller içerisindeki korkunç durumda olan kirlilik şartlarını rapor etmiştir. Takip eden yılda ise hem Kanada hem de ABD komisyondan tespit etmiş olduğu kirlilik problemlerinin çözümüne ilişkin yasal altyapı hazırlamasını

istemişlerdir. 1920 yılında Kanada oluşan bu kirliliğe kontrol altına alacak yeni bir antlaşmayı önermiş olsada bu teklif ABD tarafından sıcak karşılanmamıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde ise Kanada ile ABD arasında büyük göllerde su kalitesi antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma 1987 yılında bir protokole bağlanarak ekosisteme daha fazla bir önem verilmiştir (Anonymous, 2008).

Harita 3. ABD-Kanada Arasında Sınırötesi Sular

Kaynak: TFDD, 2007

UOK'nın başarısının büyük ölçüde işbirliği, üyelerin liderlik kabiliyetleri ve ülkelerin istekliliklerine bağlamaktadır. Norman and Bakker (2005) tarafından yapılan bir çalışma sınıraşan suların yönetiminde olması gereken işbirliği mekanizmalarını Tablo 9'daki gibi özetlemişlerdir.

Tablo 9. Sınıraşan Suların Yönetiminde Olması Gereken İşbirliği Mekanizmaları

Yönetme mekanizması	Ölçek	Fonksiyon
Uluslararası Ortak Komisyon	İki uluslu Federal ABD-Kanada	Danışma rolü, bağlayıcılığı bulunmayan Her iki ülkenin ortak çıkarlarını araştıran süreçler yoluyla sınıraşan çevre ve su kaynakları tartışmalarını uzlaşmaya vardıran ve koruyan
Çevresel İşbirliği Konseyleri	İki uluslu Ulusal düzeyde, il düzeyinde	Danışma rolü, bağlayıcılığı bulunmayan Çevresel ortak endişe konularını işaret etme ve endişelerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olma
Vatandaş Grupları	İki uluslu ve ülke içi, Yerel havzalar	Katılımcı, eylem odaklı, Bağlayıcı olmayan, düzenleyici olmayan Müzakereler dayalı uzlaşma

Kaynak: Norman and Bakker, 2005

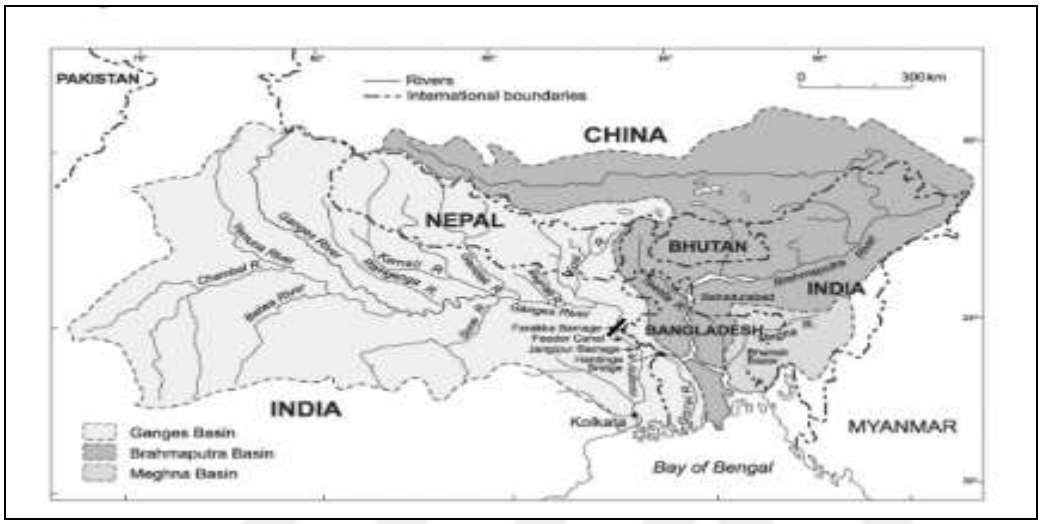
Yukarıdaki tablodada görüleceği gibi, ABD-Kanada arasında 1900'lü yıllara uzanan antlaşma model bir antlaşma olarak diğer ülkelere örnek model gösterilmektedir. Dikkat çeken bir husus, son dönemlerde vatandaşlarında sürece dahil olabilmeleridir. Her ne kadar yerel düzeye alınan kararların bağlayıcılığı ve düzenleyiciliği olmasa da halkın sınıraşan su konusunda farkındalığının artması, alınan kararlarda sözlerine gerek duyuluyor olması katılımcılık açısından hayati öneme sahiptir.

4.2. Hindistan-Bangladeş

Bangladeş ve Hindistan arasındaki Ganj Nehri üzerinden ortaya çıkan anlaşmazlık veya çatışma ortamı 1950'li yıllara dayanmaktadır. Hindistan'ın 1951 yılında Ganj Nehri'nden Hindistan'da bulunan Hooghly nehrine suyu götürmek için Farakka Barajını inşa etmeye karar verdiği zaman ortaya çıkmıştır. Söz konusu barajın işletmeye 1975 yılında açılmasından sonra iki ulus arasında suyun ana unsur olduğu anlaşmazlıklar sıkça yaşanmaya başlamıştır. Bu anlaşmazlıkların önüne geçmek için 1977 ve 1996

tarihlerinde iki antlaşma ve 1983 ve 1985 tarihlerinde ise iki mutabakat metni imzalanmıştır (Rahaman, 2006). Günümüze kadar iki antlaşma yapılmış olmasına rağmen, Farakka Barajı'ndan kaynaklı sorun ortamı günümüzde halen sıcaklığını korumaktadır.

Harita 4. Hindistan ve Bangladeş Arasındaki Ganj Nehri

Kaynak: Rahaman, 2006

1976 yılında 31. Birleşmiş Milletler (BM) genel kurulunda, Bangladeş Hükümeti ile Hindistan Hükümeti arasında Farakka Barajı'ndaki Ganj sularının paylaşımı üzerine ilk antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma doğrultusunda su Bangladeş ve Hindistan arasında sırasıyla % 60 ve % 40 oranlarında bölünmüştür.

4.3. Tayland, Kamboçya, Laos, Vietnam, Burma (Myanmar) ve Çin

Dünyanın en büyük nehirlerinden birisi olan Mekong Nehri Tibet'ten kaynaklarını alıp ülkenin sınırlarından geçmektedir. Bu ülkeler sırasıyla Çin, Myanmar, Laos, Tayland, Kamboçya ve Viyetnam'dır. Mekong Nehri havzası, Yukarı Mekong havzası ve Aşağı Mekong havzası olmak üzere iki alt havzaya bölünmüştür. Yukarı Mekong havzası Çin ve Myanmar sınırlarını göstermektedir. Bu alan toplam nehir havzasının %30'una karşılık gemelkte olup, toplam 15 milyon insan yaşamaktadır. Yukarı Nehir havzası ise Laos, Tayland, Kamboçya ve Viyetnam'ın ulusal alanı içerisinde olan Mekong

havzasını işaret etmektedir. Bu havza ise % 70'lik bir kısma denk gelip, toplam 60 milyon nüfus yaşammaktadır (Gerling, 2013). Mekong Nehrinin en büyük akarsu kollarından birisinde Tayland Dünya Bankasından 24 milyon ABD doları finansman sağlayarak 136 MV'lık bir barajı 1994'de inşa etmiştir. Bu baraj inşaası sonrasında 25.000'den fazla insan etkilenmiş olup, yukarı nehir havzasındaki balıkçıların ciddi düzeyde geçimlerini etkilemiştir (Wolf ve ark., 2005).

Harita 5. Mekong Nehri ve Havzası

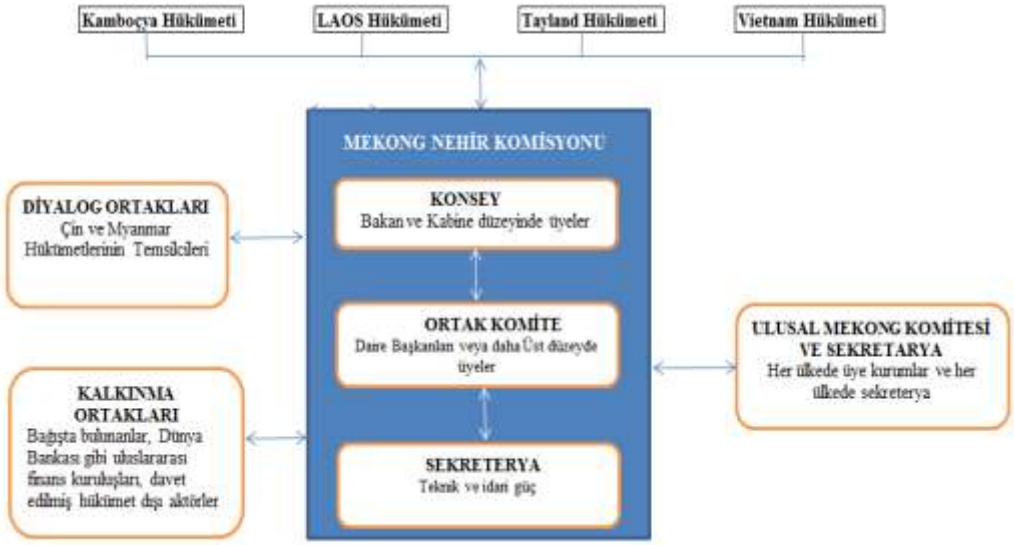
Kaynak: Gerling (2013; 35), Mister Jogia (2013)'den alıntı yapılmıştır.

Bir çok ülke sınırlarından geçen Mekong Nehrinin geçtiği ülkeler arasında bölgesel işbirliğini geliştirmek ve kurumsal kapasiteyi iyileştirmek üzere komisyon ve alt programlar oluşturulmuştur. Mekong Nehir Komisyonu 1995 yılında Hükümetlerarası anlaşma ile oluşturulmuştur.

Mekong Nehir Komisyonu, Büyük Mekong Altbölge Ekonomik Programı ve ASEAN-Mekong Havza Programı olmak üzere Nehirin yönetimi konusunda çalışan üç bölgesel organizasyon mevcuttur. Bunlardan ilki 1957 yılında kurulmuş olan hükümetlerarası bir

organizasyon olup, Tayland, Viyetnam, Kamboçya ve Laos'tan oluşmaktadır. Komitenin görevi hidrogüç gibi kalkınma projelerine teknik ve finansal destek sağlama işlevi görmektedir. 1995 yılında Mekong Nehir havzasının sürdürülebilir kalkınması için bir anlaşma yapılmıştır. Her ne kadar Çin ve Myanmar üye olmasada anlaşmaya onlarda dahil olmuşlardır. Büyük Mekong Altbölge Ekonomik programı ise 1992 yılında kurulmuş olup Sekretaryası Asya Kalkınma Bankası tarafından yürütülmektedir. Tarım, enerji, çevre vb. öncelikli alanlarda ekonomik gelişme ve kalkınmayı hızlandırıcı projeleri desteklemektedir. Sonuncusu olan ASEAN-Mekong Havza programı ise 1996 yılında kurulmuş olup Mekong havzasının gelişimini sürdürmek ve hızlandırmak için ülkelerdeki ilhili kurum ve kuruluşları ortak hareket etmeye teşvik eden bir mekanizmadır.

Şekil 2. Mekong Nehir Komisyonunun Yönetişim Yapısı

Mekong Komitesinin başlıca görevleri gerekli koordinasyonu sağlama, danışmanlık yapma ve su kaynaklarının gelişimini planlamaktır. Nehir kıyıdaş ülkelerde büyük su çekme önerileri komite tarafından onaylanmak zorundadır. Komitenin aktiviteleri arasında temel verilerin toplanması, sel kontrolü, hidrogüç gelişimi, balıkçılık, navigasyon ve çevresel konular yer almaktadır.

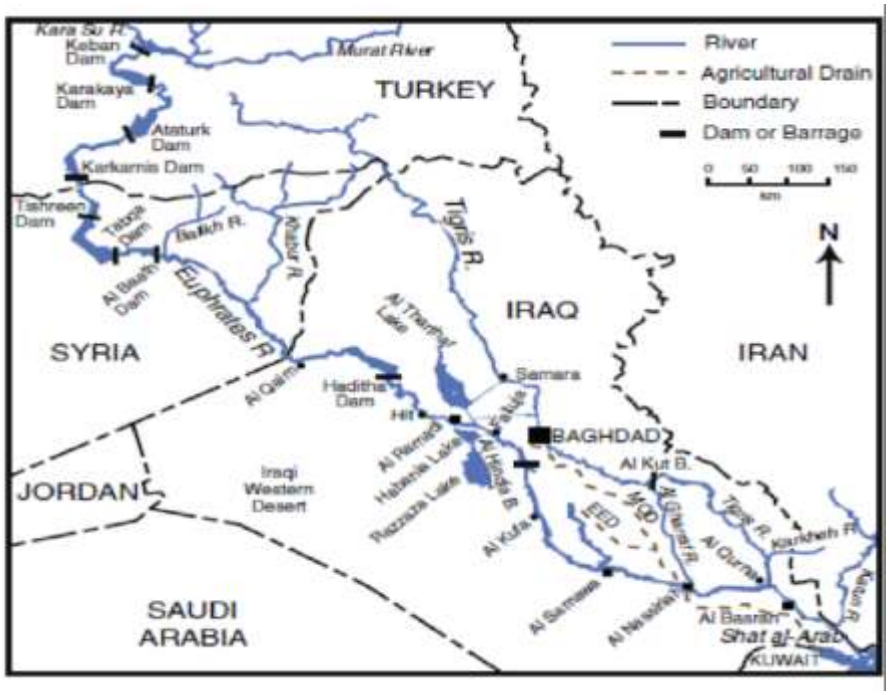
V. BÖLÜM

HİDROPOLİTİK TARİH

Öktem (2006) hidropolitiği, ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda sudan faydalanmaya dönük sosyo-ekonomik ve hukuki önlemlerin alınmasına yönelik politikaları inceleyen bilim olarak tanımlamıştır. Türkiye 1950'li yıllarda baraj yapımına başlamadan önce Fırat nehrinden akan su Irak tarafından büyük ölçüde kullanılmıştır. Bu dönemlerde Türkiye ve Suriye tarafından kullanılan su miktarı göreceli olarak çok daha düşük olmuştur. Türkiye tarafından inşa edilen barajlarla birlikte nehire kıyıdaş ülkeler arasında yaşanan gerilimler artmaya başlamıştır. Harita 6'da Fırat ve Dicle nehri boyunca kıyıdaş ülkeler tarafından inşa edilen barajlar görülmektedir. Özellikle, Türkiye ve Irak tarafından inşa edilen ve yapımı devam eden barajlar dikkati çekerken, Suriye sınırları içerisinde yoğun bir baraj yapımı görülmemektedir.

5.1. Fırat ve Dicle Nehir Havzası

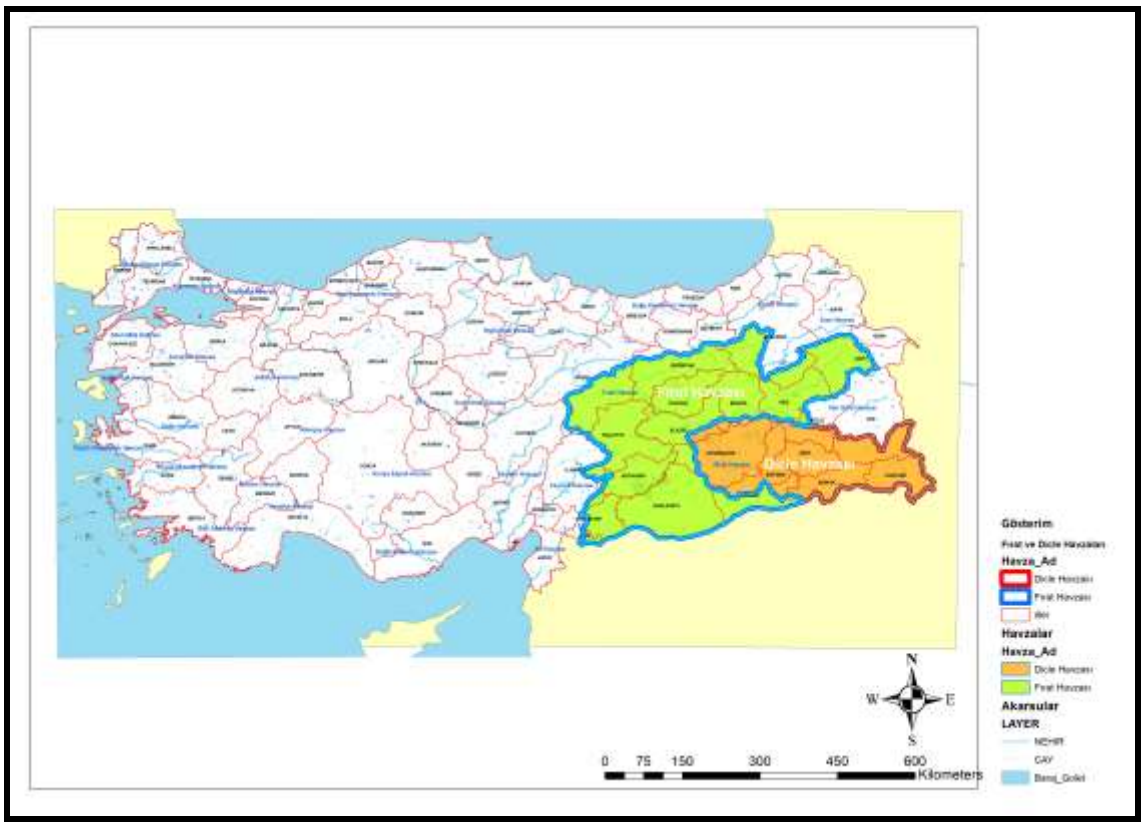
Harita 6. Fırat ve Dicle Nehirleri Üzerindeki Barajlar

Kaynak: Kamel ve ark., 2013

Harita 7'de Fırat ve Dicle Nehirlerinin Türkiye'deki havzaları verilmektedir. Türkiye sınırlarında kalan konum haritası verilmektedir. Görüleceği üzere havzalar Türkiye'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde pek çok ilin topraklarından geçmektedir.

Harita 7. Fırat ve Dicle Havzası Konum Haritası

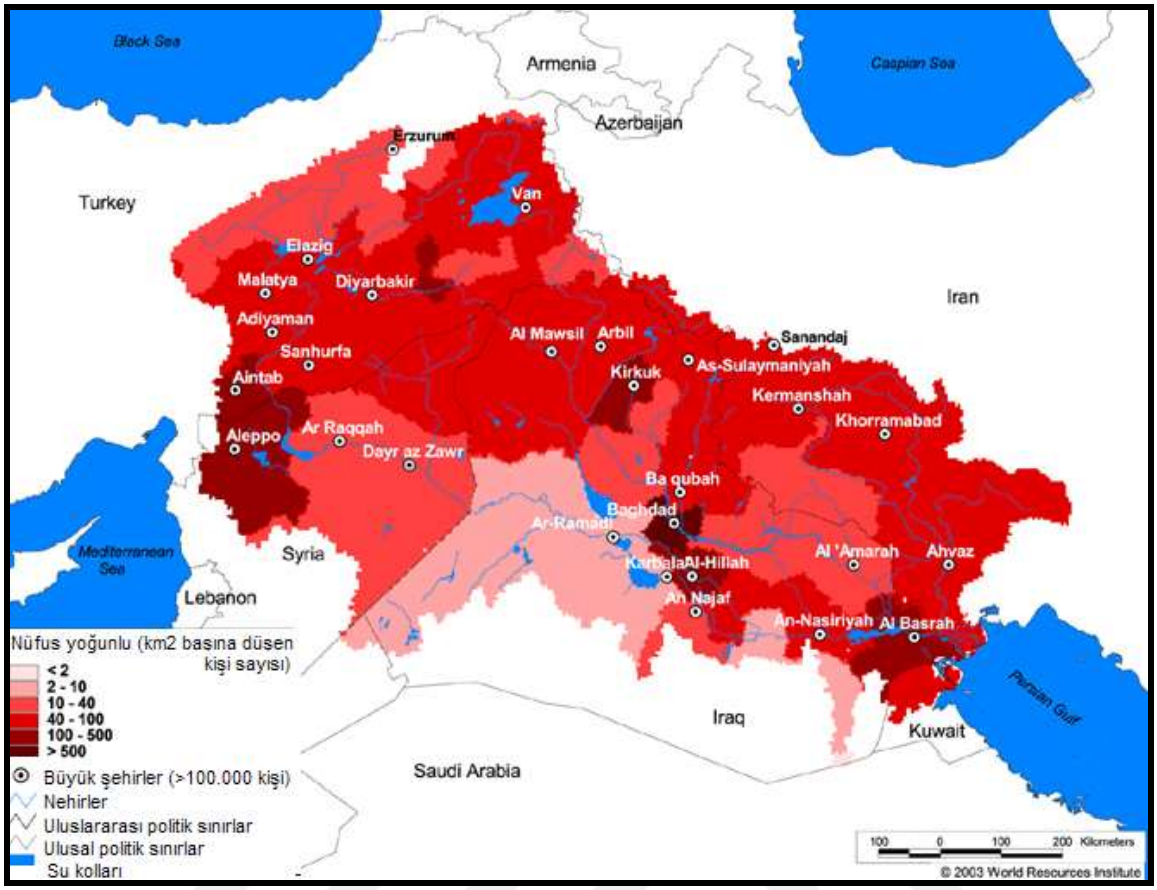
Fırat ve Dicle Nehirleri'ne kıyıdaş ülkeler olan Türkiye, Irak ve Suriye arasında yaşanan su sorununun hukuki boyutları olduğu kadar ekonomik ve politik boyutları da bulunmaktadır. Hukuki boyut denilince, tartışma konusunun uluslararası kanunlarca kabul edilmiş ilkeler doğrultusunda ele almak lazımken politik tartışma zemininde ise anlaşmazlığın henüz uluslararası hukuk tarafından ele alınmamış olması veya anlaşmazlık konusunun egemenlikle veya devletin iç hukuk sistemi ile ilişkisi olması gerekmektedir. Politik tartışmalar genellikle müzakere teknikleri ve arabuluculuk usulüyle çözüme kavuşturulmaktadır. Türkiye 31 Ağustos 1966 yılında Keban Barajı'nın inşaasında uluslararası finans kuruluşlarına Suriye ve Irak'a yeteri miktarda su tahsis edeciğinin güvencesini vermiştir. 350 m^3/s olarak başlayıp sonrasında 400 m^3/s

ve 1990 yılında tamamlanan Atatürk Barajında ise 500 m^3/s'ye çıkarılmıştır (İnan, 1994).

Giray (1994) tarafından altı çizilen noktada Türkiye'nin ekonomisi en yüksek olan sulama alanlarından başlayarak su tahsisi yapılması yönünde olmasına karşın, bu teklif hem Irak hem de Suriye tarafından rağbet görmemiştir. Irak Hükümeti bu öneriye "Fıratı paylaşalım, Dicle'yi sonra konuşuruz" önceliğiyle gelirlerken, Suriye çekimser kalmıştır. Yılmaz (2010), Irak ve Suriye'nin 500 m^3/s suyun bile kendileri açısından yetersiz olduğunu öne çıkarıp 700 m^3/s'ye çıkarılması talebinin altını çizmektedir. Bunun yanısıra, Irak ve Suriye'nin Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinden daha fazla su talep etmesinin arkasındaki iki önemli nedeni Zehir (2003) şu şekilde ifade etmektedir; Birincisi, Irak'ın Dicle ve Fırat Nehirleri üzerindeki kadim sulamaları nedeniyle Müktesabat haklarının bulunmasıdır. Daha fazla açılacak olursa, Fırat ve Dicle'nin binlerce yıl Mezopotamya topraklarını sulamada kullanıldığı için kazanılmış bir hakkın söz konusu edilmesidir. İkincisi ise, iki nehirin uluslararası su yollarında bulunmasına işaret edilerek uluslararası arenada Türkiye üzerinde ekonomik ve politik bir baskı oluşturulmaya çalışılmasıdır. Bunun aksine, Türkiyenin dış politikası incelendiğinde "uluslararası su" terimi tercih edilmemektedir. Sebebi ise, bu sulara kıyısı olmayan ülkelerin de taraf olma endişesidir. Bu yüzden "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin Sözleşmeyi" imzalamayan ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur (Tırıl, 2010). Bu bölümde Türkiye, Irak ve Suriye ayrı ayrı ele alınacaktır.

Harita 8'de Fırat ve Dicle havzasının yer aldığı idari ünitelerde nüfus yoğunlukları görülmektedir. Haritada açıkça görülmektedir ki, bir çok yerleşme yüksek nüfus yoğunluklarına sahiptirler.

Harita 8. Fırat ve Dicle Nehri Havzasında Nüfus Yoğunluğu

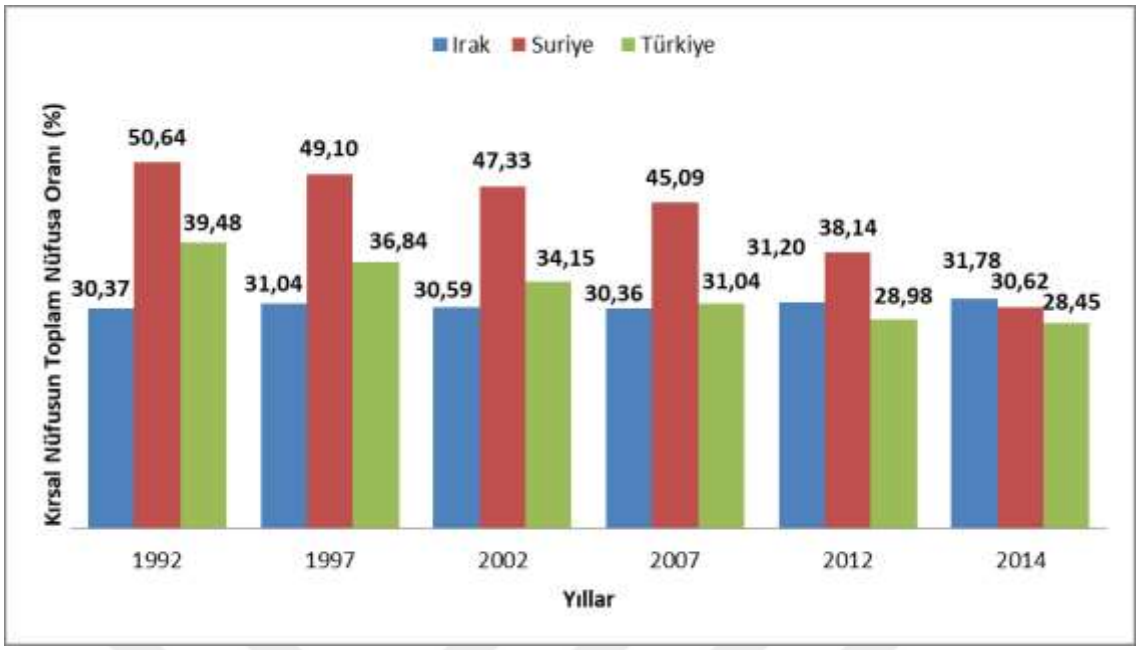

Kaynak: World Resources Institute, 2003

Kırsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranına bakıldığında Türkiye ve Suriye'de kırsal nüfus oranının yıllar içerisinde gerilediği görülürken, Irak'ta düşüş veya artış şeklinde bir değişim gözlemlenmemiştir (Şekil 3).

Suriye'de krısal nüfus oranı 1992 yılında % 50,64 iken 2014 yılında %30,62'ye gerilemiştir. Aynı yıllar arasında Türkiye'de kırsal nüfus oranı % 39,48'den % 28,45'e gerilemiştir.

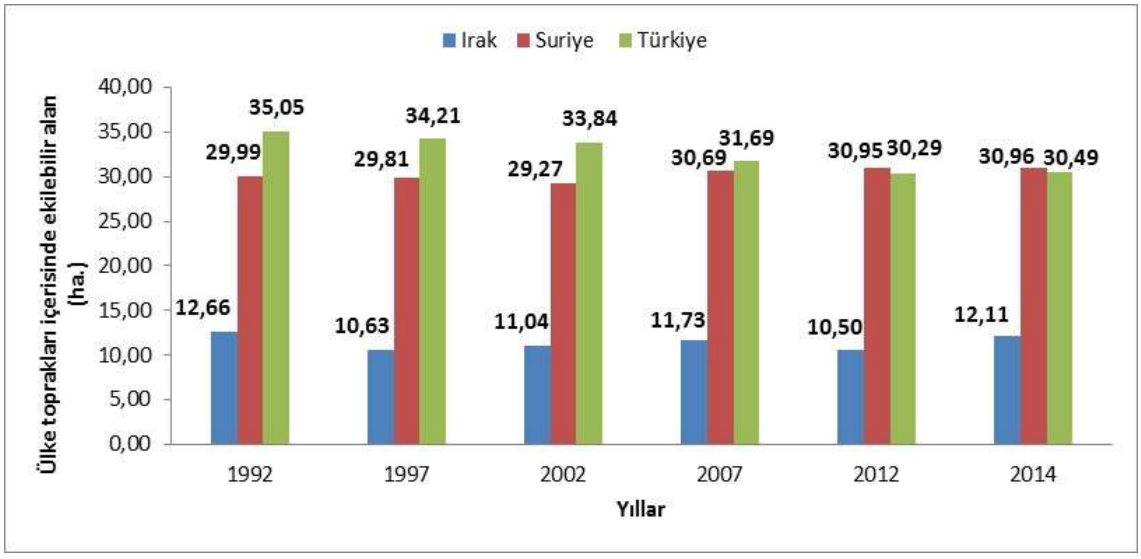
Şekil 3. Irak, Suriye ve Türkiye'de Kırsal Nüfus Oranları (1992-2014)

Kaynak: http://www.fao.org/nr/water/aquastat/data/query/results.html

Ülke toprakları içerisinde ekilebilir tarımsal arazi oranlarının incelendiği şekil 4'de açıkça görülebileceği gibi ekilebilir tarımsal arazi oranları yıllar içerisinde düşüş gösteren Türkiye dışında Irak ve Suriye'de dikkate değer bir değişim söz konusu olmamıştır.

Şekil 4. Irak, Suriye ve Türkiye'de Yıllar İtibariyle Ekilebilir Tarımsal Alan Oranları (1992-2014)

Kaynak: FAO, 2017

Dicle ve Fırat Nehirleri'niln akışına kıyıdaş ülkelerin yaptığı katkılar Tablo 10'da özetlenmektedir. En büyük nehir uzunluğu 2478 km ile Irak olurken, yıllık su akışı en fazla % 78.1 ile Türkiye'dedir. Ayrıca sulanabilir alanların % 33'de Türkiye'de bulunmaktadır. Sulanabilir alanların en yüksek olduğu yer % 54,2 ile Irak olmasına karşın suyun etkin kullanımı ve teknolojinin üretimdeki payı dikkate alındığında ciddi altyapı eksiklikleri mevcuttur.

Tablo 10. Dicle ve Fırat Nehirlerinin Kıyıdaş Ülkelere Yaptığı Katkılar

Fırat-Dicle Nehirleri	**Türkiye**	**Irak**	**Suriye**	**İran**	**Diğer**	**Toplam**
Su akışı (km^3/yıl)	65,7	6,8	0,5	11,2		84,2
Su akışı (%)	78,1	8,1	0,5	13,3		100
Drenaj alanı (km^2)	170.000	469.000	77.000	37.000		819.000
Drenaj alanı (%)	20,5	57,0	9,0	4,5	9	100
Nehirlerin uzunluğu (km)	1630	2478	754	-		4862
Nehirlerin uzunluğu (%)	33,5	51,0	15,5	-		100
Sulanabilir alanlar (km^2)	24.270	40.000	9500	-		73.700
Sulanabilir alanlar (%)	33	54,2	12,8			100

Kaynak: Issa, et al., 2014, s.425

Ülkeler arasında suyun sektörlere göre kullanım durumunu gösteren Tablo 11'de görüldüğü gibi, her üç kıyıdaş ülkede de su en fazla tarım sektöründe kullanılmakta olup, bunu Suriye ve Irakta endüstriyel kullanım Türkiye'de ise kentsel kullanım takip etmektedir. Gürkan ve ark. (2016) RCP4.5 senaryosu temelinde yaptıkları çalışmada Fırat ve Dicle havzasında 2041-2070 yıllarında 0,5°C-1°C düzeylerinde artış gösreteceğini, 2071-2099 yılları arasında ise 1,5°C-2°C düzeylerinde olacağını, buna

yağış miktarlarında ise özellikle Fırat ve Dicle havzasında önemli oranda azalışlar (%5-10) olacağını hesaplamışlardır.

Ayrıca, her üç ülkeninde 2040 yılında su stresi yaşayacak ülkeler arasında olması suyun ne denli önemli bir araç haline geleceğine bir kanıttır.

Tablo 11. Suriye, Irak ve Türkiye'deki Su Kullanımının Sektörlere Göre Dağılımı

Ülkeler	**Kentsel Kullanım (%)**	**Endüstriyel Kullanım (%)**	**Tarımsal Su Kullanımı (%)**	**Kişi başına su kullanımı**	**2040 Yılı Su Stresi Ülke Sıralaması[4]**
Suriye (2003) (16.69 km^3)	9	4	87	921 m^3/yıl	25
Irak (2000) (66 km^3)	7	15	78	2.632 m^3/yıl	21
Türkiye (2003) (40,1 m^3)	16	10	74	563 m^3/yıl 1.423 m^3/yıl (2016)	27

Kaynak: http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/Profile_segments/IRO-WU_eng.stm

Hem Fırat hem de Dicle Nehirleri Türkiye'de doğmakta olup Suriye ve Irak'a geçerek Basra Körfezi'ne dökülmektedir. Fırat Nehri havzasının % 33'lük kısmı Türkiye sınırlarında olmasına karşın yıllık boşaltım 28.922 milyar m^3 olup, % 90'a tekabül etmektedir. Havzanın en büyük yüzölçümü % 46 ile Irak'a ait olup, boşaltım oranı % 0'dır. Fırat Nehri konusunda üçlü bir ortak uzlaşma oluşturulamamış olup, Suriye ve Irak'ın suyu aşırı kullanımları sözkonusudur.

[4] http://www.wri.org/sites/default/files/uploads/water_stress_table_large.jpg

Tablo 12. İşbirliği Bağlamında Fırat Nehri İle İlgili Temel Bilgiler

Fırat Havzası: 444.000 km^2; ortalama yıllık yağış miktarı 32 milyar m^3		
Nehire kıyıdaş olan ülkenin pozisyonu	Havza alanı (toplamın yüzdesi) Yıllık yağış miktarına katkısı	Ana su kullanım durumu
Türkiye Nehrin yukarısında bulunan ülke	146.520 km^2 (%33) 28.922 milyar m^3 (%90)	Tarımsal sulama, hidrogüç, sel kontrolü
Suriye Nehrin aşağısında bulunan ülke	84.360 km^2 (%19) 3.213 milyar m^3 (%10)	Tarımsal sulama, hidrogüç
Irak Nehrin aşağısında bulunan ülke	204.249 km^2 (%46) 0.0 milyar m^3 (-)	Tarımsal sulama, Mezopotamya bataklıklarındaki yerleşimciler
Ana anlaşmalar ve kapsadığı konular		
Türkiye-Suriye	1987-ara protokol, Türkiye-Suriye sınırında açığa çıkarılacak olan su miktarı	
	2001-Ortak iletişim dökümanı	
	2003-Uygulama protokolü: uzman değişimi, eğitim, ortak projeler, ortak teknik komite	
	2009-Su kaynaklarının etkin kullanımı ve kuraklıkla mücadele alanlarında mutabakat metni	
Suriye-Irak	1990-Suriye-Irak arasında su paylaşımı	
Anlaşmaya bağlanamamış konular		
Miktar	Nihai üçlü bir anlaşma olmayışı. Ortak bir yaklaşım olmayışı	
Yeraltı suyu	Her iki tarafında aşırı kullanım durumu	
Nitelik	Şu anda ikinci öneme sahip	
Koruma/restorasyon	Mezopotamya bataklık alanları	

Kaynak: Kibaroglu ve Schumann (2011)

Dicle nehri ile ilgili verilerin olduğu tablo 13'de ise açıkça görüldüğü gibi, toplam havza alanının % 75 ve toplam akış miktarına yaptığı % 50'nin üzerindeki katkı ile Irak en büyük paya sahiptir.Yapılması düşünülen prosedürler, Dicle-Fırat'ın tek bir akarsu olup olmaması ve Türkiye tarafından yapılan Ilısu Barajı konularında herhangi bir uzmanlaşmanın günümüze kadar sağlanamadığı görülmektedir.

Tablo 13. İşbirliği Bağlamında Dicle Nehri İle İlgili Temel Bilgiler

Dicle Havzası: 387.000 km^2; ortalama yıllık yağış miktarı 32 milyar m^3		
Nehire kıyıdaş olan ülkenin pozisyonu	Havza alanı (toplamın yüzdesi) Yıllık yağış miktarına katkısı	Ana su kullanım durumu
Türkiye Nehrin yukarısında bulunan ülke	57.600 km^2 (%14.9); 20.840 milyar m^3 (%40); 1.000 km^2 (%0.3)	Tarımsal sulama, hidrogüç
Suriye	Türkiye/Irak ile sınır	
Irak Nehrin aşağısında bulunan ülke	292.000 km^2 (%75.3) 26.571 milyar m^3 (%51)	Tarımsal sulama (Thartar kanalı yoluyla Fırat'a su sapar), hidrogüç
İran Bir kol üzerinde yukarı kıyıdaş ülke	- 4.689 milyar m^3 (%9)	
Ana anlaşmalar ve kapsadığı konular		
Türkiye-Irak	1946-Fırat ve Dicle Nehirleri ve akarsularının akış miktarı düzenlemesi	
Türkiye-Suriye	2009-Dicle nehrinden çekilen su için Suriye Arap Cumhuriyeti'nin sınırlarında bir pompa istasyonu kurma üzerine mutabakat metni	
Anlaşmaya bağlanamamış konular	Prosedürler konusunda uzlaşma sağlanamamış	
	Fırat ve Dicle Nehirlerinin yalnız tek akarsu olup olmadığı konusunda uzlaşma sağlanamamış	
	Ilısu Barajının yapılması konusunda tartışmalar devam etmekte	

Kaynak: Kibaroglu ve Schumann (2011)

5.2. Türkiye

Türkiye'de doğan Dicle-Fırat Nehirleri Irak, Suriye ve bir kısım İran arazisini geçerek Irak topraklarında birleşmektedir ve Şattül Arap ismini alarak Basra Körfezi'nde denize dökülmektedir (Yıldız ve Özbay, 2009). Türkiye sınıraşan su terimini kullanmakta olup, suyun kullanımında ise sınırlı havza egemenliğini doktrinini benimsemektedir (Öktem, 2006). Yılmaz (2010), Suriye'nin Fırat ve Dicle Nehirleri için uluslararası su statüsü terimini kullandığını belirterek, Türkiye'nin memba ülkesi olarak daha fazla su kullanıp Fırat'ın suyunu kesmekle suçlandığını ifade etmiştir.

Türkiye 1954 yılında ilk olarak sulama ve hidroelektrik üretimi amacıyla Fırat ve Dicle Nehir sularını kullanmaya teşebbüs etmiştir. 1960'lı yıllarda "Aşağı Fırat Projesi" adıyla 13 sulama ve hidroelektrik üretini amaçlayan proje Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından planlanmıştır (GAP, 1990). Bunlardan en önemlisi 1964 yılında yapımına başlatılan Keban Barajı olmuştur. Keban Barajının yapımına hem Suriye hem de Irak ciddi bir şekilde tepki göstermişlerdir. Bu tepkileri dindirmek amacıyla Türkiye tarafından yapılan girişimler sonucu bir dizi toplantılar yapılmış olsada herhangi bir anlaşmaya varılamamıştır. Daha sonra 1977 yılında bu iki havzaya yönelik planlanan projeler "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak isimlendirilmiştir. GAP Türkiye'nin % 9,5'ine denk gelen 74,000 km^2'lik alanı ile dünyanın önemli projelerinden birisidir. Projenin uygulandığı bölge daha az yağış aldığından Dicle ve Fırat Nehirlerinin düzensiz akışlarının dizginlenmesi ve bu nehirlerin sulama ve enerji üretiminde değerlendirilmesi düşünülmüştür (GAP, 1991). Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde 22 baraj, 19 hidroelektrik santral ve 1.8 milyon hektarlık bir tarım arazisinin sulamasının yapılabileceği öngörülmüştür (GAP, 2011).

GAP Bölgesindeki nüfus değişimi Tablo 14'de özetlenmektedir. 1990 yılında toplam nüfusu 5,2 milyon olan GAP Bölge illeri, 2012 yılında yaklaşık 8 milyona yükselmiş, 2023 beklentisi ise 9,6 milyona ulaşacağıdır.

Tablo 14. GAP İllerininin Nüfus Projeksiyonları

Yıllar	**1990**	**2000**	**2012**	**2023**
Adıyaman	510827	623811	595261	599291
Batman	344121	456734	534205	667742
Diyarbakır	1096447	1362708	1592167	1842923
Gaziantep	1010396	1285249	1799558	2257278
Kilis	130198	114724	124320	130239
Mardin	558275	705098	773026	820856
Şanlıurfa	1001455	1443422	1762075	2339322
Siirt	243435	263676	310879	343231
Şırnak	262006	353197	466982	583968
Toplam	**5.157.160**	**6.608.619**	**7.958.473**	**9.584.850**

Kaynak:TUIK, 2016

Fırat ve Dicle sularının hakça, akılcı ve optimum şekilde kullanılması amacıyla üç kıyıdaş ülke tarafından yapılması gereken ortak çalışmaları içeren Üç Aşamalı Plan teklifini 1984 yılında Türkiye tarafından Suriye ve Irak'a sunmuştur.

Üç aşamalı planın birinci aşaması havzanın taşıdığı su miktarı, yağış-akış ilişkileri, buharlaşma ve su kayıpları, rüsübat taşınımı ve bu gibi her türlü hidrolojik verilerin hazırlanmasını içeren havzadaki su kaynaklarının envanterinin çıkarılmasıdır. Kıyıdaş ülkelerin su ihtiyaçlarının belirlenmesi olan ikinci aşama kıyıdaş ülkelerin sulama suyu ile içme, kullanma ve endüstriyel su ihtiyaçlarının belirlenmesini; üçüncü aşaması ise bu bilgiler ışığında en uygun tekniklerle ortaklaşa biçimde su ve toprak kaynaklarının

değerlendirilmesi ve geliştirilmesini içeriyordu. Günümüzde bile uygulanabilirliği olan bu plan hem Irak hem de Suriye tarafından reddedilmiştir.

5.3. Irak

Irak alt nehir havzasında yer almakta olup tarihi olarak hem Dicle'yi hem de Fıratı tarımsal alanların sulamasında yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Irak, 1950'li yıllarda Irak krallığı tarafından oluşturulan Kalkınma Kurulu tarafından sulama ve sel kontrol sistemlerinin inşaasını planlamaya başlamıştır. 1959 yılında inşa edilen ilk büyük baraj Lesser Zab Nehri'ndeki Dokan Barajı'dır. Bunu takiben irili ufaklı bir çok baraj inşa edilmiştir (Issa ve ark., 2014). Dicle nehrinden gelen suyun 18.04 km^3'ü Türkiye'den geri kalan kısmı ise kendi akarsu kollarından sağlanmaktadır. Diğer yandan Fırat nehrinin su kaynaklarının çoğunluğu Türkiye sınırları içerisinde yer almaktadır. Nüfus bakımından bakıldığında ise, 1990 yılında nüfusu 18.1 milyon olan Irak nüfusunun 2025 yılında % 156'lık bir artışla 46,3 milyona ulaşması beklenmektedir (Ekinci, 2013). Dünya Kaynaklar Enstitüsü tarafından hazırlanan bir rapora göre Irak su krizlerinin tehdit ettiği ülkeler içerisinde 21. sırada gelmektedir. Irak'ın Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki tutumu ise "Kadim Sulamaları" sebebiyle "kazanılmış hakları" bulunmaktadır şeklindedir (Kırkıcı, 2014). Irak'a göre; Irak'ın, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde "Kadim Sulamaları" sebebiyle "kazanılmış hakları" bulunmaktadır.

5.4. Suriye

Suriye'nin 1990 yılında 12.4 milyon olan nüfusu 2025 projeksiyonlarında % 184'lük bir artışla 35.2 milyona ulaşması tahmin edilmektedir (Ekinci, 2013). 1975 yılında Suriye'nin Tabka Barajı rezervuarına su tutma işleminde ve 1990 yılında Türkiye'nin Atatürk Barajı rezervuarını doldurması sırasında suya dayalı krizler yaşanmıştır (Pamukçu, 2000). Suriye ile Irak arasında da su üzerinden çeşitli gerginlikler yaşanmıştır. Irak tarafından adil kullanım hakkını çiğnediği işaret edilerek 1975 yılında

Suriye'yi Arap Birliği'ne şikayet edilmiştir. Şikayette Suriye'nin salması gereken 16.100 milyon m^3 su yerine 9.400 milyon m^3 su saldığı belirtilmiştir.

VI. BÖLÜM

TÜRKİYE-SURİYE-IRAK ARASINDA SU KONUSUNDA YAPILAN ANLAŞMALAR

Türkiye, Irak ve Suriye Fırat Nehri üzerinde uzun bir tarihi geçmişe sahip olmasına rağmen, üç taraf arasındaki mevcut su paylaşım anlaşmaları iki ülke arasında yapılan protokollere bağlı kalmıştır (World Bank, 2006). Türkiye, Irak ve Suriye arasında bölgesel düzeyde ortaya çıkan su sorunu 1960'lı yıllara rastlamaktadır. Erdemli (2002) büyükelçi Kamuran Güngör'ün hatıralarına atıfta bulunduğu çalışmasında Türkiye'nin 1960'lı yılların başında Suriye'yi ortak görüşmelere başlamaya davet ettiğini, bunun karşılığında Suriye 1962 yılına kadar bu çağrılara olumsuz yanıt vermiştir. Türkiye'nin inisiyatifiyle üç kıyıdaş ülke 1965 yılında Bağdat'ta teknik bir toplantı gerçekleştirilmiştir (Erdemli, 2002). Bu dönemde her bir ülkenin yeni su kaynakları geliştirme projeleri olduğu görülmektedir (Kibaroğlu, 2012). Türkiye'de uygulanan GAP ve Suriye tarafından uygulanan Fırat projeleri bunlardan başlıcalarıdır. Bu bölüm nehirler arasındaki tarihi hidropolitik gelişmeleri, Fırat ve Dicle Nehrine kıyıdaş ülkeler olan Türkiye-Irak ve Suriye arasında geçmişten günümüze kadar gelen süreci özetlemektedir.

6.1. Türkiye-Irak Protokolü

1946 yılında Türkiye ile Irak Fırat ve Dicle Nehirleri'ni kapsayan Komşuluk ve Dostluk anlaşmasını imzalamışlardır. Bu protokol ile belirtilen nehirlerin akımının ölçülmesi amacıyla Türk toprakları içerisinde daimi gözetleme istasyonları kurulması ve böylece ölçülecek kayıtların düzenli olarak Irak'a ulaştırılması konusunda bir anlaşmaya varmışlardır (Resmi Gazete, 1947). Protokolün 3. maddesi ile Türkiye'de kurulacak daimi gözetleme istasyonları ve bunlardan kaynaklı işletme bakım giderleri Türkiye ile Irak arasında eşit bir şekilde ödenmesi karara bağlanmıştır. Ayrıca anlaşmanın 6.

Maddesi ile Türkiye iki nehir üzerinde yapacağı korunma amaçlı tasarılarını hem Türkiye hem de Irak yararına olacak şekilde yapması ve bunu düzenli olarak Irak'a haber vermeyi kabul eder şeklindedir. 1980 yılında ise 1946 yılında yapılan protokole dayandırılarak "Ortak Teknik Komite" kurulmuş olup, takip eden dönemde ise Suriye'de bu komiteye katılmıştır.

T.C.
Resmî Gazete

Kuruluş tarihi : 7 Ekim 1336 - 1921

İdare ve yazı işleri için Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğüne müracaat olunur

12 EYLÜL 1947
CUMA

SAYI: 6705

KANUN

Türkiye ile Irak arasında imza edilen Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması ile bu Antlaşmaya ek Protokol ve Sözleşmelerin onanması hakkında Kanun

Kanun No: 5130 *Kabul tarihi: 5/9/1947*

Madde 1 — Ankara'da 29 Mart 1946 tarihinde, Türkiye ve Irak Hükümetlerinin yetkili temsilcileri arasında imzalanmış bulunan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması ile bu Antlaşmaya ek 6 Protokol, Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesi, Hukuk, Ceza ve Ticaret İşlerine İlişkili Adli Yardım Sözleşmesi ve ekleri kabul edilmiş ve onanmıştır.

Madde 2 — Birinci maddede sözü geçen Antlaşma ile ekleri Protokoller, bu Antlaşmaya ait onanma belgelerinin alınıp verilmesiyle;

Suçluların Geri Verilmesi Sözleşmesi ile Hukuk, Ceza ve Ticaret işlerine ilişkili Adli Yardım Sözleşmesi bunlara ait onama belgelerinin alınıp verilmesinden on beş gün sonra yürürlüğe girer.

Madde 3 — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 4 — Bu kanunu Adalet, İçişleri, Dışişleri, Millî Eğitim, Ticaret, Ekonomi, Ulaştırma, Gümrük ve Tekel Bakanları yürütür.

6/9/1947

Türkiye ile Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması

Türkiye Cumhurbaşkanı Ekselâns İsmet İnönü ve Irak Kıralığı Naibi Altes Prens Abdüllâh

Türkiye ve Irak arasında kurulu bulunan pek uğurlu dostluk ve iyi komşuluk münasebetlerini ve iki millet arasında yüzyıllardır süre gelen kaynaşmayı ve kardeşlik bağlarını daha çok kuvvetlendirmek amaciyle hareket ederek,

Her iki memleketin barış ve güvenlik ülkülerini bütün dünya ve hususiyle Orta Doğu milletlerinin barış ve güvenliğinde aramağı dış siyasetlerinin değişmez temeli sayarak, bu defa Sanfransisko'da imzalanan ve milletlerarası dayanışmayı geliştirmek hedefini güden Birleşmiş Milletler Antlaşmasının hükümlerinin kendi amaçlarını sağlamlaştırdığını ve kendilerine bu yoldaki emeklerine devam için yeni bir hız almak imkânını kazandırdığını görmekle mutlu olarak,

Gerçek bir yakınlaşmanın ekonomi alanında gösterilecek karşılıklı anlayış ve yardımlaşma ile daha da kolaylaşmış olacağını göz önünde tutarak,

Birleşmiş Milletler Antlaşmasının yukarda anılan prensiplerini uygulamak yolunda ilk adımı atabilmek şerefini elde etmekten duyacakları haklı sevinci hesaba katarak ve Antlaşmadan doğan taahhütlerine sadık kalmak azmiyle hareket ederek,

Yukarda belirtilen düşüncelerin tümünü gerçekleştirebilecek bir antlaşma yapmak gerektiğine inanmışlar ve bu maksatla aşağıda adları yazılı temsilcileri tâyin etmişlerdir:

Türkiye Cumhurbaşkanı Ekselâns İsmet İnönü:

Ekselâns Hasan Saka
Trabzon Milletvekili, Dışişleri Bakanı

Ekselâns Feridun Cemal Erkin
Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtibi, Büyük Elçi

Irak Kıralığı Naibi Altes Prens Abdüllâh:

Ekselâns Al Fârik Nuri Essaid
Âyân Meclisi Başkanı, Rafidain Nişanının 1 inci rütbesini hâmil

Ekselâns Abdüllâh Hafıdh
Saylavlar Meclisi Üyesi

Bu temsilciler usulüne uygun yetki belgelerini gösterdikten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde — 1

Antlaşan Taraflar birbirinin ülke bütünlüğüne ve 1926 tarihli Antlaşma ile belirtilmiş ve çizilmiş olan aralarındaki hududa riayet etmeyi taahhüt ederler.

Madde — 2

Antlaşan Taraflar birbirinin içişlerine karışmaktan kesin olarak kaçınma politikası gütmeyi taahhüt ederler.

Madde — 3

Antlaşan Taraflar, kendilerinin ilgili oldukları, genel mahiyette milletlerarası meselelerde ve hususiyle bölgelik mahiyetteki meselelerde birbirleriyle danışmayı ve bu hususlarda güttükleri politikada birbirlerine Birleşmiş Milletler Antlaşması çerçevesi içinde tam bir yardım ve işbirliği sağlamayı taahhüt ederler.

Madde — 4

Antlaşan Taraflar, Taraflardan birinin ülke bütünlüğüne veyahut hudut dokunulmazlığına karşı her hangi bir saldırma tehlikesi görüldüğünde veya saldırma yapıldığında Birleşmiş Milletler Teşkilâtının yetkili organına hemen haber vermeyi taahhüt ederler.

6.2. Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği

1987 yılında Türkiye ile Suriye arasında imzalanan "Ekonomik İşbirliği Protokolü" 'nün 6-10. Maddeleri şu şekildedir (Resmi Gazete, 1987);

Madde 6. Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında tahsisisine kadar, Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m^3/s'den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın belirtilen miktarın altına düştüğü durumlarda oluşacak farkın sonraki ay kapatılmasını kabul eder.

Madde 7. Tarafların en kısa sürede Fırat ve Dicle Nehirlerinin suları için Suriye ile çalışacaktır.

Madde 8. İlgili taraflar, Bölgesel Sular Ortak Teknik Komitesinin çalışmalarının hızlandırılması hususunu kabul etmişlerdir.

Madde 9. Taraflar Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde teknik ve ekonomik fizibilite çalışmaları yürütmek üzere müşterek projeler yapmayı ve işletmeyi ilkesel olarak kabul etmişlerdir.

Madde 10. Türk tarafı, Seyhan ve Ceyhan Nehirlerinden bir kısım suyu, bölgenin sınırlı sulama ve içme suyunu karşılamak için birisi Körfez ülkelerine diğeri Ürdün ve Suudi Arabistan olmak üzere iki boru hattı ile Suriye üzerinden taşımayı planladığı "Barış Boru Hattı" projesi hakkında detaylı bilgiler sağlamıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE SURİYE ARAP CUMHURİYETİ ARASINDA EKONOMİK İŞBİRLİĞİ PROTOKOLÜ

Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti,
İki ülke arasındaki mevcut tarih ve kültürel bağları hatırda tutarak,
Mevcut iyi komşuluk ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmayı arzulayarak,
Ülkelerinin ekonomisindeki birçok tamamlayıcı unsurları gözönünde tutarak,
Aşağıdaki Protokolü imzalamayı kararlaştırmışlardır.

Petrol ve Gaz

1 — Taraflar, petrol ve gaz arama konularında ziyaret ve temasları sürdürmeyi ve bu konularda bilgi alış verişinde bulunmayı kabul etmişlerdir.

2 — Suriye tarafı, Suriye'nin orta bölgesindeki doğal gaz alanlarının ıslahı için ihaleler açtıklarına işaret ederek, Türk tarafının ihale belgelerini Suriye Petrol Şirketinden temin edebileceğini bildirmiştir.

3 — Türk tarafı, şimdiki ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere Suriye'den yeterli miktarda gaz almaya hazır olduğunu ifade etmiştir.

Suriye tarafı, ihraç edilebilecek miktarda fazlalık elde ettikleri takdirde bu öneriyi inceleyip görüşeceklerini kaydetmiştir.

4 — Taraflar, Suriye Petrol Şirketinin arama sahası dışındaki petrol ve gaz arama ile ilgili hizmet sözleşmeleri ilkelerine uygun olarak işbirliğine hazır olduklarını teyid etmişlerdir. Suriye tarafı, Türk tarafının istediği sahalarda arama faaliyeti yürütme başvurusunu formüle etmek amacıyla belgelerin hazırlanması için gerekli verileri sağlamaya hazır olduğunu ifade etmiştir.

5 — Türk tarafı, delme teçhizatını Suriye tarafına ödünç vermeye hazır olduğunu kaydetmiştir. Suriye tarafı, sözkonusu teçhizatın şartnamelerini talep etmiştir. Bahsekonu şartnameler Suriye tarafına elden verilmiştir. Suriye tarafı bu şartnameleri inceleyecek ve ihtiyacı olduğu takdirde Türk tarafına bildirecektir.

Su

6 — Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar, Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m^3/sn den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın 500 m^3/sn altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder.

7 — Taraflar, en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirleri sularının tahsisi için Irak tarafı ile birlikte çalışacaklardır.

8 — Taraflar, Bölgesel Sular Ortak Teknik Komitesinin çalışmalarının hızlandırılmasını kabul etmişlerdir.

9 — Taraflar, iki ülke uzmanlarının işbirliği ile projelerin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının yürütülmesi halinde, Fırat ve Dicle nehirlerinin topraklarında sulama ve enerji amaçlı müşterek projeler yapmayı ve işletmeyi ilke olarak kabul etmişlerdir.

10 — Türk tarafı, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden bir kısım suyu, bölgenin sınırlı sulama ve içme suyu ihtiyacını karşılamak için birisi Körfez ülkelerine diğeri Ürdün ve S. Arabistan'a olmak üzere iki boru hattı ile Suriye üzerinde taşımayı planladığı "Barış Boru Hattı" projesinin ayrıntıları hakkında açıklama yapmıştır.

Suriye tarafı, projeyi prensip olarak kabul etmiş ve Türk tarafının bir uluslararası danışmanlık firması aracılığı ile yürüttüğü ekonomik ve teknik fizibilite çalışmalarına ilgi göstermiştir.

Suriye tarafı, projenin Suriye kısmı ile ilgili fizibilite çalışmalarına kolaylık göstermeyi taahhüt etmiştir.

Çalışmaların olumlu sonuçlanması halinde Suriye tarafı, projenin gerçekleşmesi için görüşmelere başlayacaktır.

VII. BÖLÜM

BULGULAR

7.1. Doktrinler, Sınıraşan Su, Uluslararası Su

Su konusunda uluslararası kabul gören doktrinler sözkonusu olup, ülkeler, memba veya mansap ülke olma durumlarına göre kendilerini bu doktrinler çerçevesinde konumlandırmaktadırlar. Türkiye açısından düşünüldüğünde, en uygun doktrinlerden birisi Harmon doktrini olup, bu doktrinin altını çizdiği nokta, memba ülkesinin, sınırlarından geçen suyun tüm kullanım haklarına sahip olmasıdır. Nitekim, Ghosh and Bandyopadhyay (2009) Harmon doktrinini "*Benim çatıma düşüyorsa, o benimdir*" şeklinde tanımlamışlardır. Bununla birlikte, Fırat ve Dicle Nehir havzaları bağlamında, Türkiye hakça ve makul kullanım doktrini doğrultusunda hareket etmeye çalışmaktadır. Bu doktrin ana hatları itibariyle su havzasından hem memba ülkesinin hem de mansap ülke/ülkelerinin eşit ve adil bir şekilde paylaşımını öngörmektedir. Diğer yanda, mansap ülkeler şartlkarına uyan durumlarda ön kullanım üstünlüğü doktrinini tercih etme yoluna gidebilmektedirler. Tarihsel kullanımda öncelik olarak da isimlendirilen bu doktrinde, diğer ülkeler sözkonusu suyu kullanmak istemeye başladıklarında bu hakkı gözetmek durumundadırlar (Yılmaz, 2010).

Fırat ve Dicle nehirlerini doktrinler bakımından inceleyen soruda, S1'e göre, "*3 aşamalı Türkiye planı 1984'de önerilmesine rağmen bugüne kadar kabul görmemesi nedeniyle bölgede ilerleme sağlanamıştır. Son olarak, ülkelerin su bakanlarının biraraya gelerek başlatmaya çalıştıkları su verisi değişimi ve akım ölçüm istasyonları kurulması niyeti (2014) yaklaşık 30 sene geç kalmış bir niyet olarak ortaya çıkmıştır.*" K2 ise; "*Türkiye sınırlı egemenlik doktrinine göre hareket etmektedir. Türkiye'ye yakıştırılan ise mutlak egemenlik doktrinidir. Aşağı kıyıdaş petrolü kullanıyorsa biz de suyu kullanıyoruz. Ama bunu yaparken aşağı kıyıdaş ülkeyi susuz bırakıyoruz. Akılcı bir yaklaşım Türkiye için söylenebilir. Demirel aşağı kıyıdaşlar petrolü nasıl kullanıyorsa*

bizde suyu o şekilde kullanabiliriz demiştir. Bununla birlikte aşağı kıyıdaşlara asla zarar vermeyeceğiz. Türkiye'nin karşı olduğu şey toprağın kirletilmemesidir. Sınıraşan su da halkın katılımının nasıl sağlandığı Türkiye-Irak ve Suriye arasındaki en büyük problemdir. Irak ve Suriye kamuoyundan nasıl geri bildirim alabileceğimiz kocaman bir soru işareti olarak karşımızda durmaktadır. " şeklinde bir ifadede bulunmuştur. Görüldüğü gibi, Türkiye'nin uyguladığı tutumu ifade eden S1 ve K2 mutlak egemenlik doktrinine atıfta bulunurken, akademik ve Irak'taki durum bakımından olaya yaklaşan Ü2 ise farklı bir yaklaşım sergileyerek "*Türkiye eşitlikçi, rasyonel ve optimum su kaynaklarına dayalı bir doktrini benimseyip, buna dayalı olarak her bir nehir kıyıdaşın gerçek su ihtiyacının bilimsel olarak belirlenmesini önermektedir. Ancak, bu doktrin, Irak ve Suriye açısından şu anda kabul edilebilir görülmemektedir. Bunun yerine, Irak ve Suriye, daha basit bir doktrine bağlı olmak istemektedirler*." Ü3'ün Kibaroğlu (2012)'deki araştırmasına atıfı içeren ifade de yer aldığı gibi *"Suriye ve Irak Fırat üzerinde her ülkenin kendi su ihtiyacını belirlemesi temelinde acil bir paylaşım anlaşması yapılması konusunda ısrar etmektedir. Öte yandan, Türkiye ise yalnızca iki ya da daha fazla ülke arasında sınır yapan nehirleri uluslararası nehirler (sular) olarak nitelendirmekte, Fırat ve Dicle'yi Türkiye, Suriye ve Irak'ın egemenlik alanlarından geçen tek bir sınıraşan Nehir sistemi olarak değerlendirmekte ve bu suların adil kullanım esasına dayalı tahsisini savunmaktadır.* "

Irak, Suriye ve Türkiye arasında doktrinlerin esasları bakımından ortak bir noktada birleşme ihtimali zayıf görünmektedir. Doktrinlerin dışında bir başka tartışma yaratan konu ise Fırat ve Dicle havzalarının sınırşan su bağlamında mı yoksa uluslararası su niteliğindemi ele alınacak olmasıdır. Sınır aşan su ve uluslararası su kavramlarının neyi ifade ettiği, Türkiye'nin bunlardan hangisini kullanırsa stratejik olarak daha faydalı olur sorusuna, Türkiye tarafından sınıraşan su kavramı kullanıldığı, uluslararası kavramın daha eşitlikçi olup Nehir kıyıdaş ülkelerin dışındaki ülkeleri de kapsadığı belirtilmiştir.

Türkiye ile aynı görüşü paylaşan ülkeler arasında Brezilya, Çin, Guatemala ve Kırgızistan gelmektedir. Dönem dönem ABD ile de benzer paylaşımlar olmaktadır. Dışişleri Bakanlığı tarafından benimsenen görüşün, her ülkenin kendi topraklarından çıkan suyu kullanma hakkına sahip olduğudur. Bununla birlikte, Türkiye şu ana kadar ne Irak'ı ne de Suriye'yi suyu kullandırma bakımından zarar görecek düzeye getirmemiştir. Belirtilen diğer bir husus ise Türkiye yeni hidropolitik anlayışında bu kavramların dar kalıplarına sıkışmadan bölgede suyu barış ve istikrar için kullanma politikasını cesurca devam ettirmesi olmuştur. Türkiye inovatif hidropolitik kavramını, teknik hidropolitik kavramını geliştirebilirse bölgede bu kavramlar arasında sıkışmayan bir ülke olarak suyu bir barış ve işbirliği için kullanabilecek tek ülke olacaktır.

Suriye ve Irak uluslararası su niteliğinde olduğunu savunurken, Türkiye ise tezlerinde sınıraşan su statüsüne yer vermektedir. K1'e göre, "*Türkiye tarafından sınır aşan su kavramı kullanılmakta olup artık uluslararası arenada da bunu kabul ettirmek için yoğun çalışmalar meyvelerini vermeye başlamıştır. Sınıraşan su kıyıdaş ülke kavramı olarak ortaya çıkar. Eğer Fırat ve Dicle uluslararası su olsa tüm ülkelerin müdahil olma ihtimali ortaya çıkabilmektedir. Dönem dönem ABD ile de benzer paylaşımlar olmaktadır.*" K2'de K1 ile benzer bir tutum içerisinde; "*Türkiye sınıraşan suyu söylemektedir. Mc Cafiy uluslararası su tanımını kullanmaktadır. 1950'lerde bunu konuşmuştuk çözmüştük deyip, uluslararası platformda alkışlarla karşılanmaktadır. Bundan sonraki yönetim ortak yönetim (community interest) dir. Sınıraşan su havzalarının uluslararasılaştırılmadır. Türkiye uluslararası su demekten kaçınmalıdır. En uygun terim sınıraşan su terimidir*. " şeklinde bir görüşü benimsemektedir. K1 ve K2'ni aksine görüş bildiren S1'e göre "*Türkiye yeni hidropolitik anlayışında bu kavramların dar kalıplarına sıkışmadan bölgede suyu barış ve istikrar için kullanma politikasını cesurca devam ettirmelidir. Türkiye inovatif hidropolitik kavramını, teknik hidropolitik kavramını geliştirebilirse bölgede bu kavramlar arasında sıkışmayan bir*

ülke olarak suyu bir barış ve işbirliği için kullanabilecek tek ülke olacaktır. " şeklindedir.

Genel olarak, Türkiye tarafından sınıraşan su kavramı kullanılmaktadır. Uluslararası kavram daha eşitlikçi olup Nehir kıyıdaş ülkelerin dışındaki ülkeleri de kapsamaktadır. Dışişleri Bakanlığı tarafından benimsenen görüş, her ülkenin kendi topraklarından çıkan suyu kullanma hakkına sahip olduğu görüşüdür.

7.2. Fırat ve Dicle Nehir Havzası

Hem Fırat hem de Dicle Nehirleri Türkiye'de doğmakta olup Suriye ve Irak'a geçmektedir. He iki nehirde de Türkiye memba ülkesi olup, Irak ve Suriye ise mahsup ülkelerdir. Fırat ve Dicle Nehirlerini konu alan ülke çalışmaları 1950'li yıllardan sonra ağırlık kazanmakta olup özellikle Türkiye GAP çalışmaları ile ön plana çıkmış olup, nitekim proje kapsamında yapılan bir çok baraj diğer mahsup ülkelerin eleştirilerine neden olmuştur. Fırat nehri konusunda üçlü bir ortak uzlaşma oluşturulamamış, Suriye ve Irak'ın suyu aşırı kullanımları sözkonusudur. Fırat ve Dicle Nehirlerinin Türkiye açısından önemine bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri Fırat Nehri'ne yönelik etütlerin başladığı görülmektedir. Fırat ve Dicle Nehirleri'nin Türkiye açısından öneminin incelendiği soruda, S1 iklim değişikliği, gıda güvencesi ve bölgesel istikrara vurgu yaparak, "*Fırat ve Dicle Türkiye için olduğu kadar bölgenin barış ve istikrar için taşıdığı önemden gelir. GAP bölgede gıda güvencesi açısından tek entegre proje olma özelliğine sahip olup, su kaynağı ise Fırat ve Dicle Nehirleri'dir. İklim değişimi etkisini gösterdiğinde tüm bölge Dicle ve Fırat üzerindeki barajlarda toplanan suyun en verimli şekilde kullanılmasına muhtaç olacaktır*." şeklinde görüşünü yansıtırken, K1 Türkiye'deki su kaynakları ve termik santraller açısından önemine değinerek, "*Türkiye'deki su kaynaklarının % 60'dan fazlasını Fırat ve Dicle oluşturuyor. Fırat ve Dicle Nehirlerinin olmadığı bir düzlemde su ve enerji kaynaklarını incelemek lazım"*

şeklinde görüş belirtmiştir. Barajların çoğu bu Nehirler üzerinde olup, bunların olmadığı bir planlamada enerji ve su fakiri bir ülke olabilirdi." görüşünü belirtmiştir. K3, S1 ile benzer doğrultuda, "*İki nehirde Türkiye'den doğmakta olup, azalan su kaynakları ve artan nüfus bakımından önemi her geçen gün daha artmaktadır. Ayrıca, bölge de bulunan nehirler her zaman jeopolitik bir baskı unsuru oluşturmaktadır.*" şeklinde bir beyan ifade etmiştir. Kibaraoğlu (2012) çalışmasından yapılan alıntıda, Ü3, "*Türkiye su politikası, tarımsal üretimi artırma ve gıda güvenirliğini sağlama; sanayi, kentsel ve kırsal alanlardaki artan içme suyu ihtiyacını karşılama; ithal enerji kaynaklarına bağımlılıktan kurtulma; ülke içindeki bölgesel, ekonomik ve sosyal dengesizlikleri giderme; halkın hayat standardını yükseltme hedefleriyle tanımlanabilir*." ifadesi doğrultusunda Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye açısından önemine değinmiştir.

Türkiye tarafından Suriye'ye taahhüt edilmiş olan 500 m^3/s suyun 2023 hedefleri doğrultusunda artan su ihtiyacının getireceği talep karşısında devam ettireceğini düşünüyormusunuz sorusu sorulduğunda, S1 500 m^3/s taahhüdünün Suiye tarafından yeterli bulunmadığına dikkati çekerek, *"Fırat'ın 500 m3/s taahhüt debisinin verilmesinin önündeki en temel sorun Türkiye'nin su kullanımının daha ötesinde oluşacak olan Fırat debisindeki doğal azalma eğilimi olacaktır. Irak ve Suriye 500 m^3/s lik suyun 700 m^3/s ye çıkarılmasını istiyor? Bu durum Fırat sularının eşit olarak üç ülke tarafından bölüşülmesi tezinin, 700 m^3/s lik debinin talep edilmesi yaklaşımını boşa düşürecektir*." görüşüne yer verirken, K1 ise, iklim değişikliğinin beraberinde getireceği değişikliklerin altını çizmiştir. "*Sadece fiziksel koşullar açısından değerlendirildiğinde, iklim değişikliği IPCC (İklim değişikliği için uluslararası panel) raporları göstermektedir ki Türkiye Akdeniz bölgesinde olduğundan, gelecekte Akdeniz havzası iklim değişikliğinden olumsuz yönde etkilenecek bölgelerin başında gelmektedir. Yani, kışın yağışların daha az yazın ise kuraklığın daha fazla olacağı bilimsel olarak hesap*

edilmektedir. Diğer taraftan nüfus artış hızının artış gösterip yağışların azalacağı bir durum için farklı farklı çalışmalar ve bölgesel işbirliğinin yapılması gerekiyor. Bu taahhütün sürdürülebilir olup olmadığının araştırılması olasılığı da artmaktadır" (K1). Bu görüşlerden farklı olarak Ü2 bölgedeki güvenlik sorununa dikkati çekerek, güvenlikli durumun artttığı ölçüde nüfusun kontrolüne vurgu yapmıştır. "*Güvenlik sıfır sorun haline geldiği taktirde Evet. Nüfus büyümesi kontrol altına alınır. Su kullanım farkındalığı büyük ölçüde eğitimle ilgilidir. Onun dışında, nehirler uygun bir şekilde yönetilmeli ve bakımları yapılmalıdır. Son olarak, bölgede 2016 yılında aldığımız gibi benzer yıllık yağış alıyoruz. Bu kutsal bir iştir*" (Ü2).

Sonuç olarak, Fırat ve Dicle Nehirleri ekonomik anlamda, Türkiye'nin sulanan tarımsal alanları ve elektrik üretimi bakımından en önemli nehir havzalarını oluşturmaktadır. Bunun yanısıra, iklim değişikliğinin havzaya olan etkileri, yapılan projeksiyonlar kapsamında Fırat ve Dicle Nehir havzalarının 2050'li yıllarda % 40 oranında su kaybı yaşayacağı, bölgenin artan nüfus ihtiyacı doğrultusunda kuraklık kaynaklı gıda güvencesi sorununun çıkma ihtimali, bölge ülkelerinin bu doğrultuda, sulanamayan toprakları sulamaya açmak istemesi, enerjide dışa karşı bağımlılığın azaltılması bölgede öne çıkan konular olarak yerini almaktadır. Bunun yanısıra, Türkiye tarafından verilen 500 m^3/s yıllık su taahhüdünün devam edeceği konusunda K1 dışında ortak bir görüş bulunmaktadır.

7.3. Fırat ve Dicle Nehirleri Açısından GAP'ın Önemi

Güneydoğu Anadolu Projesinde, Fırat ve Dicle Nehirleri düşünüldüğünde, en büyük güçlük ve zorlukları neler sorusu yöneltildiğinde, çıkan sonuçlardan birisi S1 tarafından ifade edildiği şekliyle "*GAP'sız Dicle ve Fırat'ın ve Fırat'sız ve Dicle'siz ise bir GAP'ın düşünülemeyeceğidir*". S1'e göre; "*GAP Fırat ve Dicle konusunda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı su yönetimi ile ilgili eleştirilerin temel kaynağı bir projedir. Bir*

diğer değişle, GAP'a Türkiye karar vermeden önce Mansap ülkeleri Türkiye'yi hiç eleştirmiyorlardı. GAP bu işin başlangıcı olmuştur. GAP'sız Dicle ve Fırat ve Dicle ve Fırat'sız GAP hiç bir anlam taşımaz. Dicle ve Fırat öylece akar, hiç bir şey olmaz. GAP'ın coğrafyası Dicle ve Fırat sularının en verimli bir şekilde Mezopotamya toprağının birraya getirilmesine olanak tanıyan coğrafyanın adıdır. GAP'ta entegre proje olma özelliği sulama ve enerji yatırımlarının birarada yürütülmesinden geçmekteydi. Ancak, enerji yatırımları tamamlanmasına rağmen (hemen hemen) sulama yatırımları % 45 oranında tamamlandı. Bu yüzden toprağın korunması, çiftçinin bilinçlendirilmesinde yeterince istenilen sonuçlar alınamadı. Bu durum GAP'taki sosyal faydayı öteleyen bir sonuç olarak ortaya çıktı. Bu da bölgede gelişme ve kalkınma planlarını kısmen öteledi". K1 ise, GAP'ın önemini şu şekilde belirtmiştir; "*GAP sadece 22 baraj ve hidroelektrik santral demek olmayıp atık su, sağlık, kadınları istihdam olanakları gibi faaliyetleri içeren bir entegre proje olarak düşünülmelidir. Bu yüzden GAP'a bütüncül olarak bakarsak sorunun cevabı farklı olacaktır. Olaya bölgesel kalkınma açısından bakmak icap eder. Fırat ve Dicle incelendiğinde Fırat nehrindeki barajlar tamamlanmış olup, Dicle Nehri'nde ise Ilısu barajı bitmek üzeredir. Bu barajlar olmasaydı suyun akışı nasıl olurdu, bu incelenebilir. Ama sırf baraj ve hidroelektrik santral açısından bakıldığında faydalarının çok fazla olduğu söylenebilir*". K2, K1 ile benzer görüşleri paylaşarak "*En büyük hidroelektrik üretene barajları bu bölgede bulunmaktadır. Havza ve bölge için elektrik üretimi sağlayan yapılardır. Komşuların petrolü var, biz de elektrik üretiyoruz. 1946 Irak ile yapılan anlaşmada, Irak'ın sen barajı yap ben parasını vereyim demesi, bunun sonucunda topraklarımı sulama isteğini görüyoruz. Kuzey Kore ve Güney Kore örneğine bakmamız lazım. İki ülke arasında korku yaratan olay, barajların kapakların kapanmasından ziyade açılmasının sıkıntı yaratacağı düşünülmekteydi" görüşünün ardından GAP'ın zorluğuna dikkat çekerek bölge ülkelerinin ortak bir zeminde bulunma olasılığının*

güçlüğüne değinmektedir; GAP'ın zorluğu, her üç ülke içinde stratejik olup aynı amacı taşımasıdır. Her ülke bölgede buğday üretmek istiyor. Sanal su kavramı bölge için sökmedi. Türkiye daha az öncelikli olsa bile buğday politikalarının çiçek için terkedilemeyeceğini düşünüyorum. Bölge de suyun önemli oranda israfı söz konusu olup, Irak'ı su tasarrufu konusunda ikna edemeyiz. Güven ve yumuşak yaklaşım gerekmektedir. Türkiye hidroelektrik projelerini gerçekleştirmektedir. Türkiye teknoloik olarak yatırımlar yapmakta, sulama sistemlerini geliştirmekte, atık suya yönelik projeler yürütmektedir. Miktar ve kalite açısından aşağı kıyıdaşlara zarar verecek hiç bir yatırımı Türkiye yapmamaktadır. Diğer bölgeler ise toprakların tuzlulaşması ve kayıpları konusunda hiç bir şey yapmamaktadır". S2'de GAP'ın faydaları arasında suyun regüle edilmesi sonucunda sel riski ihtimalinin azaldığını vurgulayarak "*Başta sel'i söylemek gerekir. Fırat ve Dicle Nehirleri, kar beslemesinden dolayı Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında zirve yapmaktadır. Barajların yapılmasının en büyük faydası suyu regüle ederek düzenli bir şekilde akmasını sağlamıştır. Barajlar olmasaydı, Suriye ve Irak sel tehlikesi altında kalabilirdi. Ortak faydanın paylaşımının benimsenmesi Ortadoğu'nun yararına olur. Bunu da ancak ve ancak etkin su yönetimi ile yapabiliriz. İsrail 90 ton kişi başı yıllık su kullanımı olmasına karşın dünya'daki su verimliliği en yüksek olan ülkelerden birisidir*". Ü2 kamu ve sivil toplumdan farklı olarak, GAP'ın güçlüklerinin 3 başlık altında toplanacağının altını çizmiştir; Bunlar ise "*1. Yönetim. Bu iki ülkede güvenlik konuları düzenlenmemiştir, Bu yüzden nehir ve onların barajlarını yönetmek kesinlikle zor olacaktır. Güvenlik konuları Türk topraklarına girmek için kuzey sınırını geçmeyi hızlandırırsa felaket kaçınılmaz olacaktır. 2. Kirlilik. Kirlilik yönetimle paralel durmaktadır. İki nehirin kıyıdaş ülkesindeki (başlıca Suriye ve Kuzey Irak) etkin bir yönetimin eksikliğinden dolayı aşağı kıyıdaş ülkeleri daima sıkıntı yaşayacaklardır. Yakın bir zamanda Iraklılar için insani bir felaket olacaktır. Çünkü bu tür kirlilikler sudan kaynaklı hastalıklara sebep olabilecektir. 3. Güvenlik. Terörist*

saldırılar ve barajların militanlar tarafından kontrol altına alınması aşağı kıyıdaş bölgelerdeki çevresel tahribata neden olabilecek su akışındaki değişimlere sebep olabilir".

GAP'ın güçlükleri bölge ülkelerinin uzlaşmaz tutumu düşünüldüğünde bir takım tehlikeleri barındırmaktadır. Bunların başında, yönetim sorunu bulunmaktadır. Bölgedeki ekonomik, politik ve sosyal istikrarsızlık suyun etkili yönetimini güçleştirmektedir. Özellikle Irak ve Suriye'deki politik istikrarsızlık sonucunda uzun dönemli planlamalar yapılamamaktadır. Türkiye tarafında ise Güneydoğu illerinde devam eden terör faaliyetleri işbirliği süreçlerini sekteye uğratan nedenler arasında sayılmaktadır. Bunların yanısıra nehirde meydana gelecek kirliliğe dikkat çekilmiş olup, özellikle Irak ve Suriye'nin ciddi bir şekilde etkileneceği varsayılmaktadır. Bütüncül bakıldığında ise GAP'ın tüm bölge ülkeleri için fayda getireceği görüşü hakimdir.

7.4. Fırat ve Dicle Nehirlerinden Kaynaklı Çatışma Riski

Suriye ve Irak`taki istikrarsız durum açısından bakıldığında, Fırat ve Dicle Nehirleri'ni bekleyen tehlikeleri analiz eden soruda, kamu kesiminden anketi yanıtlayanlar, Suriye'deki istikrarsızlık durumunun ileriki süreçte Türkiye, Irak ve Suriye arasında ciddi bir anlaşmazlığa neden olmayacağı görüşünde birleşirlerken, sivil toplum kuruluşlarından katılanlar, özellikle son dönemde konjoktörel değişmelerin paralelinde yeni devletçiklerin çıkarılmak istenmesine bağlı olarak, yeni aktörlerin de Dicle ve Fırat suları hakkında hak iddiasında bulunabileceklerini dikkat çekmişlerdir. S1'e göre Suriye'deki istikrarsızlık iki konuda Dicle ve Fırat'ı etkileyebilir. "*Bu istikrarsızlığın sonucunda haritada yeni ülkelerin çıkması durumunda Dicle ve Fırat nehirleri sınır oluşturan nehir olma özelliğine sahip olabilir"*. Şu anda sınırşan nehirlerdir. Bunun yanısıra Dicle ve Fırat su denklemine yeni aktörlerin eklenmesi denklemin çözümünü zorlaştırabilir". Ü1'de S1 ile benzer bir tutum göstererek çekincelerini dile getirmiştir.

"*Öncelikle Suriye ve Irak da hangi devletlerin egemen olacağına bakmak lazım. Acaba Suriye ve Irak ta yaşayanların söz sahibi olduğu bir yönetim olacak mı? 3. Dünya savaşının temelinde su ve gıda güvenliği olacaktır. Kaynakların paylaşım konusu ve anlaşmalar yada anlaşamamalar nedeniyle, ciddi krizler beklenmelidir*" (Ü1). Kamu kesimi Sivil Toplum Kuruluşlarını temsil edenlerin aksine bir sorun yaşanacağı görüşünde olmayıp, K1'e göre, "*Kişisel fikrimi söylemem gerekirse bir tehlike görmüyorum. Geçmişten günümüze izlediğimiz politikalar aynı olup, Fırat ve Dicleyi çatışma unusuru görmeyip, insani boyutunu öne çıkarmayı yeğliyoruz. Tabiki Türkiye tarafından gösterilen siyasi iradenin karşı taraf ülkeleri açısından da benzer şekilde gösterilmesi gerekiyor. Konuyu öncelikle teknik bağlamda ele almalıyız. Fırat ve Dicle konusunda suyun sürdürülebilir yönetiminde ülkeler teknik olarak yaklaşmak durumundalar. Daha sonrasında ise siyasi iradeye sunulmalıdır. Dolayısıyla ülkelerin ortak bir platformda birleşmeleri gerekmektedir*" (K1).

Fırat ve Dicle özelinde bölgesel su anlaşmazlıklarının küresel çatışmaya dönüşme riski hakkında ki görüşleri sorulduğunda, mülakat yapılanların çok büyük çoğunluğu herhangi bir çatışma riskine ihtimal vermemişlerdir. Hatta bu argümanlarını geliştirirken, tarihte de su anlaşmazlığından kaynaklı bir çatışmanın ortaya çıkmadığını bundan sonra çıkma ihtimalinin ise düşük olduğuna vurgu yapmışlardır. S1'e göre, "*Risk var olmasına rağmen oldukça düşük bir ihtimale sahiptir. Bölgede su anlaşmazlıkları var olan diğer anlaşmazlıkların tetikleyicisi olarak var olma potansiyeli taşır. Bu nedenle küresel bir çatışma yerine küresel güçlerin bölgedeki çatışmalarına bir araç olabilir*" şeklinde ifade ederken S2'de S1 ile benzer bir görüşte birleşerek "*Su savaşlarınının literatürdeki yerini ampirik olarak inceleyen Oregon Eyalet Üniversitesi'nden Aron Wolf ve ekibi suyun çatışmadan ziyade barış aracı olduğu söylemini ileri sürmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında su savaşlaına ancak Sümerler döneminde rastlanmaktadır. Bununla birlikte, savaşların tamamen olmayacağı söylemi*

çıkarılamaz. Çünkü, artan nüfus, tüketim alışkanlıklarındaki değişim ve su kaynaklarının sınırlı olması çatışma ihtimalini her zaman gündemde tutabilir" şeklinde ifade etmiştir (S2).

Üniversite temsilcileri de kamu ile benzer görüş sergiliyor olup, Ü2'ye göre çatışma riski bulunmamaktadır. "*Çünkü, üçüncü taraf ülkeler Dicle ve Fırat Nehirlerine sınırdaş olan ülkeler ile kendi politik, ekonomik ve diğer stratejilere sahipler. Tersine, işbirliği için potansiyel bir şans bulunmaktadır. Nasıl mı? Suriye sivil savaş sonrası yeniden inşa mekanizmasına başladığında Türkiye'nin bu yeni inşa sürecinde taraf olduğunu görüp şaşıracağız, bu yüzden de su arzı konusunda cömert davranacaktır. Irak ta diğer yandan daha fazla su alacaktır, daha sonra ise üç ülke birbirlerine ne kadar ihtiyaçları olduklarını göreceklerdir*" (Ü2).

Genel anlamda, kamu kesimi ve üniversite temsilcileri ülkeler arasında sudan kaynaklı bir çatışma riski görmemekte olup, geçmişte benzer durumların yaşanmadığını gelecekte de böyle bir ihtimaln düşük olduğuna dikkati çekerken, düşünce kuruluşları ise daha farklı bir bakış açısı yansıtarak, iklim değişikliği, çevresel tehditler, nüfus artış hızları, bölgesel istikrarsızlıkların görünürde sudan kaynaklı çıkmamasına karşın, çatışma nedenlerinin temelinde sunun olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Nitekim, Plumer (2013), Suriye'deki iç savaşın en önemli nedenleri arasında iklim değişikliğini görmüştür. Suriye tarihindeki en ciddi kuraklıklardan birisinin başgöstermesi ile birlikte, kırsal alanlardan kentsel alanlara kontrolsüz gelişen göç sonucunda, işsizliğin sosyal bir kargaşayı beraberinde getirdiğini, bu vb. nedenlerin politik istikrarsızlıkla içiçe geçmesi sonucunda ülkenin bir savaş meydanına döndüğünün altını çizmiştir.

7.5. İşbirliği ve Yönetim

Türkiye'nin Suriye ile yaptığı protokol sonucunda geçici bir statüsü olan 500 m^3/s taahhüt etmiş olduğu yıllık su miktarını, Irak ve Suriye'nin 700 m^3/s'ye çıkarmak istediği, bunun 2023 hedefleri doğrultusunda artan nüfusun beraberinde getireceği talep artışı sonucunda sürdürüp sürdüremeyeceği sorusu sorulduğunda, mülakat yapılan kişilerin çoğusu, Irak ve Suriye tarafından dile getirilen bu konunun ülkeler arasında anlaşmaya odaklanmaktan ziyade ülkeleri birbirinden uzaklaştıracaklarını düşünmekle birlikte, bunun çok fazla ciddiye alınabilecek bir durum olmadığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, özellikle Türkiye'nin içerisinde bulunduğu coğrafyanın Akdeniz havzası içerisinde yer aldığının altı çizilerek, iklim değişikliği raporlarında bu bölgenin iklim değişikliğinden etkilenecek en olumsuz bölgelerden birisi olduğu, ilerde Fırat ve Dicle Nehirleri'nin mevcut debisinden ciddi oranda azalış göstereceği senaryosunda bu taahhüdü yerine getirmenin zorlaşacağı Fırat suyunun kuruma ihtimali gözönünde bulundurulduğunda mücbir sebep şartları tekrar gözden geçirilerek şartların yeniden düzenlenmesinin gerektiği üzerinde durulmuştur.

Türkiye'de su kaynakları yönetimi konusunda atılması gereken adımlar neler olduğunu analiz etmeye yönelik yöneltilen soruda, Türk yetkililer ve akademisyenlerin ortak buluştuğu nokta, su kaynakları yönetiminin sadece Türkiye ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda diğer iki ülkeninde su kaynakları konusunda işbirliğine gitmesi şeklinde olmuştur. Suyun siyasi gelişmeler dışında tutularak, diyalogun sürekli açık tutulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, enerji ve tarımı da içerecek şekilde su taleplerinin karşılanmasına ek olarak nehir ekosistemi için gerekli akışların sağlanması ve havza bazlı su geliştirme projeleri için kıyıdaşların ortak çabalarıyla planlama ve yönetimin birlikte değerlendirilmesi ve eşgüdümlü hale getirilmesi benimsenmektedir.

K1, konu ile ilgili, Irak, Suriye ve Türkiye'nin farklı kategorilerde olduğunun altını çizerek "*aynı şartlarda olmasak bile, Türkiye'de altyapıya yönelik direktifler çıkarılmaya başlanmıştır, ve çıkarılma ihtiyacı bulunmaktadır. Sınıraşan sularda aşağı ve yukarı kıyıdaş ülkenin aynı amacı benimsemesi gerekir. Örneğin, Bulgaristan ve Türkiye'yi ele alırsak, AB direktiflerine rağmen, Bulgaristan gerekli önlemleri almadığından Türkiye tarafında sel baskınları olabilmektedir. Uluslararası anlaşmalar 1997 BM sözleşmesi ile yürürlüğe girdi*" (K1). Ü2 ise ülkeler arasında oluşturulmuş olan komitenin aktivite etmesine vurgu yaparak doğru veri tutulmasına yönelik altyapı çalışmalarının önemine değinmiştir; "*1. Üçlü birleştirilmiş komiteyi aktive etme, fakat akademisyenlerin ve uzmanların dahil olacağı daha geniş bir spektrum. Ayrıca, Kürdistan Bölgesel Hükümetinin nehir ülkeleri arasında bir köprü olan de-facto rolünü hafife almayın. 2. Üç farklı yerleşim yerinde nehir su okuyucuları inşa etme: a. Nehirlerin başında, b. Üç Nehir kıyıdaş ülkenin sınırlarında c. her bir ülkenin sınırının bittiği yerde. Bu basamak her bir ülke tarafından kullanılan su miktarı hakkında tam bir veri sağlayacaktır*" (Ü2). Kibaroğlu (2012) ise çalışmasında, su yönetiminin etkin yönetimi ile ilgili şu görüşleri paylaşmaktadır; "*Kötü yönetim, bilinçsiz kullanım, aşırı tüketim ve süregelen kuraklık koşullarından dolayı oluşan su kaynakları yetersizliğiyle ilgili sorunlar ancak nehir havzası seviyesinde tüm kıyıdaşların dahil olduğu bir süreç içerisinde çözülebilir. Siyasi gelişmeler ne olursa olsun, su diyalogu açık kalmalıdır. Su sektörünün (enerji ve tarım) taleplerinin karşılanmasına ek olarak nehir ekosistemi için gerekli akışların sağlanması ve ekosistemin korunması için su geliştirme projelerinin havza bazında uyumlaştırılması, bunun için de kıyıdaşların ortak çabalarıyla planlama ve yönetimin birlikte değerlendirilmesi ve eşgüdümlü hale getirilmesi gerekmektedir*". S1 ise kurumsallaşmanın zayıf yapısına dikkat çekmekte, ve katılımcı anlayışın güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır. "*Önceleyecek cevap verecek olursak, Türkiye'nin su yönetiminde yasal ve kurumsal boşluklarını doldurduğunu görüyoruz. Ancak en*

temel eksiklik taban örgütlenmelerinde ve su kullanıcı örgütlerinin yönetsel ve kurumsal yapılarındaki zafiyette ortaya çıkmaktadır. Türkiye su yönetiminin en temel zaafiyetinin katılımcı anlayışı yeterince içselleştirememiş olmasında buluyorum" (S1). S2 ise üç ülke arasındaki bütüncül çalışmalara dikkati çekerek, "*erozyonu önlemeye yönelik projeler, yağmur sulama sistemleri geliştirilmeli, kuraklığa dayanıklı bitkilerin bölgede yetiştirilmesi gibi çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca, ortak havza yönetimi altında 3 ülke bir bütüncül olarak ele alınmalıdır. Örneğin, özellikle Irak'ta buharlaşmadan dolayı ciddi kayıplar olmaktadır. Buharlaşmayı önleyici yöntemlerin dünya örneklerinden yararlanarak bölgede gerçekleşmesi sağlanmalıdır*" şeklinde bir görüş belirtmiştir (Ü2).

Türkiye'de su kaynakları yönetimi konusunda atılması gereken adımlar neler olduğunu analiz etmeye yönelik yöneltilen soruda, Türk yetkililer ve akademisyenlerin ortak buluştuğu nokta, su kaynakları yönetiminin sadece Türkiye ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda diğer iki ülkeninde su kaynakları konusunda işbirliğine gitmesi şeklinde olmuştur. Suyun siyasi gelişmeler dışında tutularak, diyalogun sürekli açık tutulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, enerji ve tarımı da içerecek şekilde su taleplerinin karşılanmasına ek olarak nehir ekosistemi için gerekli akışların sağlanması ve havza bazlı su geliştirme projeleri için kıyıdaşların ortak çabalarıyla planlama ve yönetimin birlikte değerlendirilmesi ve eşgüdümlü hale getirilmesi benimsenmektedir. Türkiye, Irak ve Suriye'de su sektöründe reform ihtiyaçları ve alınacak tedbirler neler olduğu sorusu incelenecek olursa, en temel reform ihtiyacı Fırat ve Dicle su kaynaklarının tüm havzayı kaplayan bir yönetim anlayışına sahip kılınması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Toprağın iyi değerlendirilmesi, suyun iyi değerledirilerek birim alandan maksimum verim alınması önemlidir. "Tarlaya su kapalı sulama sistemleri ile verildiği için çiftçiler sağladıkları suyu açıp akşama kadar bilinçsizce topraklara vermektedir" (K2). Bu hem verimliliği, hem de toprakta tuzlulaşmayı artırararak toprak yapısının zarar görmesine neden olmaktadır. Bunu önleyici tedbirlerin geliştirilmesine

ihtiyaç duyulmaktadır. Bir çok katılımcının üzerinde birleştiği konulardan birisi suyun verimliliğini artırmaya yönelik projelerin gerçekleştirilmesi gerektiği olmuştur. Faydaları artırıp paylaşmak en ideal yaklaşım olarak görülmektedir.

Fırat ve Dicle nehirleri Ortadoğu'daki su sorunu açısından neyi ifade eder sorusu yöneltiğinde, görüşme yapılan kişilerin bir çoğu Fırat ve Dicle nehirleri Ortadoğu sorunu ile doğrudan ilişkilendirilemeyeceğini belirtmiştir. Ortadoğudaki su sorunu gibi görmek demek diğer ülkeleri de işin içine katmak demektir. Ayrıca başka nehirlerin de işin içine katılması demektir.

Fırat ve Dicle nehirlerinin hidropolitiği konusunda neler yapılması gerekir sorusuna, S1, "*Fırat ve Dicle Nehirlerindeki hidropolitik, dünyanın diğer sınırşan nehirlerindeki hidropolitik gibi soğuk savaş döneminden kalma güvenlik paradigmalarından bağımsız olarak, işbirliğine olanak tanıyacak ve küçük ölçeklerden başlayacak ve gelişecek yeni hidropolitikalara ihtiyaç duymaktadır*" şeklinde yanıtlarken, K1, farklı bir çerçeveden olayı ele alarak, "*Türkiye'de daha fazla su uzmanı yetişmeli, suyun teknik ve siyasi yönünü bilen uzmanlara ihtiyaç bulunmakta olup, söylemlerimiz afaki değil, bilimsel ve hukuki olarak güçlü kavramlardır. Uzmanlarımızın yetiştirilerek uluslararası sekretarya da sıkça yer alması gerekir"*. görüşünde bulunmuştur. Görüldüğü gibi, kamuyu temsil edenler, lobiciliğe vurgu yapmaktadırlar. Diğer yanda, S2 ise, ülkeler arasındaki ortak eğitimlerin önemine değinerek sivil toplum kuruluşlarının içerisinde bulunacağı yapıların ödemine değinerek; "*2005 yılında bilim insanları tarafından kurulmuş olan ETİC (Fırat ve Dicle İçin İşbirliği Girişimi) üç ülkenin Sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden oluşan bir grup olup, bölge bazında ortak haritalar meydana çıkarmaktadırlar. Bu topluluğa bilgi topluluğu da denilebilir*". Bu çalışmanın öncülüğünü yapan akdemisyenlerden birisi olan Ü3, Kibaroğlu (2012) çalışmasında ETIC ile ilgili, "Suriye ve Irak'taki iç istikrarsızlığın yarattığı olumsuz etkilere bağlı

olarak sınıraşan su ilişkilerinin karmaşıklaşması beklenebilir. Hükümet seviyesinde diyalog için uygun olmayan bu siyasi atmosferde, ETIC gibi gayri-resmi, profesyoneller seviyesindeki ikinci-yol girişimler danışma mekanizması olarak kullanılabilir. Bu bağlamda ETIC su protokollerinin uygulanabilmesi için gerekli bilimsel desteği sağlayabilir. ETIC, akademik, profesyonel, sivil toplum örgütleri temsilcileri, iş çevreleri ve uluslararası kuruluşların temsilcileri gibi bir çok çeşitli paydaşları biraraya getirebilir ve su miktar ve kalite yönetimi, sağlık, tarımsal kalkınma, enerji üretimi, altyapı gelişimi, ve çevre koruma gibi çeşitli ortak sorunlarla ilgili olarak sürdürülebilir işbirliği projelerinin uygulanması için katalizör oluşturabilir" görüşünü paylaşmıştır.

Genel olarak, işbirliği ve yönetim konusunda üç ülkenin de bütüncül bir strateji kapsamında hareket etmesi önem arz ediyor. Geleceğe yönelik eylem planlarının sivil toplum kuruluşlarının içerisinde olduğu bir yapının önceliğinde hazırlanması, gerek AB fonları gerekse ülkelerin su yönetimine yönelik yapacağı finansal katkılar işbirliği mekanizmaları açısından önemlidir. Özellikle 1987 protoklünden sonra oluşturulan teknik çalışma gruplarının hayata geçirilmesi, ülkeler arasında eşleştirme projelerinin yapılarak iyi uygulama örneklerinin her üç ülkede de benimsetilmesi havzanın geleceği açısından ekonomik ve sosyal faydaları beraberinde getirecektir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı özellikle son dönemlerde Türkiye, Suriye ve Irak arasında yaşanan gerilimin su kaynakları üzerinde yaratacağı etkiyi ve 2020'li yıllarda suya olan talebin artması ile mevcut anlaşmaların gündemdeki yerini koruyamayacağı hipotezini derinlemesine analiz ederek uluslararası antlaşmalar dışında suyun en etkin hangi yönetim metotlarıyla yönetilmesi gerektiğini tespit etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere ikincil kaynaklardan yararlanılmış ve su konusunda çalışan kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlere yönelik yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Literatür araştırmaları incelendiğinde görülmektedir ki, su geçmişte birkaç olay dışında ciddi düzeyde ülkeler arasında herhangi bir çatışma kaynağı olmamıştır. Bununla birlikte, bir çok sorunun dolaylı olarak sebebi olmuştur. Dünyada sınıraşan su havzası sayısı 263 olup, bunun % 48'i uluslararası havzalarda yer almaktadır. Sınıraşan sularla ilgili anlaşmalara bakıldığında görülmektedir ki, % 40'ı hidroelektriğe dayanıp bunlar sürpriz olmayan bir şekilde nehrin üst kısmını tutan ülkelerde kurulu santrallerden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'deki toplam 26 havzada yıllık ortalama su potansiyeli 186,05 km^2'dir. Ortalama yıllık akış iştirak oranında ise Fırat Havzası % 17, Dicle Havzası ise % 11,5 ile en büyük paya sahip iki büyük havzayı oluşturmaktadırlar. Fırat ve Dicle Nehirleri iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek olan bölgeler arasında yer alması sonucunda su stresi şiddet düzeyinin gitgide artacak olması, nehirlerin geçtiği bölgelerde hızlı nüfus artış hızının yüksek olması, geleneksel sektörlerden daha yüksek teknolojilere geçiş sürecinde suya daha fazla talep olacağı her bir taraf ülkeyi kendi menfaati doğrultusunda mevcut sudan maksimum fayda sağlamaya itecektir.

İlk uluslararası su anlaşması Almanya, Lüksemburg, Fransa ve Hollanda sınırlarından geçen İsviçre'deki ana kaynaktan Kuzey Denize dökülen Ren Nehri'ni paylaşan ülkeler arasında 19. yüzyılın ortalarında imzalanmıştır. 20. yüzyılda ise sınıraşan su konusunda ABD-Kanada arasında imzalanan anlaşma bu konudaki başarılı örneklerden birisi olarak gösterilmektedir. Diğer yanda, Ganj Nehri ve Mekong Nehri'nin benzer başarıyı gösteremediğine tanık olunmuştur. Başarısızlığın sebepleri arasında ise nehiri paylaşan her bir ülkede yeterli kurumsal kapasitenin oluşamamış olması, finansal kaynaklara erişimin sınırlı olması, farklı yönetişim kültürleri, her bir ülkede kabul edilen doğru bilginin farklı olması, asimetrik katılım, liderlik kabiliyetlerinin bulunmayışı, güven duygusunun olmayışı ve yönetişim yapılarındaki uyumsuzluklar sayılabilir. Uluslararası anlaşmalar su konusunda olabilecek anlaşmazlıklar açısından başvurulması gereken bir hukuki altyapıya sahip olmasına karşın, değişen sosyo-ekonomik ve iklim değişikliği gibi çevresel faktörlerden dolayı mevcut anlaşmalar yetersiz kalabilmektedir.

Dicle ve Fırat Nehirleri ile ilgili olarak Türkiye, Irak ve Suriye arasında Komşuluk ve Dostluk anlaşmasını imzalanmıştır. Bu protokol ile belirtilen nehirlerin akımının ölçülmesi amacıyla Türk toprakları içerisinde daimi gözetleme istasyonları kurulması ve böylece ölçülecek kayıtların düzenli olarak Irak'a ulaştırılması konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. 1984 yılında Türkiye tarafından ortaya atılan "Fırat-Dicle Nehirlerinin Hakça, Akılcı ve Optimum kullanımı" için üç aşamalı plan önerisi hem Suriye hem de Irak tarafından kabul görmemiştir. Bununla birlikte hem Suriye hem de Irak ile ortak anlaşmalar imzalanmıştır. 1987 yılında ise Türkiye ile Suriye arasında imzalanan "Ekonomik İşbirliği Protokolü"'nde su konusunda yapılması gereken işbirlikleri ele alınmıştır.

İklim değişikliği, Irak ve Suriye'deki bölgesel kaoslar, sınırlarda yaşanan göç hareketleri, temel besin maddeleri arzında karşılaşılan sıkıntılar, yüksek doğum oranları

ve nüfuz artış hızları gibi etkenlerden dolayı Fırat ve Dicle Nehirlerine sınırı bulunan Türkiye, Irak ve Suriye ve yeni bölgesel konjoktürde kendine yer etmek isteyen etnik yapılar arasında yakın gelecekte ciddi su gerginlikleri yaşanacağı beklenmektedir.

Aynı zamanda, Ortadoğuda oluşturulmak istenen yeni düzlemde ülkelerin konumları belirleyici bir role sahip olacaktır. Örneğin, Irak'ın parçalanarak bölünmesi, şimdilik federal bir yapıya sahip olan Kuzey Irak'ın ileride Irak'tan bağımsız bir ülke olması, Suriye'nin parçalanma ihtimalleri dahilinde Türkiye sınırlarında oluşturulacak diğer bir Kürt devleti ve diğer Arap ülkelerinin yeni şartlarınının neler olacağı önümüzdeki dönemde cevaplanması gereken önemli gelişmelerden bir tanesidir. Fırat ve Dicle konusunda 1940'lı yıllarda başlayıp günümüze gelen su sorunu halen dahi çözüme ulaştırılmamışken, yeni düzlemde bu sudan pay sahibi olmak isteyecek bir kürt devletinin girmesi ile birlikte ortak bir uzlaşma konusundaki çalışmalar daha güç bir hal alacaktır. Mevcut durumda, bir çok Iraklı uzman ve Suriyeli uzman, Türkiye tarafından oluşturulan baraj inşaatlarına Türkiye'nin suyu verme konusunda iyimsel olacağını düşünerek karşı çıkmaktadırlar. 1987 yılında Suriye ile imzalan protol kapsamında yıllık 500 m^3/s su taahhüdü Türkiye tarafından yerine getirilmesine karşın, Irak ve Suriye'nin anlaşma yoluna gitmekten ziyade bu su miktarının 700 m^3/s'ye çıkarmak istemeleri varılabilecek anlaşmayı daha güç duruma sokmaktadır. Dolayısıyla, ülkelerin ortak bir uzlaşı arayışı içerisinde olmaları için kazan-kazan bağlamında düşünüp hareket etmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdırki, Türkiye'de özellikle GAP'ta yapılan çalışmalardan komşu ülkelerde büyük oranda yarar sağlamaktadır.

Suriye'de 2011 yılından beri devam eden kriz kapsamında Fırat ve Dicle Nehirleri düşünüldüğünde Türkiye için ihmal edilebilir pozitif bir durum ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin bu nehirler üzerindeki çalışmalarına Suriye eskiden olduğu gibi güçlü bir muhalefet gösterememektedir. En önemlisi ise savaş ortamı ile birlikte

tarım yapılabilir bir çok alan tarım yapılamaz hale gelmiştir. Örneğin, hasat edilen buğday tarım alanları son 5 yılda ciddi düşüşler göstermiştir. Tarım yapan nüfusun önemli bir bölümü başta Türkiye olmak üzere diğer komşu ülkelere sığınmışlardır. Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan yaklaşık 3 milyon Suriyeli düşünüldüğünde bunlara sağlanacak altyapı, barınma, beslenme ve eğitimle birlikte Türkiye'ye büyük bir maliyet getirmiştir. Bu yüzden de su konusunda Türkiye lehine gelişmiş gibi görünen durum hiçde öyle olmamıştır. GAP kapsamında yapılan barajlar her ne kadar Irak ve Suriye'nin sert tepkilerine yol açmış olsada, GAP'ın bir bütüncül olarak düşünülmesi gerekir. Bir de eğer bu proje yapılmamış olsaydı Irak ve Suriye'yi başta sel riski olmak üzere beklenen tehlikeler ne olurdunun sorusunun da yanıtlanması iyi olacaktır. Fayda-gider açısından düşünüldüğünde görülecektirki, proje bölgenin canlılığı açısından çok önemlidir. Ayrıca barajların en verimli alan olan Türkiye'ye kurulması ve diğer ülkelerin barajlardan elde edilen çıktılardan faydalanmasına yönelik yaklaşım benimsenmelidir. Örneğin, özellikle Irakta buharlaşmadan dolayı ciddi kayıplar olmaktadır. Buharlaşmayı önleyici yöntemlerin dünya örneklerinden yararlanarak bölgede gerçekleşmesi sağlanmalıdır.

Fırat ve Dicle konusunda üzerinde durulması gereken önemli hususlardan birisi de Dicle ve Fırat Nehirlerinin sınıraşan su kapsamında mı yoksa uluslararı su niteliğinde mi ele alınmasıdır. Türkiye uluslararası ortamlarda Fırat ve Dicle Nehirlerinin sınıraşan su kapsamında ele alınması şeklinde diğer uluslararı ikna etmeye çalışırken, Suriye ve Irak ise tam bir tersi tutum izlemektedir. Nitekim Birleşmiş Milletlerin su anlaşmasına Irak ve Suriye imza atıp parlemantolarından çıkarmalarına karşın Türkiye dışarda kalmayı tercih etmiştir.

Türkiye tarafından 1984 yılında önerilen üç aşamalı plan halen dahi masada olup Türkiye hala bu planı savunmaktadır. Üç aşamalı plan ayrıntılı incelendiğinde her üç

ülke içinde ortak çıkarları bulunmaktadır. Ayrıca, hükümetler düzeyinde bir diyalogun mümkün görünmediği bir ortamda ETIC gibi gayri-resmi, profesyoneller seviyesindeki ikinci-yol girişimler danışma mekanizmaları sınıraşan suyun etkin bir şekilde yönetiminde önemli bir role sahip olabilir. Üç ülke arasında işbirliği geliştirmede, ETIC gibi resmi olmayan iletişim ağlarının kurulumunun teşvik edilmesi, su uzmanlarının kendi aralarında kişisel ilişkilerinin geliştirilmesi, krizlerin üstesinden gelinmesine yönelik teknik donanım kazandırılması, yasal engellerin tespit edilerek ortadan kaldırılması, açık ve şeffaf bir veri ağının ülkelerde oluşturularak ülkelerin birbirine duyduğu güvensizlik ortamı ortadan kaldırılmalı, teoride düşünülen şeylerin pratiğe dönüştürülmesi konusunda gerekli politik ve idari altyapıların oluşturulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Anonymous (2008), Boundary Water Treaty Centennial Edition, Uluslararası Ortak Komisyonun 2008 İçin hazırlamış olduğu yıllık rapor. U.S.

Aydın, O., Ünaldı, Ü.E., Duman, N., Çiçek, İ. Türkoğlu, N. (2017). Türkiye'de Su Kıtlığı'nın Mekansal Ölçekte Değerlendirilmesi, Türk Coğrafya Dergisi, 68 (2017), 11-18.

Bilen, Ö. (2009), Sınıraşan Sularda İşbirliği ve Hidropolitik Sorunlar, TODAIE Sunum Notları, 13 Nisan 2009.

BM (1997), Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, Supplement No. 49 (A/51/49). 21 Mayıs 1997 BM Genel toplantısında kabul edilmiştir. 17 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Braun, K.H. (2005), Differentreligiousapprochestothevalue of water, ss.31-39. Value of Water-Differentpproaches in TransboundaryWater Management, International Workshop, Koblenz, Germany, 10-11 March 2005.

Boadu, F.O. (1985), RelationalCharacteristics of TransboundaryWaterTreaties: Lesotho's Water Transfer TreatywiththeRepublic of South Africa, NationalresourcesJournal, No:3.

Carius, A., Dabelko, G.D. and Wolf, A.T. (2004), Water, Conflict, and Cooperation, Policy Brief, Issue: 10.

Çiçek, İ. (2009). Türkiye'de Su Potansiyelinin Belirlenmesinde Yeni Bir Yaklaşım. Coğrafi Bilimler Dergisi, 7 (1), 51-64.

Cooley, H. ve Gleick, P.H. (2011), Climate-proofing transboundary water agreemenets Hydrological Sciences Journal-Journal des Sciences Hydrologiques, 56(4), 2011,

Special issue: WaterCrisis: From Conflict to Cooperation.Cooper, J. (1983). Reconstructing history from ancient inscriptions: the Lagash-Umma border conflict. Malibu, CA: Undena.

Corbin, J. ve Strauss, A. (1990), Stuttgart Sosyoloji Dergisi No: 19, Sayı:6, F.Enke Yayınevi.

Corbin, J. ve Strauss, A. (1998), Basic s of Qualitative Research:Techniques and Procedures For Developing Grounded Theory, London, SAGE Publications..

Creswell, J.W. (2003). Research Design, Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches, SAGE Publications.

Darakas, E. (2002), The transboundry River Nestosandits waterquality assessment: cross-border cooperation between Greece and Bulgaria, TheEnvironmentlist, 22, 367-375, theNetherlands.

Dellepenna, J.W. (2007), Transboundary Water Sharing and the Need for Public Management, Journal of Water Resources Planning and Management. 2007. 133. s.s. 397-404.

Ekinci, N. (2013). Ortadoğu'nun Su Problemi,

http://akademikperspektif.com/2013/12/31/ortadogunun-su-problemi/. Erişim tarihi: 20.08.2016.

Erdemli, A.S. (2002), Water Conflict in the Middle East, Indina University of Pennsylvania, Master of Arts.

European Rivers Network (2000), Ilisu Dam Fact Finding Mission: preliminary findings, RiverNet NEWS on TurkishRivers, 16 October 2000. http://www.rivernet.org/turquie/prs00_01.htm Accessed 30 May 2005.

FAO (2009). Euphrates-Tigris Basin, Water Report 34.

FAO (2017). FAO Ülke İstatistikleri,

http://www.fao.org/nr/water/aquastat/data/query/results.html. Erişim tarihi: 29 Mayıs 2017.

Falkenmark, M. (1989), The massive water scarcity now threatening Africa: Why isn't it being addressed?, AMBIO, 18(2), 112-118.

Fischhendler, I. (2003), Can Basin Management Be SuccessfullyIgnored: The Case of the US-Canada Transboundary Water, Occasional Paper no:52, SOAS Water Issues Study Group.

Frey, F.W. (1993). The political context of conflict and cooperation over international river basins. Water international,18 (1), 54-68.

Gerling, C. (2013), Reaching coherence between environment and development – through the lens of navigation A Case Study of the Mekong River Basin, Master Thesis Human Geography, Universitait Van Amsterdam.

Ghosh, N ve Bandyopadhyay, J. (2009), A Scarcity Value based Explanation of Transboundary-Water Disputes: The case of the Cauvery Basin in India, Water Policy 11 (2009), p.p. 141-167.

Gleick, P. (2014), Water, Drought, Climate Change, and Conflict in Syria. DOI: 10.1175/WCAS-D-13-00059.1, 2014 American Meteorological Society, Volume 6, p.p. 331-340.

Golub, J. S. (1996), Why Did They Sign? Explaining EC Environmental Policy Bargaining, San Domenico, Italy: European University Institute (EUI Working Paper RSC 96/52).

GAP (1990), Faaliyet Raporu, Başbakanlık, Gündeydoğu Anadolu Projesi, Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara.

GAP (1991), Faaliyet Raporu, Başbakanlık, Gündeydoğu Anadolu Projesi, Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara.

GAP (2011), Faaliyet Raporu, Başbakanlık, Gündeydoğu Anadolu Projesi, Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Gürkan, H., Arabaci, H., Demircan, M., Eskioğlu, O., Şensoy, S., Yazici, B. (2016). GFDL-ESM2M Modeli Temelinde RCP4.5 ve RCP8.5 Senaryolarına Göre Türkiye İçin Sıcaklık ve Yağış Projeksiyonları, Coğrafi Bilimler Dergisi CBD 14 (2), 77- 88 (2016).

Hebard, E.M. (1998), Toward jointly managing a transboundary aquifer: Creating a binational dialogue through community participation and education. Arid Lands Newsletter, no. 44. http://ag.arizona.edu/OALS/ALN/aln44/hebardfinal. html.

Homer-Dixon, T.F. (1994), Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases, International Security, Vol. 19, No. I (Summer 1994), pp. 5-40

Holzwarth, F. (2005), Multintional coopertion within the Danube basin, ss. 109-113. Value of Water-Different approaches in Transboundary Water Management, International Workshop, Koblenz, Germany, 10-11 March 2005.

Ilgar, M. ve Ilgar, S.C. (2013), Nitel bir araştırma deseni olarak gömülü teori (Temellendirilmiş Kuram).

Issa, I.E., Al-Ansari, N.A., Sherwany, G. ve Knutsson, S. (2014), Expected Future of Water Resources within Tigris-Euphrates Rivers Basin, Iraq, Journal of Water Resource and Protection, 2014, 6, 421-432. http://dx.doi.org/10.4236/jwarp.2014.65042.

İnan , Y. (1994), Legal Dimensions of International Watercourse (Euphrates and Tigris), Water as an element of cooperation and development in the middle east edited by Prof. Dr. Ali Ihsan Bagis, Ankara. s.s. 223-237

Jagerskog, A. ve Philips, D. (2006), Human Development Report 2006: Managing Transoundary Waters for Human Development. Human Development Report Office Occasional Paper.

Kamel, A., Suleiman, S. ve Mustaffa, S. (2013). Study of the Effects of Water Level Depression in Euphrates River on the Water Quality. Journal of Civil Engineering and Architecture, 7, 238-247.

Karşılı, C. (2011). Türkiye'de Akarsu Havzalarında Kişi Başına Düşen Su Miktarının Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Analizi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Katz, H. (2006), Global surveys or multi-national surveys?On sampling for global surveys, Thoughts fort he Globalization and Social Science Data Workshop, November 9, 2006.

Kırkıcı, D.D. (2014). Sınıraşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Kibaroglu, A. ve Scheumann, W. (2011), Euphrates-Tigris Rivers System: Political Rapprochement and Transboundary Water Cooperation. Turkey's Water Policy, DOI 10.1007/978-3-642-19636-2_16, # Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2011.

Kibaroglu, A. (2012), Fırat-Dicle Sınıraşan Su Politikalarının Evrimi: İşbirliği İçin Fırsatlar ve Tehditler, Ortadoğu Analiz, Temmuz, 2012, Cilt:4, Sayı:43, p.p. 70-83.

Kibaroğlu, A. (2013), Türk Dış Politikası ve Su. Ortadoğu Analiz, Mayıs, 2013, Cilt:5, Sayı:53, p.p. 50-59.

Kliot, N., D. Shmueli, ve U. Shamir. (2001), Development of institutional frameworks for the management of transboundary water resources, International Journal of Global Environmental Issues 1, no. 3/4: 306–328.

Kolars, J.F. ve Mitchell, W.A. (1991), The Euphrates River and the Southeast Anatolia Development Project, Southern Illinois University, the United States of America.

Köle, M.M. (2017), 1954–2016 Dönemi Türkiye Sınıraşan Sular Politikası, Marmara Coğrafya Dergisi, Yıl: Ocak 2017, Sayı:35, ss: 122-133, ISSN: 1303-2429

Küçükmehmetoğlu, M. ve Guldman, J.M. (2010), Multiobjective Allocartion of Transboundary Water Resources: Case of the Euphrates and Tigris. Journal of Water Resources Planning and Management, ASCE, 136 (1):95-105.

Lovstad, O. (2013), Transbooundary Water Management, The case of the Kikigati/Murongo Hyropower Development Project. Master's Thesis at NTNU.

Mister Jogia (2013), Mekong River Map, http://misterjogja.com/mekong-river-world-map-3/ on 18th of June.

Mostert, E. (2006), How can international donors promote transboundary water management?, Transboundary Water Management in Africa, s.s. 237-289.

Nilsson, S. (2003), The role and use of information in Transboundary water management, Master's thesis, Department of Land Water Resources Engineering, Royal Institute of Technology (KTH), Stockholm

Norman, E. and Bakker, K. (2005), Drivers and Barriers of Cooperation in Transboundary Water Governance: A Case Study of Western Canada and the United States. Report to the Walter and Duncan Gordon Foundation.

Öktem, O. (2006), Türkiye'nin Sınıraşan Sular Politikasında Karşılaştığı Kısıtlar: Dicle-Fırat Örneğinde Yeni Bir Hidro-Strateji, TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2. Cilt, s.s. 559-569.

Pamukcu, K. (2000), Su Politikası, Bağlam Yayınları 143, Istanbul.

Plumer, B. (2013), Drought helped cause Syria's war. Will climate change bring more like it?, https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2013/09/10/drought-helped-caused-syrias-war-will-climate-change-bring-more-like-it/?utm_term=.e881f2887491, September 10, 2013.

Rahaman, M.M. (2006), The Ganges Water Conflict. A compartive analysis of 1977 Agreement and 1996 Treaty, International Water Law Project. ½: s.s. 195-2018

Rancier, R. (2012), Assessing Tribal Water Rights Settlements as a Means for Resolving Disputes Over Instream Flow Claims: A Comparative Case Approach, Oregon State University, M.Sc. Thesis.

Resmi Gazete (1947), Türkiye ile Irak arasında imza edilen Dostluk ve iyi komşuluk andlaşması ile bu andlaşmaya ek protokol ve sözleşmelerin onaylanması hakkında kanun, Kabul tarihi: 5.12.1947, Sayı: 6705.

Robertson, K (2004), "Design Considerations for an International Facility to Promote Cooperation Between States Sharing a Common Water Resource", UNESCO-IHE Institute for Water Education, M.Sc. Thesis.

Rowland, M. (2005), A Framework for Resolving the Transboundary Water Allocation Conflict Conundrum, Vol. 43, No.5-Ground Water, September-October (2005), pages: 700-705.

Rustu, I. ve Salem, K. (2004), Turkiye`nin Sınırşaşan Akarsu Anlasmalarına Coğrafi Açıdan Bir Bakış, Marmara Cografya Dergisi, Sayı:10, Temmuz-2004, İstanbul.

Sagsen, İ. (2006), The Issue Of Management Of The Waters Of The Euphrates And Tigris Basin In International Context, ODTÜ, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Sadoff, C.W. and Grey, D. (2002), Beyond the river: the benefits of cooperation on international rivers, Water Policy 4 (2002), p.p. 389–403.

Savenije, H.H.G., and van der Zaag, P. (2000), Conceptual framework for the management of shared river basins; with special reference to the SADC and EU, Water Policy, 2(1-2): p.p. 9-45.

Schröder, H.G. (2005), Transboundry water management in Lake Constance: from tradition to cooperation, ss.49-57, Value of Water-Different approaches in Transboundary Water Management, International Workshop, Koblenz, Germany, 10-11 March 2005.

Somomon, S. (2010), Water, Harper Collins Books, New York, s.s. 37.

Tırıl, A. (2010), Sınır Aşan Sular: Türkiye ve Paydaşlarının Sınır Aşan Sular Politikalarına Siyasal ve Ekolojik Bir Bakış, VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 3-5 Kasım 2010, s.s. 329-341.

Topraksuenerji. (2011). Su sorunları ve politikaları. http://topraksuenerji.org/?cat=21, Erişim tarihi: 27.09.2017.

TFDD (2007), Oregon State University, http://www.transboundarywaters.orst.edu/

Turton, A.R., Patrick, M.J., and Julien, F. (2006), Transboundary Water Resources in Southern Africa: Conflict or Cooperation?, Development (2006) 49(3), s..s. 22–31. doi:10.1057/palgrave.development.1100269.

TÜİK (2016). TÜİK Nüfus Projeksiyonları, www.tuik.gov.tr

Türkiye-Irak Protokolü (1947), Türkiye ile Irak Arasında İmza Edilen Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması İle Bu Antlaşmaya ek Protokol ve Sözleşmelerin Onanması Hakkında Ek Protokol, Kanun No: 5130, Kabul tarihi: 5.9.1947.

Türkiye-Suriye Protokolü (1987), Türkiye ile Suriye Arasında İmzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolü, Sayı: 19660, Karar Sayısı: 87/12171. Onay tarihi: 10 Aralık 1987.

United Nations (2008), Transboundary Waters: Sharing benefits, sharing responsibilities,UN Water Tematic Paper.

Vinogradov, S.,and V. P. E. Langford. (2001), Managing transboundary waterresources in the Aral SeaBasin: Insearch of a solution. International Journal of Global Environmental Issues 1, no. 3/4: 345–362.

Vinogradov, S., Wouters, P. and Jones, P. (2003), Transforming Potential Conflict Into Cooperation Potential, The Role of International Water Law. Technical Documents in Hydrology, CP Series, No:2.

Wolf, A.T. (1998), Conflict and Cooperation alond International Waterways, Water Policy 1 (1998), p.p. 251-265

Wolf, A.T. (1999), Criteria for equitable allocations: The heart of international water conflict, Natural Resources Forum, Vol. 23 #1, February 1999, pp. 3-30

Wolf, A. T., Yoffe, S.B., Giordano, M. (2003), International waters: identifying basins at risk, in: Water Policy 5 (1), s.s. 29–60.

Wolf, A.T., Kramer, A., Carius, A. and Dabelko, G.D. (2005), Managing Water Conflict and Cooperation, State of the World, Redefining Global Security. s.s. 80-208.

Wolf, A.T. (2006), Conflict and Cooperation Over Transboundary Waters, Human Development Report 2006/19.

Wolf, A.T. (2007), Shared Waters: Conflict and Cooperation, The Annual Review of Environment and Resources, Doi:10.1146/annurev.energy.32.041006.101434, ss. 32.3.1-29.

World Bank. (2006), Iraq: Country Water Resource Assistance Strategy: Addressing Major Threats to People's Livelihoods. Document of the World Bank.

World Resources Institute. (2003). Population density in Euphrates and Tigris Rivers. http://www.wri.org/, Erişim tarihi: 25 Mayıs 2017.

Yıldız, D., Özbay, Ö. (2009), Su ve Toprak, İstanbul, ss. 327-350.

Yılmaz, M. (2010), Ortadoğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınıraşan Sularının Jeopolitik Önemi, VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 3-5 Kasım 2010, s.s. 315-327.

Yin, R.K. (2003). Case Study Research, Deisgn and Methods, Applied Social Research Methods Serıes, Volume:5, SAGE Publications.

Yoffe, S., Wolf, A. and Giordano, M. (2003), Conflict and Cooperation over International Fresh Water Resources: Indicators of Basins at Risk, Journal of the American Water Resources Association, October, 2013. p.p. 1109-1126.

Zehir, C. (2003), Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına, Su Vakfı Yayınları, İstanbul.

Zeitoun, M. And Warner, J. (2006), Hydro-hegemonia framework for analysis of transboundary water conflicts, Waterpolicy 8 (2006) 435-460.

Zeitoun, M. and Mirumachi, N. (2008), Transboundary water interaction I: reconsidering conflict and cooperation, Interntionl Environment Agreements, 8:297-316.

Zorlu, K ve Akıllı E. (2015), Ulus Devlet Ve Bölgesel Dinamikler Zemininde Orta Asya'da Sınıraşan Sular, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Cilt: 9, Sayı: 19, ss. 25-47, 2015.

EKLER

EK 1.1 Yarı Yapılandırılmış Türkçe Anket Soruları

FIRAT VE DİCLE NEHİRLERİ ÜZERİNE MÜLAKAT SORULARI

Sayın Araştırmacı/Politika yapıcı,

Merhaba, ismim Coşkun ŞEREFOĞLU, Ankara Kalkınma Ajansında Uzman olarak görev yapıyorum. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda tezli yüksek lisans öğrencisiyim. Su, Çatışma ve İşbirliği: Türkiye, Irak ve Suriye başlıklı yüksek lisans tezinin amacı Arap baharı ile birlikte Ortadoğu'da değişen ekonomik ve politik konjoktürde Fırat ve Dicle Nehirlerine taraf ülkeler olan Türkiye, Suriye ve Irak arasında yaşanan gerilimin su kaynakları üzerinde yaratacağı etkiyi ve 2020'li yıllarda suya olan talebin artması ile mevcut anlaşmaların gündemdeki yerini koruyamayacağı hipotezini derinlemesine analiz etmektir. Bu çalışma ile su konusunda

politika üreten kamu kurum ve kuruluşların yanı sıra, üniversitelerde su konusunda araştırma yürüten öğretim elemanları ve yine su konusunda çalışmaları olan düşünce kuruluşları ile yarı konumlandırılmış mülakatlar yapılması planlanmaktadır. Cevaplarınız gizli bir şekilde tutulacak olup, isim ve soyadı istenmemektedir.

ANKET SORULARI

Soru 1. Fırat ve Dicle Nehirlerinin Türkiye açısından önemini bir kaç cümleyle anlatır mısınız?

Soru 2. Suriye ve Irak`taki istikrarsız durum acısından bakıldığında, Fırat ve Dicle Nehirlerini bekleyen tehlikeler nelerdir?

Soru 3. GAP Projesinin, Fırat ve Dicle Nehirleri düşünüldüğünde, en büyük güçlük ve zorlukları nelerdir?

Soru 4. GAP Projesi kapsamında inşa edilen barajlar düşünüldüğünde faydaları arasında neyi görüyorsunuz?

Soru 5. Türkiye'nin Suriye`ye taahhüt ettiği yıllık 500 m3/saniye suyu 2023 hedefleri doğrultusunda artan su talebine bağlı olarak devam ettirebileceğini düşünüyor musunuz?

Soru 6. Türkiye-Suriye ve Irak'ın yer alacağı sınıraşan su konusunda işbirliği nasıl olmalıdır?

Soru 7. Fırat ve Dicle özelinde bölgesel su anlaşmazlıklarının küresel çatışmaya dönüşme riski hakkında ne düşünüyorsunuz?

Soru 8. Türkiye'de su kaynakları yönetimi konusunda atılması gereken adımlar neler olabilir?

Soru 9. Türkiye, Irak ve Suriye'de su sektöründe reform ihtiyaçları ve alınacak tedbirler neler olabilir?

Soru 10. Türkiye'nin Fırat ve Dicle Nehirlerinin paylaşımı konusunda benimsediği bir doktrin var mı, varsa hangisidir?

Soru 11. Sınır aşan su ve uluslararası su kavramları neyi ifade etmektedir? Türkiye bunlardan hangisini kullanırsa stratejik olalar daha faydalı olur?

Soru 12. Fırat ve Dicle Nehirleri Ortadoğu'daki su sorunu açısından ne ifade etmektedir?

Soru 13. Fırat ve Dicle Nehirlerinin hidropolitiği konusunda neler yapılması gerekir?

Zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

EK 1.1 Yarı Yapılandırılmış İngilizce Anket Soruları

INTERVIEW QUESTIONS ON EUPHRATES AND TIGRIS RIVERS

Dear Researcher/Policy Maker,

Hello, I am Coskun SEREFOGLU, working for Ankara Development Agency as Expert. I am M.Sc. student at the department of Geography of the Institute of Social Sciences at Ankara University. The master's thesis titled as Water, Conflict and Cooperation, aims to analyse deeply the tense among Turkey, Iraq and Syria that are the parties of Euphrates and Tigris and the probable impact which might create on water resources. The hypothesis, which is based on the statement saying that the current agreements would not be maintained with the increasing demand for water, will also be analysed. With this study, semi-structured interviews are planned with the Staff

focusing on water in the Universities, policy makers and think-tank institutions. Your responses will not be shared with anybody or any institutions.

INTERVIEW QUESTIONS

Question 1: Please indicate the importance of Euphrates and Tigris rivers for Turkey with a few sentences?

Question 2. From the point of view of instable situation in Syria and Iraq, please indicate what would be the forthcoming danger for Euphrates and Tigris rivers?

Questions 3. Please indicate what would be the most important challenge of South Eastern Anatolian Project with respect to Euphrates and Tigris rivers?

Question 4. Please indicate the most probable benefits of South Eastern Anatolia Project when considered the constructed dams?

Question 5. Do you consider that Turkey, with increasing demand for water towards 2023 target, can maintain to provide the priorly committed 500 m^3/s water to Syria towards 2023 target?

Question 6. Please indicate that what should be ideal transboundary cooperation among Turkey-Syria and Iraq?

Question 7. Do you think that there might be a risk of global conflict due to the regional water disagreements on Euphrates and Tigris rivers?

Question 8. Please indicate that what could be the steps on management of water resources to be taken by Turkey?

Question 9. Please indicate what could be the reform needs on water in Turkey-Syria and Iraq and what should be the measures to be taken by those countries?

Question 10. Please indicate that if Turkey would adopt any doctrine of Turkey on the share of Euphrates and Tigris rivers? If so, what are those?

Question 11. Please indicate what transboundary water and international water means? Which one should be used strategically by Turkey?

Question 12. Please indicate what Euphrates and Tigris rivers state from the point of view water problem in the Middle East?

Question 13. Please indicate what should be done on hydro politic of Euphrates and Tigris rivers?

Thank you for your time.